

Književna djelatnost Ane Katarine Frankopan Zrinski

Pernar, Elizabeta

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:568245>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za stariju hrvatsku književnost

**KNJIŽEVNA DJELATNOST
ANE KATARINE FRANKOPAN ZRINSKI**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-bodova

Elizabeta Pernar

Zagreb, svibanj 2022.

Mentorica

Izv. prof. dr. sc. Dolores Grmača

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ANA KATARINA FRANKOPAN ZRINSKI	2
2.1. Biografija.....	2
2.2. Književna djelatnost.....	6
2.3. Kulturno stvaralaštvo	9
3. OSNOVNA OBILJEŽJA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI 17. STOLJEĆA	11
3.1. Molitvenici <i>Putni tovaruš</i> i <i>Dvoji dušni kinč</i> - osnovna obilježja	13
3.1.1. <i>Dvoji dušni kinč</i>	14
3.1.2. <i>Putni tovaruš</i>	16
3.1.3. Usporedba molitvenika <i>Putni tovaruš</i> i <i>Dvoji dušni kinč</i>	24
3.2. Igra, gatalice, <i>Sibile</i>	25
3.2.1. <i>Sibila</i>	26
3.3. Rukopisne pjesmarice na sjeverozapadu Hrvatske.....	30
3.3.1. <i>Pjesmarica Ane Katarine Zrinske</i>	31
3.3.2. Odnos <i>katarinskih pjesama</i> prema poetici pjesničkih opusa Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskog	42
3.3.3. Odnos <i>katarinskih pjesama</i> prema poetici rukopisnih ranonovovjekovnih kajkavskih pjesmarica	46
4. KATARININA ULOGA U STVARANJU ZRINSKO-FRANKOPANSKOG KULTA I LITERARIZACIJA NJEZINA LIKA	49
4.1. Katarinina kulturno-politička uloga u stvaranju zrinsko-frankopanskog kulta	49
4.2. Književna literalizacija lika Ane Katarine Frankopan Zrinski	51
5. ZAKLJUČAK	63
6. KRATKI SADRŽAJ	66
7. SUMMARY	67
8. LITERATURA.....	68

1. UVOD

Ana Katarina Frankopan Zrinski jedna je od najkontroverznijih žena hrvatske ranonovovjekovne povijesti i jedna od najkontroverznijih osoba hrvatske književne kulture tog razdoblja (Dukić i Lukec 2017: 274). Razlog tomu njezino je aktivno i uspješno djelovanje na gospodarskom, političkom, kulturnom i književnom polju i to u patrijarhalnoj sredini kontinentalne 17-ostoljetne Hrvatske koja je smatrala kako ženama bavljenje književnošću i/ili politikom nije prikladno.

U ovome će se radu najprije ukratko opisati obitelji Zrinski i Frankopan koje su ostavile značajan trag na hrvatskoj političkoj i kulturno-književnoj sceni te koje su se ujedinile brakom Petra Zrinskog i Ane Katarine Frankopan. Zatim slijedi kratak prikaz Katarinine biografije, koja je inspirirala mnoge književnike za stvaranje umjetničkih djela. U kronološkom opisu relevantnih historiografskih djela o Katarini uvidjet će se postoje li razlike između starijih i novijih književnih povijesti u smislu načina na koji je Katarina zastupljena u njima, odnosno je li u njima naglasak na njezinoj biografiji ili književnom stvaralaštvu te kakav je njezin prikaz u odnosu na prikaz njezina supruga i brata u takvim djelima. Zrinski i Frankopani poznati su i po svome pokroviteljskom djelovanju, a Katarina se izdvaja po tome što se uz mecenatstvo bavila i vlastitim književnim radom, čime je postala prva književnica u konzervativnoj sredini sjeverne Hrvatske 17. stoljeća. Što je sve utjecalo na poetiku hrvatske književnosti toga razdoblja, koja su njezina obilježja te je li ih Katarina primjenjivala u svojim umjetničkim djelima, saznat će se u nastavku rada. Također objasnit će se zašto je financirala tiskanje molitvenika Baltazara Milovca *Dvoji dušni kinč* te zašto je odlučila sastaviti i objaviti vlastite molitvene knjižice pod naslovom *Putni tovaruš*. Nakon opisa osnovnih obilježja molitvenika, oba će se posebno analizirati, a potom međusobno usporediti. Zatim slijedi prikaz zbirke pjesama-gatalica *Sibile* koja kao instrument igre i društvene zabave na prvu odskače od Katarinina književnog djelovanja, ali i onodobne ideje katoličke obnove, stoga će se objasniti zašto to ipak nije tako. U središnjem dijelu rada bit će riječi o novopronađenoj Katarininoj zbirci pjesama objavljenoj 2014. pod naslovom *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*. Analizom će se pokazati u čemu je njezina vrijednost, zašto se više bez nje o Katarini ne može govoriti kao o književnici, sadrži li neke pjesme njezina supruga ili brata, postoje li vidljivi utjecaji među njihovim pjesništva, pruža li uvid u Katarininu ulogu u ozaljskom književno-jezičnom krugu te postoje li razlike između njezine pjesmarice i onodobnih rukopisnih pjesmarica.

Često opisivana kao lijepa i pametna, obrazovana i sposobna, inteligentna i odlučna, Katarina je uz književno-kulturno stvaralaštvo bila uspješna i na političkom, diplomatskom i gospodarskom polju. Kako je Petar često bio zauzet ratovima s Turcima, Katarina je na sebe preuzimala vođenje unutarnje i vanjske politike, stoga ju se smatra i pionirkom hrvatskih političarki. U završnom dijelu rada opisat će se njezina uloga u zrinsko-frankopanskoj uroti, odnosno u stvaranju zrinsko-frankopanskog kulta te kako se mijenjala literalizacija njezina lika u književnim djelima od 17. do 21. stoljeća.

2. ANA KATARINA FRANKOPAN ZRINSKI

2.1. Biografija

Hrvatska je kroz povijest iznjedrila mnogo utjecajnih i značajnih velikaških rodova među kojima se po zaslugama i trajanju (o. 11. st. – 17. st.) ističu Zrinski i Frankopani. Kako su istraživanja pokazala, povijest dviju naših najpoznatijih plemićkih obitelji Zrinskih i Frankopana međusobno je stoljećima ispreplitana bračnim vezama, prijateljstvima i sudjelovanjima u gotovo svim značajnim zbivanjima po Hrvatsku, osobito na bojištima u višestoljetnoj obrani Hrvatske, ali i u međusobnim sukobima oko posjeda (usp. Mijatović 1999: 19).

Zrinski su velikaška obitelj prozvana po gradu Zrinu u donjem Pounju, odvjetak su jedne grane knezova Bribirskih iz plemena Šubića. Posjede su širili ženidbenim vezama, tj. nasljednim ugovorima; izvori gospodarske moći bili su im rudnici zlata i srebra, kovnica novaca, pilane, nadzor nad kopnenim i pomorskim prometnicama, te trgovina sirovinama, stokom i proizvodima, čime su postavili temelje ranome kapitalizmu na hrvatskom području; političku moć stekli su brakovima s članovima drugih europskih i hrvatskih velikaških obitelji, uspješnom diplomacijom, vlastitom vojskom, vojnim uspjesima, te pristajanjem uz vladajuću dinastiju Habsburgovaca u 16. st. (usp. Šidak 1971: 632).

Zrinski su obnašali visoke političke i vojne funkcije pa su tako svi osim Jurja IV. Zrinskog (sina Nikole Sigetskog) bili i hrvatski banovi, a među njima ističu se: *hrvatski Leonida* Nikola IV. Sigetski Šubić Zrinski (Zrin, 1508. – Siget, 7. rujna 1566) poznat po protuturskim

bitkama od kojih je najpoznatija obrana Sigeta 1566. godine koja je bila inspiracija brojnim književnim djelima;¹ braća Nikola VII. (Čakovec, 1. svibnja 1620. – Kuršanečki lug, 18. studenog 1664) i Petar IV. (Vrbovec, 6. lipnja 1621. – Bečko Novo Mjesto, 30. travnja 1671) Zrinski zapamćena su po svome književnom radu, vojnim uspjesima i političkom djelovanju. Nikola je u Beču 1651. objavio na mađarskom jeziku junački ep o svom pradjedu Nikoli Šubiću Zrinskom, *Adriai Tengernek Syrenaia* (ep *Szigeti Veszedelem*), koji se smatra klasičnim djelom mađarske književnosti, a Petar ga je preveo na hrvatski jezik, promijenio i nadopunio nekoliko stihova te 1660. u Veneciji objavio pod naslovom *Adrijanskog mora sirena* (povijesni ep *Opsida Sigetska*). Nikola je autor i proznoga djela *Hrabri vojskovođa* (*Vitéz hadnagy*, 1650–53), političkoga djela *Razmišljanja o životu kralja Matije* (*Mátyás király életéről való elmélkedések*, 1656–57), pamfleta *Lijek protiv turskog opijuma* (*Az török áfium ellen való orvosságban*, 1661–63), brošure *Mali vojni traktat* (*Tábori kis tracta*, 1663), djela *Ne diraj Mađara* (*Ne bánts d a Magyar*) i pjesme *U smrt moga sina* (*Elegia in mortem filii*). Uz *Sirenu*, Petru se pripisuje zbirka gatačkih pjesama *Sibila* (o čemu će više riječi biti u drugom dijelu rada), prijevod anonimne mađarske knjige *Fortuna* (1594), a najpoznatiji je kao autor pisma *Moje drago serce* što ga je uputio svojoj supruzi Katarini dan prije pogubljenja. Obojica su predvodnici ustanka protiv „habsburškog carskog apsolutizma i njemačkog hegemonizma koji se u duhu europskog merkantilizma nastojao učvrstiti u čitavoj Habsburškoj Monarhiji“ (Mijatović 1999: 19), tj. ustanka protiv habsburškog nepoštivanja političkih i državnopravnih prava i tradicije (tzv. *stare pravice*) te nemara za stalan pritisak Osmanlija na granicama.

Frankapani, kasnije također Frankopani, potječu od velikaške obitelji krčkih knezova, do 15. st. nazivali su se i knezovima Modruškim, Senjskim i Vinodolskim, a kako bi istaknuli svoje tobožnje podrijetlo od rimske plemićke kuće Frangipani, preuzimaju njihovo prezime i njihov grb (Klaić 1986: 256). Vodili su vrlo promjenjivu politiku; sudjelovali su u mnogim ratnim i političkim okršajima; posjede i moć širili su ženidbenim vezama s hrvatskim plemićkim obiteljima te nizom europskih vladarskih dinastija. Obiteljske razmirice dovele su u 15. st. do

¹ Djela o sigetskoj bitci, tzv. *Zrinijade*: Ferenc Črnko: *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta*; Brne Karnarutić: *Vazetje Sigeta grada* (Mleci, 1584); Nikola Zrinski: *Adriai Tengernek Syrenaia* (ep *Szigeti Veszedelem*) (Beč, 1651); Petar Zrinski: *Adrijanskog mora sirena* (povijesni ep *Opsida Sigetska*) (Venecija, 1660); Vladislav Menčetić: *Trublja slovinska* (Ancona, 1665); Prekmurska pjesmarica: *Pjesma o Sigetu*; Pavao Ritter Vitezović: *Odiljenje sigetsko* (Linz, 1684); Andrija Kačić Miošić: *Pisma od bana Zrinovića*.

dijeljenja posjeda i stvaranja osam obiteljskih grana, od kojih su veliki značaj u hrvatskom gospodarskom i političkom životu imale grane: Brinjska, Cetinska, Ozaljska, Slunjska i Tržačka. Potkraj 16. st. od svih tih loza ostali su samo Frankopani Tržački, nazvani tako po gradu Tržcu na Korani. Od mnogih Frankopana ističu se: sudionik Krbavske bitke 1493. Bernardin Ozaljski (1453–1529), poznat i po protuturskom govoru u Nürnbergu 1522; „skrbnik i zaštitnik kraljevstva“ Krsto Brinjski (1482–1527) opisan u romanima Milutina Cihlara Nehajeva (*Vuci*, 1928) i Henrya Thodea (*Frankopanov prsten*, 1944); karlovački general, zapovjednik hrvatskih krajiških ratnika, istaknut po borbama s Turcima i Mlečanima Vuk II. Krsto Tržački (1626–1652) i njegova djeca, sudionici protuhabsburške urote, Ana Katarina Frankopan (o. 1625–1673) i pjesnik, prevoditelj, ogulinski i senjski kapetan Fran Krsto Frankopan Tržački (Bosiljevo, 1643. – Bečko Novo Mjesto, 30. travnja 1671). Književni mu je opus otkriven u bečkom Državnom arhivu tek 200 godina nakon njegove smrti, za što su zaslužni Franjo Rački i Ivan Kostrenčić, a sadrži: latinske pjesme *Elegia* (1656); zbirke lirike *Gartlic za čas kratiti* (1670) koja se sastoji od ciklusa ljubavnih pjesama, nabožnih pjesama i ciklusa *Dijačke junačke* kojim uvodi epski deseterac u umjetničku književnost; proznoga ulomka *Trumbita sudnjega dneva*; zbirke zagonetki *Zganke za vrime kratiti* i zbirke mudrih izreka *Sentencije vsakojaske*; nekoliko talijanskih pjesama i prijevoda Molièreova *Georgea Dandina* (*Jarne bogati*, 1669), što je ujedno i prvi hrvatski prijevod nekog Molièreova djela.

Donedavno se držalo da je Fran Krsto Katarinin polubrat, tj. da se Vuk Krsto ženio tri puta, da je s prvom ženom Barbarom Berislavić dobio sinove Gašpara i Jurja, s drugom ženom Njemicom Uršulom Inhofer, Anu Katarinu, a s trećom ženom također Njemicom Dorom Paradeiser, Frana Krstu. Josip Vončina u svome je istraživanju pokazao da se Vuk Krsto ženio četiri puta te da se u drugom braku s Uršulom Inhofer (Vončina piše Inkofer) rodio i Fran Krsto, što znači da je on Katarinin brat, a ne polubrat (Vončina 1995: 13).

Ana Katarina rođena je vjerojatno 1625. godine, djetinjstvo je provela u Bosiljevu i Karlovcu, te je kao i svi odvjetci obitelji Frankopan stekla visoku naobrazbu, pri čemu joj je koristila i očeva bogato opremljena knjižnica, a kasnije i knjižnica Zrinskih, *Bibliotheca Zriniana*. Kako je „hrvatsko plemstvo po odgojnim standardima pripadalo zapadnoeuropskom krugu plemstva“ (Bartolić 2004: 53), bilo je poželjno poznavanje više jezika. Tako je od obrazovane majke naučila njemački, a kasnije je, pored svoga hrvatskoga, ovladala latinskim,

talijanskim i mađarskim jezikom. Već sa 16 godina udala se za Petra Zrinskog 27. listopada 1641. u franjevačkoj i župnoj crkvi Presvetog Trojstva u Karlovcu, a veliki pir slavio se u Ozlju (Bratulić 2014: 284) u koji se nakon svadbe i preselila te preuzela svu brigu o razgranatim imanjima i prihodima jer je Petar neprestano bio zauzet sukobima s Turcima (Zvonar 2009b: 161). Nakon smrti Nikole VII. Zrinskog Petar i Katarina iz Ozlja sele u Međimurje, u Čakovec, a povremeno borave i u Božjakovini, Vrbovcu, Grobniku, Kraljevici, Novom, Bribiru, Turnišću, Podturnu, kao i na nekim drugim posjedima, o čemo saznajemo iz korespondencija (Bartolić 2004: 57). Olga Šojat navodi kako je Katarina po prirodi bila „pronicava i oštroumna, jake volje, samosvjesna i odrješita, rodoljubiva i neprijateljski raspoložena prema Nijemcima, a po istaknutom položaju Petrovu moćna i častohlepna, veoma poštovana“ (1977b: 8). Podržavala je svojega supruga, pomagala mu je u političkim poslovima i često obavljala važne diplomatske misije. Nakon sloma urote 1670, neprijatelji Zrinskih provalili su u sve njihove posjede, opljačkali ih i raznijeli sva dobra. Katarina je ostala bez svih nekretnina i pokretnina, te je zajedno s kćeri Zorom Veronikom odmah stavljena pod nadzor. Najprije su trebale biti zatočene u Judenburgu, ali su zbog velikoga požara koji je ondje izbio bile odvedene u ženski dominikanski samostan u Grazu. Katarina je htjela da ih se premjesti u samostan klarisa u Ljubljani, ali ih njihova predstojnica nije htjela primiti. U rujnu 1671. razdvajaju je od njezine kćeri, ostaje sama, duševno i tjelesno slomljena, te poremećena uma umire 16. studenoga 1673. godine (Zvonar 2009b: 170).

Katarina i Petar imali su jednoga sina, Ivana Antuna (1651–1703), i tri kćeri, Jelenu (1643–1703), Juditu Petronilu (1652–1699) i Auroru (Zoru) Veroniku (1658–1735). Nakon očeve smrti, inspiriran svojim plemenitim prethodnicima, Ivan Antun pristupio je vojsci, ali je ubrzo nepravedno optužen za izdaju te je nakon 20 godina provedenih u zatvoru umro od upale pluća. Najstarija kćer Petra i Katarine Jelena Zrinski „bila je na glasu po ljepoti, inteligenciji i obrazovanju“ (Mijatović 1999: 128), a poput svojih roditelja, aktivno je sudjelovala u protuhabsburškom pokretu u koji je uvela i svog prvog supruga, ugarskog velikaškog kneza Franju Rákóczyja s kojim je imala dvoje djece, Franju i Juliju. Nakon njegove smrti, udala se za glavnog vođu protucarskih pobunjenika kuruca Mirka Tökölija s kojim je pred kraj života živjela u Carigradu, a zatim u Nikomediji. Po običaju plemićkih kćeri, Judita Petronila stupila je s deset godina u samostan klarisa u Zagrebu, na Gornjem gradu, a pokopana je u samostanskoj crkvi Svetoga Trojstva. Nakon njemačke okupacije Čakovca, Zora Veronika „prati u svim nedaćama

svoju majku Katarinu“ (*isto*: 130), od koje je odvojena s 14 godina i prisilno odvedena u samostan uršulinki u Celovcu u kojem je protiv svoje volje zaređena. Službu regentice samostanskog kora obavljala je do smrti.

2.2. Književna djelatnost

Prije 1990-ih Ana Katarina Zrinski u hrvatskoj je književnoj povijesti poznata tek kao mecena molitvene knjižice Baltazara Milovca *Dvoji dušni kinč* objavljene 1661. u Beču, zatim kao prevoditeljica njemačkog molitvenika s njezinim autorskim predgovorom i uvodnom pjesmom tiskanog iste godine u Veneciji znakovitog naslova *Putni tovaruš*, te kao „vlasnica njoj posvećene zbirke pjesama-gatalica *Sibila*, za koju se pretpostavlja da ju je s mađarskog preveo njezin suprug Petar Zrinski“ (Dukić i Lukec 2017: 274). Sredinom 1980-ih „lutajući“ novinar Gerhard Ledić (1926–2010) pronašao je u Beču ili u Mađarskoj rukopisnu pjesmaricu na čijim je koricama zapisano ime „Groff Frankopan Cattarina“, te joj je dao radni naslov *Pjesmodnev – chronika ili Libar od szpominka Cattarine Zrinszke* ili *Groff Frankopan Catarine Libar*, kasnije se ustalio naslov *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*, a poznata je i pod imenom *Libar od spominka* (Bratulić 2014: 11). U prvom dijelu pjesmarica sadrži veći broj Katarininih pjesama, od kojih je zanimljiva ona s autoričnim potpisom: „Ovo za spominak ja hotih spisati / A za veću diku činit ću spivati, / Katarina Zrinska svitu napred dati / Da im Bog da lip glas u vik uživati“ (br. [22]). Ledić je zajedno s Josipom Bratulićem, Milanom Kruhekom i Dragutinom Feletarom 1990-ih planirao izdati trosveščano izdanje pjesmarice: preslik rukopisa, diplomatsko izdanje i popratne rasprave uz izdanje, ali do toga nikada nije došlo. Rukopis s njezinim pjesmama i s pjesmama kojima su one bile uzor i nadahnuće izdan je tek 2014. godine prigodom 340. godišnjice smrti Ane Katarine Zrinski (1673–2013), a priređivač je tog izdanja Josip Bratulić.

Nekoliko njezinih pjesama i studija izdano je i prije Bratulićeva izdanja na temelju parcijalnog uvida u *Pjesmaricu*. Riječ je o monografiji Anđelka Mijatovića *Zrinsko-Frankopanska urota* u kojoj su objavljene dvije Katarinine pjesme² (1999: 88–89, 136); raspravi

² To su pjesme: *Jur bih ravnice plačem napunila* (u *Pjesmarici* pjesma br. [5]) i pjesma s početnim stihovima „Černu farbu sam si izabrala“ (u *Pjesmarici* pjesma br. [32]).

Rafa Bogišića *Katarina Frankopan-Zrinski* u kojoj je pet njezinih pjesama³ (1997: 719–740); studiji Dragutina Feletara *Banica Katarina i sjevernohrvatski krug Zrinskih*⁴ (2003: 101–120); monografiji Zvonimira Bartolića *Majka Katarina*⁵ (2004: 9–104). Tek je 2006. godine, na temelju poznavanja cijelog rukopisa *Pjesmarice*, Ivan Zvonar objavio u zborniku radova *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju*, prema Dukić i Lukec, „dosad najambiciozniju raspravu o Katarini kao pjesnikinji” (2017: 276) pod naslovom *Ljudski i književni lik Ane Katarine Frankopan-Zrinski*.

Tri godine kasnije istu raspravu Zvonar objavljuje i unutar zbornika rasprava i studija *Na kajkavskim korijenima*. Prva rasprava u tomu zborniku je *Kajkavska književnost do preporoda u povijestima hrvatske književnosti* u kojoj Zvonar opravdava historiografe koji nisu raspolagali preciznijim bibliografijama, a ponekad ni književnim djelima o kojima su pisali, ali za moderne historiografe ne nalazi opravdanja (2009a: 5). Također pišući o Katarini većina historiografa usredotočena je na njezin život, prikazuju je kao ženu Petra Zrinskog, (polu)sestru Frana Krste Frankopana, kao pokretačicu i voditeljicu urote, dok njezin književni rad ostaje u drugom planu. To je vidljivo već u prvoj podužoj raspravi o Katarini koju je napisao Ivan Kukuljević Sakcinski 1868. godine *Ana Katarina grofinja Frankopan-Zrinska* u kojoj pretežno piše o njezinom životu i tek pri kraju djela spominje njezin *Putni tovaruš* i njegovu uvodnu pjesmu *Vsakomu onomu, ki štal bude ove knjižice* te pjesmu upućenu protiv Katarine *Cantio de Zriny Petro* (1868: 158–183). Slično piše i Đuro Šurmin u *Povijesti književnosti hrvatske i srpske* posvećujući puno prostora Katarini i njezinu molitveniku *Putni tovaruš*, ali navodi pogrešnu godinu njegova dovršenja 1640. umjesto 1660. i tiskanja 1641. umjesto 1661. te ne navodi da su kasnije tiskana još dva izdanja (Šurmin 1898: 130). O autorici piše na temelju propagande koja ju osuđuje za pokretanje i posljedice urote pa zato navodi legendu prema kojoj se po slomu urote zbog krivnje bacila s prozora u gradu Ozlju u Kupu (*isto*). U *Povijesti hrvatske književnosti od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća* Branka Vodnika Katarina i njezin *Putni tovaruš* samo se spominju, za *Pjesmaricu*

³ To su pjesme: *Popivka od razboja Čingičevoga* (u *Pjesmarici* br. [22]), *Ki to glas za boga: kise [v] svitu čuje* (u *Pjesmarici* br. [21]), *Jur bihi ravnice plačem napunila* (u *Pjesmarici* br. [5]), „Černu farbu sam si izabrala” (u *Pjesmarici* br. [32]), *Ah! povi mi, mati Eva* (u *Pjesmarici* br. [23]).

⁴ Feletar je studiju objavio u povodu 330. obljetnice Katarinine smrti.

⁵ Bartolić je u monografiji napisao kraće poglavlje o *Pjesmarici* pod nazivom *Libar od spominka, nove stranice za poznavanje književnog djela Ane Katarine Frankopan-Zrinski* (2004: 148–159).

se tada još nije znalo, a *Sibilu* pripisuje njezinom mužu (Vodnik 1913: 285). David Bogdanović u *Pregledu književnosti hrvatske i srpske* navodi da je Katarina mecena djelu *Dvojdušni kinč* (pravilno je *Dvoji dušni kinč*) Baltazara Milovca te da je prevela s njemačkog i priredila molitvenik *Putni tovaruš* (Bogdanović 1914: 170). Slavko Ježić u *Hrvatskoj književnosti od početka do danas: 1100–1941*. Milovčev molitvenik isto čita kao *Dvojdušni kinč*, a Katarinu i njezin *Putni tovaruš* samo spominje (Ježić 1944: 126). Tako i Mihovil Kombol u *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* molitvenik *Putni tovaruš* i njezinu autoricu spominje na margini, te pogrešno piše naslov Milovčeva djela kao *Dvojdušni kinč* (Kombol 1945: 262). Nadalje u *Hrvatskoj književnosti od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* Krešimir Georgijević također piše *Dvojdušni kinč*, vjeruje da je Petar preveo *Sibilu*, donosi kratku Katarininu biografiju, legendu o samoubojstvu, a od djela spominje samo molitvenik *Putni tovaruš* (Georgijević 1969: 113–114). Zvonar također uočava kako Franjo Švelec „kao rođeni kajkavac ne osjeća kako kovanica *dvojdušni* u kajkavskom govoru ne znači ništa“ (Zvonar 2009a: 66) pa i on naslov Milovčeva djela bilježi kao *Dvojdušni kinč* u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*, Katarinin molitvenik *Putni tovaruš* uopće ne spominje, a prijevod *Sibile* pripisuje Petru (Švelec 1974: 239). Najviše pozornosti Katarini posvetila je Olga Šojat u svom kritičkom izdanju izbora kajkavskih pisaca i djela *Hrvatski kajkavski pisci II* izdanoga 1977. godine. U njemu opisuje Katarinin životni put, sudbinu njezine djece, navodi ju kao mecenatkinju Milovčeva molitvenika, kao vlasnicu *Sibile*, kao prevoditeljicu, priređivačicu i autoricu predgovora i uvodne pjesme molitvenika *Putni tovaruš*, te detaljno analizira dvije pjesme protiv Katarine, *Cantio mixta* i *Alia vero de rebellione comitis Petri Zriny* (1977b: 7–16). Slobodan Prosperov Novak u *Povijesti hrvatske književnosti od Bašćanske ploče do danas* iz 2003. godine sažeto predstavlja Katarinu, hvali njezin poetski rad na temelju molitvenika *Putni tovaruš*, ali ne navodi njezinu zbirku pjesama *Libar od spominka* iako je tada o njoj već postojala respektabilna znanstvena literatura (Novak 2003: 105). Isti propust, ne navođenja Katarinine *Pjesmarice*, čini i Dubravko Jelčić 2004. godine u *Povijesti hrvatske književnosti* u kojoj samo spominje njezin molitvenik *Putni tovaruš* (Jelčić 2004: 110).

Danas su *Putni tovaruš* i *Sibila* dostupni u pretisku i transkripciji, zaslugom priređivača Zvonimira Bartolića: *Putni tovaruš* objavljen je 2005. i ponovno 2006. (u sklopu Triptiha Zriniana), a *Sibila* 2007. godine. Zbirka pjesama *Libar od spominka*, tj. *Pjesmarica Ane Katarine*

Zrinske spominje se u *Leksikonu hrvatskih pisaca* jer je autor članka bio Josip Bratulić (2000: 808-809), kao i u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* u članku Zvonimira Bartolića (2012: 548).

Iz kronološkog prikaza historiografskih djela o Katarini vidljivo je da je često njezina biografija bila bitnija od njezina književnog rada, da joj se za razliku od njezina supruga i brata pridaje puno manje prostora, često se navode i neke nepotpune i pogrešne informacije o njoj i njezinim djelima, pogotovo u djelima “ranijih” književnih povjesničara koji nemaju saznanja o svim njezinim djelima, što je i razumljivo uzme li se u obzir kada je pronađena *Pjesmarica*, ali iznenađuje činjenica što ju i suvremeni historiografi izostavljaju, a danas se bez osvrta na tu zbirku više i ne može govoriti o Katarini kao književnici.

2.3. Kulturno stvaralaštvo

U višestoljetnom postojanju obitelji Frankopan, osobitom sklonošću prema književnosti ističu se tri žene, tri Katarine koje su se brinule „ne samo da same posjeduju i čitaju knjige, nego da se knjige tiskaju i rašire među pobožne čitatelje“ (Bratulić 2014: 285). Najstarija poznata među njima je Katarina, kći Ivana Frankopana Brinjskog, rođena prije 1493, udana za Mađara Gabrijela Perenya, koja je o svom trošku 1531. objavila mađarski prijevod njezina dvorskog kapelana Benka Komjátija, *Poslanice sv. Pavla*, što je ujedno i prva tiskana knjiga na mađarskom jeziku. Druga Katarina, supruga Nikole IV. Šubića Zrinskog, financirala je tiskanje molitvenika *Raj duše* (*Hortulus animae*) 1560. u Mlecima, a priredio ga je njezin dvorski kapelan Nikola Dešić. Posljednja Katarina, sestra Frana Krste Frankopana, supruga Petra Zrinskoga, osjećajući prazninu u duhovnom životu svoje okoline, bila je mecena molitveniku isusovca i njihovoga dvorskoga kapelana Baltazara Milovca *Dvoji dušni kinč* tiskanog 1661. u Beču. I dok su prve dvije spomenute Katarine bile samo mecene i pokroviteljice književnih djela drugih osoba, najmlađa od njih, Katarina Zrinska, zauzima u hrvatskoj književnoj historiografiji značajno mjesto ne samo kao mecena nego kao i prva žena u Banskoj Hrvatskoj koja se bavila vlastitim stvaralačkim radom i prevođenjem.

Hrvatska kultura u 17. stoljeću na jugu zemlje bila je otvorena svim modernim, demokratskim shvaćanjima zapadne Europe u odnosu prema ženi, za razliku od sjevera Hrvatske koji je bio opustošen od Turaka i bez dodira sa zapadnom kulturom, te se nije bavio pitanjem žene i naravi ženskoga bića (Fališevac 2007b: 314). Unatoč stalnim ratovima i nemirima, kulturni

i književni život razvijao se na dvorovima Zrinskih i Frankopana, tj. u ozaljskom jezično-književnom krugu, u kojem je sudjelovala i Katarina kao obrazovana, pametna i odlučna žena u primitivnoj i patrijarhalnoj sredini kontinentalne Hrvatske koja je stvarala samo „muške“ mitove dok su za povijesne nedaće uvijek odgovarale žene (*isto*: 314–315).

Odgajana u kršćanskoj vjeri, Katarina „nije bila povučena ni samozatajna žena, a uz to je imala i književničkog dara i potrebu da ostavi svoj doprinos vjerskoj literaturi na hrvatskom jeziku“ (Pelc 2017: 22). Iste godine kada je financirala tiskanje *Dvoji dušnog kinča*, Katarina izdaje svoj prijevod njemačkog molitvenika pod nazivom *Putni tovaruš*. Iz njegova predgovora, koji je njezin autorski rad, jasno se osjeća njezina briga za tiskanjem i širenjem hrvatskih knjiga:

skoro zmeda vsega svita jezikov najmanje hervackoga ovog doba štampanih knjig nahodi, pače i one koje nigda bihu po pobožnih i bogaboječnih ljudi učinjene i štampane, veče se zatiraju i malo kadi nahode (Zrinski 1661/2005: 7–8).

Kako su joj na raspolaganju bile dobro opremljene knjižnice oca i supruga, bila je upoznata s književnosti *vsega svita*, tj. zapadnom i suvremenom hrvatskom književnosti, iz čega je zaključila da hrvatska književna proizvodnja znatno zaostaje za onom svjetskom. Drugi dio citata otkriva i to da se u Banskoj Hrvatskoj teško dolazilo do knjiga, a razlog tomu bio je veliki interes potrošača i razmjerno malene naklade knjiga. Zapadna ju je kultura potaknula i da svoj molitvenik namijeni svim ljudima bez obzira na spol, čime je htjela opismeniti i obrazovati i žene, uvesti ih u krug čitateljske publike, odnosno stvoriti i žensku čitateljsku publiku (Fališevac 2007b: 315). Zato je i odlučila financirati tiskanje Milovčeva i svoga molitvenika, koje je zatim i podijelila među narodom, iz čega se također vidi njezina briga za čitateljstvo. Naime molitvenici u 17. stoljeću nisu služili samo za propovijedanje Božje riječi nego, kako navodi Šundalić, i „za posredovanje stanovitih svjetovnih – povijesnih, zemljopisnih, jezikoslovnih znanja“ (2001: 116). Dakle imali su i značajnu ulogu u obrazovanju svojih čitatelja koji su ih prihvaćali kao životnu činjenicu (nešto što se nekad negdje i dogodilo), te su bili namijenjeni za široke slojeve društva kako bi ih obavijestili, podučili i zabavili (Tvorić 2007: 13). Uz to molitvenici su služili i kao priručnici za opismenjavanje, pogotovo u ruralnim sredinama.

Katarina je kao žena dala značajan doprinos hrvatskoj književnoj kulturi 17. stoljeća, kako vlastitim književnim stvaralaštvom i mecenatstvom tako i podupiranjem raznih kulturno-književnih pothvata u sjevernoj Hrvatskoj (vidi Fališevac 2007b: 315). Time je postala prva žena

književnica sjeverne Hrvatske, upustivši se u taj pothvat bez obzira na to što u to doba ženama nije pristojalo da pišu i objavljuju knjige, pa čak ni nabožnog sadržaja (Pelc 2017: 23).

3. OSNOVNA OBILJEŽJA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI 17. STOLJEĆA

U opisu književnosti 17. stoljeća najčešće se koristi pojam *barok*, koji je u književnoj historiografiji različito shvaćen. Pavličić barok definira kao period starije hrvatske književnosti između renesanse i klasicizma, koji obilježuje specifičan žanrovski sustav i idejno-povijesni kontekst (1978: 37). Kravar barok pak shvaća kao književnopovijesni pojam za dominantni književni stil 17. stoljeća, čije su karakteristike: ornamentalnost, monumentalnost, bogatstvo silskih figura (antiteza, hiperbola, oksimoron, paradoks i sl.), estetička funkcija i ludistička komponenta (1993: 10). I dok Pavličić drži da u baroknim djelima sadržajni elementi prevladavaju nad formalnima (1978: 45), Kravar smatra da je figuralni sloj nadređen ostalim slojevima u djelu (1993: 32).

U poetici 17. stoljeća dominira stilski postupak *conchetto* koji se ostvaruje dosljednom provedbom neke figure, najčešće jake metafore, pri čemu dolazi do spajanja, analogije dispartnog (*concordia discors*), tj. do dovođenja u začuđujuću i iznenađujuću vezu otprije poznatog, a sve u svrhu demonstriranja pjesnikova oštroumlja (*ingeniuma*) i postizanja efekta začudnosti (*meraviglie*) (Fališevac 2007a: 201). Na književnost 17. stoljeća veliki utjecaj imao je Tridentinski koncil (1545–1563) na kojem su odbačene protestantske ideje, a potaknuta katolička obnova. Dolazi do procvata nabožne književnosti, poput baroknih plačeva, religiozne lirike, katekizama, molitvenika i zbirka propovijedi, a kršćanski su motivi prisutni i u svjetovnim djelima (Dukić 2003: 487). Kao osnovni ideologemi književne proizvodnje ističu se spoznavanje grijeha i veličanje Božjega milosrđa. Klasična, antička književnost i dalje ostaje jedan od važnijih poetičkih uzora književnim djelima (*isto*).

Ovisno o emancipaciji od poetike srednjega vijeka, te razini utjecaja talijanske književnosti u kojoj se najranije pojavila renesansa, barok se u različitim književnostima, ali i unutar naše književnosti javlja u različito vrijeme (Kravar 1993: 17). Zbog političkih i povijesnih

prilika,⁶ hrvatska je književnost 17. stoljeća podijeljena na tri književno-kulturna kruga: dubrovačko-dalmatinski, slavonski i kajkavski na sjeverozapadu Banske Hrvatske; koja su se razlikovala po jezičnoj osnovi, stilskim obilježjima književnih djela, stupnju razvoja te po ulozi koju je književnost imala u pojedinim sredinama (*isto*: 38). Između dvaju u to vrijeme najaktivnijih područja: kajkavskog sjevera i čakavsko-štokavskog juga, nalazi se još jedan književno-kulturni krug, koji je svojim radom nastojao sintetizirati sva tri narječja. Riječ je o ozaljskom jezično-kulturnom krugu⁷ koji čine: Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan, Ivan Belostenec, Ana Katarina Zrinaki, Juraj Ratkaj Velikotaborski. Prema Josipu Vončini najznačajnija književna djela toga kruga su: *Adrijanskog mora sirena* Petra Zrinskog, *Gartlic za čas kratiti* Frana Krste Frankopana i veliki latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski rječnik *Gazofilacij* Ivana Belostenca (1977: 192). Pogubljenjem Zrinskog i Frankopana te smrću Katarine, prestaje djelatnost ozaljskoga kruga, a njegovu će jezično-književnu tradiciju nastaviti Pavao Ritter Vitezović u spjevu *Odiljenje sigetsko* (1684).

U nastavku rada Katarinino književno-kulturno stvaralaštvo promatrat će se u kontekstu književnosti 17. stoljeća, odnosno baroka, katoličke obnove i ozaljskoga jezično-književnoga kruga. Najprije će se ukratko prikazati opća obilježja molitvenika, zatim će se posebno analizirati, a onda međusobno usporediti molitvenici *Dvoji dušni kinč* i *Putni tovaruš*. Nakon toga slijedi prikaz zabavne forme, zbirke pjesama-gatalica *Sibila*. Na kraju će se detaljnije analizirati i interpretirati *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*, koja će se potom kontekstualizirati u ozaljski jezično-književni krug, točnije usporediti s poetikom pjesmama njezina brata i supruga, ali i pjesmama rukopisnih ranonovovjekovnih kajkavskih pjesmarica.

⁶ Grad-republika Dubrovnik imao je unutarnju samoupravu, ali vanjsku podčinjenost Osmanskom Carstvu, Dalmacija je bila pod Mlečanima, Slavonija pod Osmanlijama do 1699. kada pada pod habsburšku vlast, pod kojom je bila i Banska Hrvatska.

⁷ Sintagmu *ozaljski jezično-književni krug* prvi je u znanost uveo Josip Vončina u djelu *O jeziku ozaljskoga kruga*, časopis *Kaj* br. 9, Zagreb, 1971. str. 61–64.

3.1. Molitvenici *Putni tovaruš* i *Dvoji dušni kinč* – osnovna obilježja

Dok je u 17. stoljeću u razvijenom i slobodnom Dubrovniku cvjetala barokna književnost, na sjeverozapadu Hrvatske nicali su molitvenici. Katarinin *Putni tovaruš*, koji u sebi sjedinjuje pučku pobožnost i elemente baroknoga izričaja, i Milovčev *Dvoji dušni kinč* tiskan pod Katarininim mecenatstvom, dio su te hrvatske molitveničke tradicije.

U literaturi kod različitih autora nalaze se zajednički, a ujedno i polazišni elementi u određenju pojma *molitvenik*, a to su: forma, jer je riječ o knjizi koja funkcionira kao zbirka, florilegij, *thesaurus* ili zbornik, dakle kao zbir nečega ili kao izbor iz nečega, zatim sadržaj koji može biti raznolik, prvenstveno su to molitveni tekstovi kojima se mogu pridružiti pjesme, časoslovi, upute sa sažetkom cjelokupne teologije i sl., te recipijent koji je pojedinac ili skupina ljudi (Šundalić 2003: 13). Prema tome Juraj Kolarić definira molitvenik kao „zbirku molitava, tekstova i pjesama namijenjenih za privatnu pobožnost ili javnu službu Božju, bilo pojedinaca bilo zajednice vjernika. Molitvenik je zbog toga jedan od najznačajnijih izričaja vjerskog života jednoga naroda“ (Kolarić 1996: 121). Osim toga hrvatski molitvenici su, osobito u krajevima pod tuđom upravom, „bili čuvari hrvatskog jezika i hrvatske pismenosti, pače služili su i kao priručnici za opismenjavanje“ (Bartolić 2004: 109). Bili su najpopularnije, a nerijetko i jedino štivo malobrojnih pismenih Hrvata, a posebice Hrvatica u Katarinino doba. Uzimajući oblik i sadržaj kao polazišne kriterije tipologije molitvenika, Zlata Šundalić Katarinin *Putni tovaruš* određuje kao čisti molitvenički tip jer „sadrži uglavnom molitve za privatnu pobožnost i u najidealnijem obliku čovjek koji ga posjeduje može za njega reći ‘to je moj molitvenik’“ (2003: 15). Milovčev pak molitvenik nije namijenjen samo za osobnu upotrebu već za sve vjernike, a s obzirom na autorovu retoričku vještinu, Alojzija Tvorčić smješta ga u mješoviti molitvenički tip, točnije u molitveničko – katekizamsko – pjesničko – brevijarski tip (s elementima oratorskoga) (2013: 67).

Prema Alojziji Tvorčić, temeljne su značajke tiskanih hrvatskih molitvenika u razdoblju između 16. i 19. stoljeća, a među koje se ubrajaju *Putni tovaruš* i *Dvoji dušni kinč*: naginjanje trodijalektalnosti, povezanost sa ženama posebno s Katarinom (Katarinama) Frankopan Zrinski, srednjeg su opsega, ističu pobožnosti prema Djevici Mariji te sadrže barem jedan element „ženskoga“ s posebnim naglaskom na čitateljice i autorice molitvenih tekstova (*isto*: 60). Pisani po književnim i žanrovskim pravilima onodobnih molitvenika, *Putni tovaruš* i *Dvoji dušni kinč*

posebni su po tome što svjedoče o razvoju hrvatskoga jezika i čitateljske publike, činjenici da su neke molitve pisane posebno za žene, te da je Katarina, prema istraživanju Alojzije Tvorčić, do današnjih dana jedina žena laik koja je sastavila molitvenik (*isto*: 140).

3.1.1. *Dvoji dušni kinč*

Molitvenik *Dvoji dušni kinč* priredio je Baltazar Milovec,⁸ a njegovo tiskanje u Beču 1661. kao i dijeljenje primjeraka čitateljima omogućila je Ana Katarina Zrinski. Baroknom kičenošću, u panegiričnoj maniri Milovec posvećuje svoj molitvenik upravo Katarini, a namijenjuje ga čitateljskoj publici koja osim svojega hrvatskog jezika ne zna drugoga. U predgovoru i *Epistoli dedicatoriji* izražava divljenje obitelji svoje mecene, te ju potiče da i sama sastavi svoj molitvenik: „Od tuda Grof Ana Katarina od Frankopanov pri Bogu mnogih prijatelov i zagovornikov i velikoga najma, pred ljudmi pak dobroga i lepoga spominka ima se nadati“ (Milovec 1661: XIX–XX). Također iznosi opširnu genealogiju⁹ Frankopana, slavne plemićke obitelji raširene po svijetu, a započinje ju Katarinom, ženom Nikole Sigetskoga koja je financirala tiskanje *molitvene knjižice*.¹⁰ Njezin čin, ali i nedostatak nabožne literature na hrvatskom jeziku u Banskoj Hrvatskoj, potaknuli su ga da se obrati *V. Svetlom Gospostvu*, tj. Frankopanima za pomoć pri izdavanju svoje *duhovne hrane*, tj. molitvene knjižice (*isto*: VIII). Za Frankopane navodi da žele nasljedovati svoje pretke, pomagati bližnjima, širiti kršćansku vjeru i duhovno uzdizati svoj narod, te da im je zato svako koljeno poznato po dobrim kršćanskim

⁸ Baltazar (Boltižar) Milovec (Stanetinec, 1612. – Zagreb, 1678) bio je isusovac, doktor filozofije, povjesničar isusovačkog kolegija, dvorski kapelan na dvoru Petra Zrinskog i ispovjednik njegove supruge Katarine. Priredio je jedno izdanje *Molitvenih knjižica* Nikole Krajačevića (1657). Autor je i još jednog molitvenika na kajkavskom književnom jeziku s naslovom *Dušni vrt* (Beč, 1664) kojeg je posvetio sinovima grofa Jurja Erdödyja, Petru, Žigmundu i Franji. Osim materinski, Milovec je znao latinski i njemački, donekle i mađarski jezik, a kao odličan govornik prozvan je „Cicero Croaticus“.

⁹ Blažević i Coha navode da je u sklopu ranonovovjekovnih kulturnih praksa upravo „genealogija bila jedan od najpopularnijih obrazaca sistematizacije svijeta i razrješavanja aporije između povijesnog kontinuiteta i promjene“, odnosno da je bila „najprikladniji medij vladarske autoreprezentacije“ (2008: 92).

¹⁰ Pod nazivom *molitvene knjižice* Milovec aludira na Dešićev molitvenik *Raj duše*, koji se dugo vremena smatrao prvim kajkavskim tiskanim djelom, ali su to gotovo istodobno, a međusobno neovisno demantirali László Hadrovics u Budimpešti i Olga Šojat u Zagrebu utvrdivši da u djelu pretežu čakavski elementi (Šojat 1977b: 7).

djelima (*isto*). Nadalje tumači rimsko podrijetlo njihove loze, odnosno njihova prezimena, te objašnjava njihov dolazak u Hrvatsku (*isto*: XII–XV).

Originalni naslov molitvenika *Dvoi dussni kinch*, Olga Šojat prevodi kao „dvoje duševno blago“ ili „dva duševna blaga“, te navodi da zato „prvu i drugu riječ nikako ne treba pisati zajedno, kao *Dvojdušni*“ (1977c: 143). Naslov nam otkriva i sadržaj djela koji je podijeljen na dva dijela. Prvi dio namijenjen je svim živima, svim *putnikom* za sretnu smrt, a drugi dušama za iskupljenje. Molitvenik sadrži litanije, molitve, oficije, tekstove s kršćanskim naukom, a sastavljen je na temelju mnogih nabožnih knjiga, kako stoji u punom naslovu molitvenika. Milovec ističe, kao i Katarina u svome molitveniku, da ti tekstovi nisu do tada *pretolmačeni na hrvatski jezik* (1661: VIII).

Prvi je dio molitvenika *od službe marijanske*, tj. sadrži 15 *Pobožnosti Blaženoj Djevici Mariji* s prikladnim molitvenim tekstovima, uputama o održavanju pobožnosti i načinu moljenja. Osim molitvi, oficija, himni, litanija upućenih Djevici Mariji, u prvom djelu nalaze se još i: pričesne molitve, pjesma sv. Ambroza i Augustina, pozdravljenje po sv. Bonaventuri, molitve sv. Matildi, a govori se i o bratovštini Blaženoj Djevici Mariji.

Drugi dio molitvenika govori o oslobađanju vjernih duša iz *purgatorijuma*. Objašnjava se što je to čistilište, zašto i kako moliti za duše u njemu, i što time molitelj, odnosno moliteljica dobiva. Sastavljen je poput katekizma, sadrži pitanja i odgovore uz koje se donose razni molitveni tekstovi: molitve, litanije, oficiji, u kojima se javljaju svetice, starozavjetne žene (npr. Juta), a zanimljivo je da u molitvama prevladavaju žene, odnosno moliteljice. U katekizamskom dijelu molitvenika do izražaja dolazi utilitarna funkcija molitvenika, npr.: „vugodna sobotnja služba pokazala je vu varašu Konstantinopoli (koga mi našim jezikom Carigrad zovemo)“ (*isto*: 190). Posljednji tekstovi u molitveniku su: *Lajštrom onoga što je vu oveh knjigah štampano te Erata*, tiskarske pogreške.

Iz kratkog opisa Milovčeva molitvenika jasno je zašto ga je Katarina odlučila financirati i razdijeliti čitateljima. Nije to učinila samo zbog nasljedovanja frankopanske tradicije nego kako bi potaknula proizvodnju djela na hrvatskome jeziku, kako bi razvila hrvatsku književnost, odnosno stvorila hrvatsku čitateljsku publiku, te obrazovala, opismenila i duhovno uzdignula narod. Naime u njezino je doba najmanje bilo tiskanih knjiga na hrvatskome jeziku, a većina je

naroda bila nepismena i poznavala samo svoj hrvatski jezik, pa je „prirodno bilo da čitaju oni koji su to znali onima koji to ne znaju i da se mole na svome materinskom jeziku“ (Tvorić 2013: 140).

3.1.2. *Putni tovaruš*

Frankopanska kulturna i književna tradicija, njihova odanost prema domovini, katoličkoj vjeri i Crkvi, opisana u Milovčevom predgovoru knjizi *Dvoji dušni kinč*, kao i njegov poticaj Katarini da izda svoje *molitvene knjižice*, razlog su zašto se kao žena pripadnica visokog staleža prihvatila pisanja nabožne literature. Njezina iskrena ljubav prema Bogu i bližnjima, i činjenica da je na hrvatskome jeziku tiskano premalo knjiga, potaknuli su je na pisanje molitvenika, što i ističe u predgovoru *Putnom tovarušu*: „skoro zmaga vsega svita jezikov najmanje hervatskoga ovo doba štampanih knjig nahodi“ (Zrinski 1661/2005: 7). Zanimljivo je da je molitvenik objavila prije no što je dobila službeno crkveno odobrenje, što je bila onodobna praksa, iz čega proizlazi koliki je ugled i značaj imala, no točan razlog zašto molitvenik nema odobrenje nije poznat (Tvorić 2013: 159).

Tiskan je u poznatoj tiskari Babian u Veneciji iste godine kada i *Dvoji dušni kinč*, 1661, a iz predgovora saznajemo da je dovršen 1660. u Ozlju. Upravo su predgovor i uvodna pjesma ono što ovo djelo čine posebnim jer je riječ o Katarininim autorskim radovima, a odgovorna je i za odabir, prijevod prilagođen jeziku ozaljskoga književnog kruga, raspoređivanje molitava, kratkih promišljanja i ostalog sadržaja u djelu, tj. za uređivanje i redigiranje molitvenika. Olga Šojat navodi da su očigledne Katarinine literarne kvalitete, da je uvodna pjesma pisana s pjesničkim nadahnućem, te da je „materijal u molitveniku raspoređen u zaokruženu i logičnu cjelinu, koja dokazuje priređivačev smisao za mjeru i kompoziciju“ (1977b: 15).

Molitvenik je podijeljen na pet dijelova. Nakon predgovora i uvodne pjesme slijedi kalendar koji po običaju hrvatskih molitvenika i nabožnih knjiga uz latinske nazive mjeseci navodi i hrvatske kajkavske nazive, pa je tako februarus *sečan*, marciuš je *gregorščak* ili *sušac*, apriliš je *mali traven* ili *đuđevščak*, majuš je *veliki traven* ili *filipovščak*, juniuš je *klasan* ili *ivanščak*, itd. (Bartolić 2004: 126). Uz njih se navode i podaci o broju i duljini dana i noći u pojedinome mjesecu. I dok molitvenici Katarininih suvremenika (npr. Krajačevićev) donose samo blagdane, njezin sadržaj i martirologij, ali i nazivlje zodijaka, odnosno *suncopasa* (*isto*: 127). Opisuju se još i godišnja doba, objašnjavaju prijestupne godine i pomični blagdani, navode

naputci o postovima i dozvoljenom vremenu za svadbe. Nakon toga slijedi *Spomenek na kratkom žitka človičanskoga, koga človik pravo premišljavajuč bolji postane* pisan kao spisateljičin razgovor o posljednjim stvarima čovjeka (smrt, sud, pakao, raj).¹¹ Time završava uvodni dio *Putnog tovaruša* koji nije paginiran kao ni zadnjih 11 stranica, dok ostali dijelovi jesu.

Prvi dio započinje ciklusom *Kripostnih molitvi* koji sadrži molitve za dobru i sretnu smrt, protiv tjelesnih napasti, te one posvećene Isusu, a završava molitvama posvećenim sakramentima. Posebnost je ovih molitava u dosljednoj uporabi oblika za ženski rod (npr. *grišnici meni, službenici tvojoj*) i moliteljičinom čestom spominjanju neprijatelja, kojih se uz Božju pomoć želi osloboditi ili im se čak i osvetiti,¹² što bi moglo upućivati na Katarinin životopis, odnosno na samu autoricu kao recipijenta (Šundalić 2003: 169). Takvo razmišljanje proširuje Katarininu izvornost i na prve 43 stranice molitava, koje je „pisala najprije kao *žena-autor* i *za sebe*” (isto: 170). Druge su molitve preuzete iz drugih molitvenika, prema Rožiću vjerojatno iz njemačkog molitvenika *Christlich Bettbuchlins* tiskanoga 1592. godine u Frankfurtu na Majni (1908: 229). Bartolić navodi da se iz cjelokupnog sadržaja molitvenika očituje Katarinina individualnost, ali i srodnost s molitvenim knjižicama njezinih hrvatskih prethodnika Nikole Dešića, Baltazara Milovca i Nikole Krajačevića (2004: 135). A Novak napominje da stihove ne prenosi doslovno iz izvora koje je prikupila, već ih redigira i lektorira, a ponekad i interpretira u duhu vlastita poimanja jezičnih vrijednosti i standarda hrvatskoga književnog jezika svoga doba (2013: 65).

Drugi dio čine molitve, litanije, zazivi na čast Blaženoj Djevici Mariji, a od ciklusa molitvi *Salve Regina* ističe se molitva *Salve Regina hrvacki*¹³ s aluzijama na svakodnevicu opterećenu teškoćama kojima je bio izložen hrvatski narod i Crkva, ali i sama Katarina (Rapić 2014: 89). Ciklus molitava upućenih anđelima, sveticama i svecima (Barbari,¹⁴ Katarini, Ivanu Krstitelju, Ferencu Serafinskom), psalmi, himan (*Himnuš sv. Barbare*) i blagoslov iz psalma čine treći dio molitvenika. Osim uvodne pjesme, jedino je još stihovan *Himnuš sv. Barbare*. Katarina ga je preuzela iz Krajačevićeva i Milovčeva molitvenika, ali uz male jezične intervencije u skladu

¹¹ „Ne bi valjalo smetnuti s uma da je knjiga nastala u doba katoličke obnove, kada se pod jakim osvjetljenjem ispituju i preispituju ovozemaljske vrednote ljudskoga života“ (Bartolić 2004: 129).

¹² Riječ je o pojavi nesvojstvenoj onodobnim molitvenicima jer se u njima obično molilo za svoje neprijatelje.

¹³ Hrvatska verzija molitve *Salve Regina* nalazi se već u Dešićevu *Raju duše* (Šundalić 2003: 165).

¹⁴ Štovanje sv. Barbare kao zaštitnice umirućih i vojnika, zbog stalnih sukoba s Turcima, bilo je rasprostranjeno u onodobnoj Hrvatskoj (Bartolić 2004: 134).

s jezikom ozaljskoga kruga koje se očituju u ikavizaciji jata po Jakubinski-Meyerovom pravilu, u otklonu od kajkavskih fonoloških normi (npr. *Devica – divica, greh – grih, lepota – lipota*), mijenjanju glagolskih oblika šeste vrste (npr. *imenuvati – imenovati, alduvati – aldovati*), mijenjanju reda riječi (*Dostojna vsega poštenja – Vsega poštenja dostojna*), a sve u svrhu umjetnički dotjerivanja preuzetih stihova (Bartolić 2004: 135).

Četvrti dio čine molitve i litanije sv. Antunu Padovanskom te razne prigodne molitve (npr. protiv prirodnih nepogoda). Peti se dio sastoji od psalama, molitava (npr. za papu, mir, čistoću, žive i mrtve itd.), ciklusa *molitve vsagdanje, vsakomu vrimenu priložene i vsakomu kerščeniku potribne i hasnovite moliti* (npr. jutarnje molitve, prije jela, prije rada, za dobar urod, za dobrog prijatelja, za dobrog muža ili dobru ženu), zatim slijedi 15 molitava sv. Brigite, razne prigodne molitve te krunica i putni oficij. Djelo završava *Tablom* (kazalom) i *Falingama* (tiskarskim pogreškama), a prema literaturi,¹⁵ na zadnjoj je stranici, koja nedostaje, bio otisnut grb obitelji Frankopan s njihovim motom *Cognosce te ipsum* (*Spoznavaj samoga sebe*) ispod kojeg je bio potpis K.C.D.F. *Katarina contessa de Frangepani*.

Ivan Zvonar tvrdi da je *Putni tovaruš* grafički najljepše opremljena knjiga starije hrvatske književnosti (2009b: 179) i to s razlogom. Naime ispred svakog od pet glavnih dijelova molitvenika umetnuta je umjetnička slika u bakrorezu,¹⁶ prvu riječ svakoga dijela krasi inicijal, a u kalendaru početak svakoga mjeseca također je ukrašen malim bakrorezom koji prikazuje karakteristični posao za taj mjesec (Šojat 1977b: 15). Dva bakroreza nose potpis J. Rophenusa, jedan Elizabete Piccini, a dva su nepotpisana (*isto*). Zvonimir Bartolić ovako opisuje dizajn molitvenika koji je na zavidnoj grafičkoj i likovnoj razini:

Pojedina poglavlja urešena su i umjetnički izrađenim inicijalnim majuskulama, od kojih su neke prave minijature slike. Sve bjeline popunjene su vinjetama. Naslovi i podnaslovi molitvenika gdje gdje u cjelini otisnuti su crvenim slovima, a gdje gdje crvenim i crnim. Osim naslovnice vrlo su pažljivo kreirani naslovi svih početnih poglavlja, kao i naslovi, mjeseci i tabela pomičnih blagdana. U naslovima su pomno raspoređeni redci otisnuti verzalnim, kurentnim ili kurzivnim slovima. Pjesma *Vsakomu onomu, ki štal bude ove knjižice* u cjelini je složena u kurzivu (2004: 119).

¹⁵ Taj podatak iznio je najprije Kukuljević (1869: 28), a zatim Rožić (1908: 227).

¹⁶ Slike preko cijele stranice (njih pet) čine skladnu cjelinu s tekstom koji najavljuju, a prikazuju: raspetog Krista, Bogorodicu s Isusom u naručju, Anđela Čuvara, sv. Antuna Padovanskog i kralja Davida (Šundalić 2003: 150-151).

Jedan primjerak prvog izdanja *Putnog tovaruša* danas se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, u zbirci rukopisa i starih knjiga. Zvonar navodi kako je molitvenik „svojom toplinom i neposrednošću brzo osvojio simpatije čitatelja“ (2009b: 181) pa su kasnije u Ljubljani tiskana još dva izdanja, 1687. i 1715. godine, ali bez predgovora i uvodne pjesme. Izdanje iz 1687. nije se sačuvalo, ali Ivan Kukuljević Sakcinski u svome *Arhivu* iznosi njegove detaljne bibliografske podatke pa Šojat tvrdi da treba vjerovati da je ono postojalo (1977b: 17). Bartolić navodi da tri naklade, što je za hrvatske prilike doista izvanredan književni uspjeh, svjedoče da je *Putni tovaruš* bio jedan od rijetkih onodobnih hrvatskih uspješnica (2004: 138). A da je još u prvoj polovici 18. stoljeća u hrvatskom narodu uživao veliki ugled dokazuje preuzimanje naslovnice *Putnoga tovaruša* za objavljivanje molitvenika *Put vu nebu* isusovca Franje Sušnika 1734. godine, kako mu naklada ne bi propala jer su čitatelji bili naviknuti na Katarinin molitvenik pa nisu htjeli kupovati nove (*isto*: 120).

Na samome početku molitvenika nalazi se posveta koja nije upućena ni crkvenoj ni svjetovnoj osobi, nego Trojedinome Bogu: „Bogu, Vsemogućemu Neba i Zemlje Stvoritelju“ (Zrinski 1661/2005: 5). Obraća se još i: „opčuvanoj i okrunjenoj Neba i Zemlje Kraljici, Divici i Materi Božjoj Marije, mojoj milostivoj patronušici“ (*isto*: 6) te svim svecima i sveticama. Šundalić navodi kako se uz prva dva naslovnika posvete javlja uobičajena nabranja njihovih kreposti i drugih osobina, pisana u duhu toposa neizrecivosti, što na jezičnom planu potvrđuju elativi (npr. *nezrečenomu*, *neprecinjenomu*, *neprestajućemu*, *presvetoj*) kao i navedene dativne elativne sintagme (Šundalić 2003: 154).

Molitvenik je namijenjen širokoj čitateljskoj publici:

Vsega hervackoga i slovinskoga orsaga gospodi i poglavitim ljudem, obojega spola vsake verste i fele dobrim kerščenikom od mene služba i poklon, od Gos. Boga zdravje, sriču i veselje; na ovom svitu dug žitak, a po smerti vsakom kraljevstvo nebesko (Zrinski 1661/2005: 7).

Za ono vrijeme uobičajena formula pišćeva izravnog obraćanja čitateljima (Zvonar 2009b: 179), sasvim jasno otkriva Katarinine osnovne filozofske i političke stavove i naglašava, modernim rječnikom rečeno, rodno osviještenu osobu koja se ne obraća muškarcima i ženama nego ljudima oba spola,¹⁷ ne dijeleći ih prema staležima i zaslugama (Novak 2013: 64). Branko Vodnik

¹⁷ Uz recipijente oba spola, molitvenik sadrži i molitve koje su upućene samo muškom, odnosno samo ženskom čitateljstvu (Šundalić 2003: 167).

posebno ističe sintagmu *vsake vrste i fele dobrim kršćenikom* kao izraz autoričine vjerske tolerancije (1913: 285). Katarina čitateljima daruje svoj rad i trud u obliku molitvenika, a od Boga im zaziva zdravlje, sreću, veselje, te želi da nakon ovoga života svi dospiju u nebesko kraljevstvo.

Nakon toga slijedi predgovor, bez posebnog naslova, u kojem navodi razloge pisanja molitvenika, koje Zvonimir Bartolić dijeli na one svjetovnoga i na one vjerskoga značenja (2004: 121). Pod prve razloge spada manjak knjiga pisanih hrvatskim jezikom te istrošenost postojećih knjiga, čak i onih nabožna sadržaja bilo je teško nabaviti,¹⁸ a pod druge razloge, uz one već izrečene u posveti, ljubav prema Bogu i bližnjemu, veličanje je Boga na *zveličenje*, tj. za spas duša (*isto*). Sa svim srcem i s dobrom namjerom, iz ljubavi prema Bogu, brizi za narod, domovinu i knjigu odlučila je napisati molitvenu knjižicu. Iz vlastite duhovne potrebe nastoji duhovno obnoviti cijeli narod, a ujedno i svojim književnim radom poboljšati tešku situaciju u kojoj se našla domaća izdavačka djelatnost.

Svjesna je da bi joj mnogi mogli zamjeriti i uzeti za zlo što se kao žena i visoka plemkinja *potpačala* u pisanje knjige, tj. prihvatila posla koji joj se u onodobnom shvaćanju *ne bi pristojilo*, bez obzira na to što je riječ o nabožnoj literaturi, zato se otvoreno obraća mogućim kritičarima i moli ih da joj njezinu dobru namjeru i trud ne uzimaju za zlo. Ako je takve posljedice mogao imati njezin književni rad, Olga Šojat ističe da onda ne čudi što je neprijateljima obitelji Zrinski i Frankopan smetao njezin politički rad (1977b: 13). Katarinino unaprijedno opravdavanje od mogućih prigovora, kakvih nema u djelima pjesnikinja s juga, Dunja Fališevac promatra u kontekstu patrijarhalne i konzervativne sredine sjeverne Hrvatske koja je opterećena ratovima priznavala samo ratničke vrijednosti i stvarala junačke mitove (2007b: 315).

Nadalje usporedbom pčele i meda Katarina opisuje kako je djelo nastalo:

Knjižice ove iz čuda nimških kripostnih pismi i štampi, kakono pčela z vnoгих rožic slast, vzamši zibranijimi pobožnostami napunih i popisah, da iz njih, komu dopadu, jur pripravnu i gotovu, tim laglje slaju od meda slatkoču opčuti (Zrinski 1661/2005: 9-10).

¹⁸ Nebrigu za hrvatsku knjigu, u svojim predgovorima molitvenicima napisanih u 17. i 18. st. kritiziraju i N. Krajačević, M. A. Relković, L. Bogović (vidi Šundalić 2003: 422).

Iako tvrdi da se u sastavljanju *Putnoga tovaruša* koristila samo njemačkim izvorima, citat iz predgovora *Molitvenih knjižica* Nikole Krajačevića potvrđuje nam da se služila i hrvatskim predlošcima:

Primi, te za dobro vzemi ovo moje kakovo-takovo delo i pismo koga ja nesem iz moje tupe glave vun stukel, neg sem je iz vnogo fele vučenih knjig (kakti pčela soj med iz lepega cvetja) vun zebreal (1640: 9v).¹⁹

Krajačevićevu sintagmu *kakovo-takovo delo*, kojom izriče jedno od temeljnih načela onoga doba, načelo skromnosti, nalazimo i kod Katarine. Cijeli je predgovor pisan u stilu toposa skromnosti, iako je autorica bila grofica. Time se prvenstvo daje sadržaju molitvenika, a umanjuje se značaj njegova sastavljača, autora. Dalje ističe praktičnost molitvenika jer sadrži kratke molitve kako ne bi čitateljima oduzimale puno vremena ili im dosađivale, nego ih brzo upućivale prema nebu, a sve kako bi ovu *suznu dolinu* prešli brzo, sretno i ispunjeno. Katarinina religioznost i književni dar potvrđuju se i u usporedbi kojom slikovito naglašava da sva djela kreću i završavaju s Bogom: „kako iz mora vode sopet u more zlijaju se, tako vsako moje dilo u onomu, ki je poče, Stvoritelju svomu, zahrani se“ (Zrinski 1661/2005: 10–11). Ponovno, kao i u posveti, svoje djelo upućuje Bogu, Djevici Mariji, svim svecima i sveticama, ali na ovom mjestu posebno ističe sv. Antuna Padovanskoga. Apostrofira putnike i hodočasnike ističući da njezin molitvenik zauzima malo mjesta,²⁰ ne zahtijeva mnogo brige i troška: „ništar drugo ne prosi nego da se u njega človik kako u jedno duhovno zrcalo nagljeda i Boga moli, svece saziva, sebi i bližnjemu dušno zveličenje zadobiva“ (*isto*: 12–13). Zatim objašnjava naslov knjige, čiji se topos puta prema Šundalić može shvatiti nemetaforički i metaforički; u prvom je slučaju molitvenik prijatelj na bilo kojem putu, a u drugom je životni prijatelj ili bračni drug, jer je cijeli život shvaćen kao put (2003: 155). Ivan Zvonar namjenu knjige tumači metaforički, da dušama bude *putni tovaruš*, tj. suputnik na putu u raj (2009b: 180): „Ovo vam je on *dux itinerarius*, voditel putni, koji ako zabludite, po kriposti ovih svetih molitvi lahko vas na pravice i zveličenja put dopelja“ (Zrinski 1661/2005: 13).

¹⁹ Citat je uzet iz molitvenika *Molitvene knyisicze* Nikole Krajačevića izdanoga 1640. u Požunu.

²⁰ Molitvenici opsegom mogu varirati, ali što se tiče forme, uglavnom se radilo o džepnome formatu, što potvrđuje i *Putni tovaruš* koji ima 524 stranice, a veličine je 9 x 4,5 cm (Šundalić 2004: 13).

Na putu-životu, koji je predložen i baroknom slikom lađe na uzburkanu moru, kao pouzdani voditelj puta, pojavljuje se Djevica Marija, koja se apostrofira u stilu toposa neizrecivosti:

Ti, presvitla zvijezda morska, vsim brodećim put, cilj i pristanišće, ravnaj i peljaj ladju žitka našega po ovoga zburkanoga svita morju, stazah i putih, da ne zabloudimo, ne zajdemo i u grihah ne utonemo. O, Marija, put nebeski, staza vekovečnosti, skala rajska i milosti (*isto*: 14).

Katarina se ne obraća samo vjernicima nego i: „vsake fele i versti gospodu, plemenite i poglavite ljudi“ (*isto*: 15), što je opet dokaz njezine tolerancije, i moli ih: „da se udostojte ov mal trud od mene za dobro zeti, za me Boga moliti i dobrim se spomenuti“ (*isto*).

U 17. stoljeću hrvatski jezik još nije bio standardiziran, nije postojala ni jedinstvena nacionalna književnost, dakle ni ustaljena ortografija koja bi bila obavezatna za šire govorno i književno područje, nego vlada praksa da se piše po uobičajenim pravilima određenih kulturnih sredina, zato Katarina nastavlja:

ter ako bi kadi u njem koju riči, pismu, slovu ili kakvoga drugoga dugovanja falingu iznašli, da nimaju na gore preciniti, nego prez špotanja, ogovora i osmihivanja prijazljivo popraviti i poboljšati (*isto*: 15-16).

Blaženka Novak smatra kako nabrojani mogući propusti odražavaju Katarininu svijest o funkcijama pravopisa i gramatike, te stilskim vrijednostima hrvatskoga jezika (2013: 65). Slično se u predgovorima svojim djelima Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan obraćaju svojim recipijentima. Na početku *Adrijanskog mora sirene* Petar svoje čitatelje moli:

da ovo moje popisanje za dobro primete, uzdržite i naslidujete. Ter ako bi se koja u njem rič ili versa falinga nahodila, ne slova, nego činjenja, ne verse, nego moje hotinje i ljubljeno spoznanje procinite: pisah jer ova ne kako dijak, nego kako krajinski vaš tovariš (Zrinski 1660/1957: 19).

A Fran Krsto Frankopan u predgovoru *Gartlicu za čas kratiti* piše:

Ako u versih Apola mudrost i meštiju ne najdeš, neg listor općinske riči, ne hudaj zato (...) volim na sridnjem putu ostat, da znam kaj govorim i drugi razumit me more (Frankopan 1995: 5).

Katarini predgovor potpisan je u stilu toposa skromnosti: „Vsake verste dobrim i pobožnim ljudem, etc. Prijateljica rada služiti. G.F.C.“ (Zrinski 1661/2005: 16).

Predgovor je popraćen pjesmom *Vsakomu onomu, ki štal bude ove knjižice* u kojoj se Katarina u osmercima, stihu koji je vrlo proširen u starijoj hrvatskoj književnosti, s parnom rimom ponovno obraća svojim čitateljima. Navodi da je čovjek stvoren i stavljen na zemlju kako

bi se pripremio za susret s Bogom u raj, u nebeskoj domovini. Ljudima su potrebni molitvenici i nabožne knjige jer ih, poput pastira i vojvoda, vode, okrijepljuju i olakšavaju im put od zemlje do neba, put na kojem ih grijesi udaljavaju od krajnjega cilja: „Nit se more v raj nebeski / Prez pastira i vojvode. / To včiniše grihi teški / Koji krivem putom vode“ (Zrinski 1661/2005: 17). Potrebno je razvijati osobnu pobožnost, slijediti Isusov nauk, uzdati se u njegovu ljubav i pravednost. Barokni elementi očituju se u izravnom obraćanju čitateljima, metafori puta, istaknutoj duhovnosti, biblijskim motivima (npr. *duša, raj, pastir, križ, Isus*,...), ali i u izraženoj svijesti o prolaznosti vremena, o ljudskoj smrtnosti, tj. u propitivanju ovozemaljskih vrednota te potrebi povratku duhovnome načinu života: „Obrati se, o človiče, / Obrati se, jur si dosta / Dosad bludil, neverniče, / Zbog življenja tvoga prosta“ (Zrinski 1661/2005: 18). Bartulić ističe kako ovim stihovima Katarina, poput Gundulića, Kanižlića i drugih hrvatskih baroknih pisaca, u duhu barokne duhovne i tjelesne stege, glasno opominje čitatelja (2004: 136). Kao i u predgovoru, i ovdje do izražaja dolazi Katarinin kršćanski odgoj, njezina moralna i filozofska stajališta te njezina briga za narod, za njihovu duhovnu obnovu, zbog čega je i odlučila napisati molitvenik i razdijeliti ga čitateljima, a jedino što od njih traži zauzvrat je da se pomole za nju: „I zdrav budi, za me se moleć“ (Zrinski 1661/2005: 18).

Za Katarinin predgovor i uvodnu pjesmu, koji su pisani jezikom ozaljskoga kruga, Olga Šojat tvrdi da odišu izrazitom brigom o hrvatskoj književnosti, te ostavljaju dojam da je u njima svaka riječ dobro promišljenja i odvaguta (1977b: 14). Jezik joj je čist, vokabular raznolik i biran, stil gladak, čitak i jednostavan (kako bi doprijela do što većeg broja tada malobrojnih pismenih Hrvata i Hrvatica), prevođenje s njemačkog na hrvatski jezik nije joj zadavalo poteškoća, a sve to potvrđuje da je suvereno vladala hrvatskim jezikom (*isto*). Kajkavski pravopis ne koristi dosljedno, što su joj neki stariji književni historiografi zamjerali, ali ona se po tome ne razlikuje od drugih pisaca starijega kajkavskoga književnog razdoblja (*isto*: 15). Pa tako zbog metričkih razloga prijedlog *u* ponekad piše kao *u*, a ponekad kao *v*, *vu* (npr. „Ki te hoće *v* krivem hodu“ / „Sponoseći *u* njem dilo“), što Bartolić navodi kao pokazatelj elastičnosti i fleksibilnosti stihovanja, odnosno jezičnih elementa ozaljskoga govora (2004: 125). Josip Vončina primjećuje da Katarina u svoj tekst unosi dosta leksičkih hungarizama koji su se udomaćili u kajkavskoj sredini (npr. *orsag, fela, engedovati, hasna*) (1988: 223). Koristi i kontaktne sinonime, ponekad ih gomila, ponekad povezuje veznikom *i*, koji ne služe samo kako bi tekst bio razumljiviji na što

većem prostoru nego stilskim varijacijama (npr. *vrste – fele, zveličenje – spasenje, moć i jakost*) (isto: 123).

Potvrdu da je Katarina sudjelovala u književnom životu Bartolić vidi u činjenici da se u njezinom predgovoru *Putnom tovarušu* nalaze slične reakcije kao i kod nekih njezinih suvremenika, npr. kod Jurja Habelića u *Opomeknu* njegova *Zrcala Mrijanskog* (1662) i kod Jurja Ratkaja Velikotaborskog u predgovoru njegova djela *Kriposti Ferdinanda II.* (1640) (2004: 116). Iz toga također proizlazi da hrvatski pisci, pogotovo u sjevernoj Hrvatskoj, iako nedovoljno povezani, „podjednako reagiraju na nedaće hrvatskog naroda, lamentirajući i opradavajući se u svojim predgovorima“, pred svojim su suvremenicima iznosili teškoće u kojima su živjeli i stvarali svoja djela (isto). Željeli su popraviti i mijenjati svijet, tražili su „izlaz iz hedonizma, iz varljivosti i nestalnosti zemaljskog života, zemaljskoga *teatruma mundi*, iz kola (ne) sreće“ (isto:125). Prema Bartoliću ideju prezira zemaljskoga i okretanja božanskom nisu preuzeli samo iz pomodnih književnih razloga nego iz uvjerenja da svojim djelom pridonose otklanjanju zla, da utječu na promjenu teške svakodnevice u kojoj su živjeli, a koja se sastojala od neprestanih ratova, raznih bolesti, gladi, nepravdi, okrutnosti silnika, nasilja (isto). Takav segment, koji je u baroknoj književnosti nazvan i *isusovačkim barokom*, nalazi se još i na početku Gundulićeva *Osmana*, u toposu *Kolo od sreće*, zatim kod Zrinskog, *odurna nestalnost*, te Habelića, *čovjek je sreće igrač* (isto).

3.1.3. Usporedba molitvenika *Putni tovaruš* i *Dvoji dušni kinč*

Sličnosti i razlike između molitvenika *Dvoji dušni kinč* i *Putni tovaruš* prikazat će se s obzirom na temeljne elemente molitvenika, a to su: forma, sadržaj, autor, recipijent. Oba su molitvenika srednjeg opsega, na početku imaju posvete i predgovore, te podjelu molitvenika na dijelove. *Putni tovaruš* posvećen je Trojedinome Bogu, te ima pet dijelova, a *Dvoji dušni kinč* Katarini, te ima dva dijela. U punom naslovu *Dvoji dušnog kinča*, odnosno u predgovoru *Putnom tovarušu* navodi se kako su sastavljeni na temelju drugih nabožnih knjiga kako hrvatskih tako i onih koje do tada još nisu bile prevedene na hrvatski jezik. I dok Katarina u predgovoru izražava divljenje Bogu i Djevici Mariji, Milovec svoje divljenje upućuje svojoj meceni Katarini i njezinoj obitelji. Oba predgovora pisana su u toposu skromnosti, a tako su i potpisana, kao *prijatelica rada služiti*, odnosno *jedan pop*, čime se preuveličava nevažnost autora, tj. naglašava se njegova skromnost, što je bilo u skladu s onodobnom praksom prisanja molitvenika. U oba je molitvenika riječ o

nabožnom i poučnom sadržaju, te su sastavljena od raznih molitava, litanija, oficija i drugih nabožnih tekstova, odnosno kombinacije proze i stiha. Zajednička im je izražena pobožnost Djevici Mariji, ali donose različite popratne tekstove. U *Putnom tovarušu* to su kalendar, martirologij, nazivlje zodijska, a u *Dvoji dušnom kinču* to je dio o bratovštini Blaženoj Djevici Mariji i katekizam o čistilištu. U potonjem je molitveniku izraženiji kršćanski nauk s obzirom na to da mu je autor bio svećenik, isusovac. Zanimljivo je da se u oba molitvenika nalaze molitve posebno za muškarce i posebno za žene, odnosno prisutan je i molitelj i moliteljica. I dok Katarina svoj molitvenik namijenjuje svim ljudima bez obzira na spol i vjeru, Milovec svoj upućuje ljudima koji znaju samo svoj materinski jezik. Iako različiti po sadržaju, svrha oba molitvenika je ista, a ta je da razviju književnu proizvodnju na hrvatskome jeziku, stvore čitateljsku publiku u koju žele uključiti i žene, da posluže kao priručnik za opismenjavanje, te da obrazuju i duhovno uzdignu narod koji je tada bio pod stalnim prijetnjama rata, bolesti, gladi i siromaštva.

3.2. Igra, gatalice, *Sibile*

Bez obzira na to kojem društvenom sloju netko pripada, igra zauzima veliku ulogu u ljudskom životu, a Johan Huizinga tvrdi kako je „prava, čista igra upravo temelj i činilac kulture“ (1970: 13). Postoje razne vrste igara, od onih profinjenih i otmjenih poput šaha, do onih kojima je cilj stjecanje materijalnih dobara poput kocke. Svrha većine igara društvena je razbibriga i zabava. Upravo je takva igra proricanja budućnosti, odnosno gatanje koje se pojavljuje mnogo stoljeća prije Krista pri starim istočnim narodima i sastavni je dio mnogih mnogobožackih religija. Kršćanstvo je nastojalo iskorijeniti svaki oblik praznovjerja, pa tako i gatanje, no ono se ipak zadržalo. Unatoč zabranama i progonima, u srednjem vijeku nastaje veliki broj rukopisnih gatalica, a nakon otkrića tiska, gatalice se brzo šire srednjom Europom te postaju sastavnim dijelom društvene razbibrige visokoga europskoga feudalnoga društva, pa tako i Zrinskih i Frankopana (Bartolić 2004: 162).

Pelc zaključuje da *Sibile* (lat. *Sybilla* – proročica), knjige gatalica u općenitom kulturološkom smislu proizlaze iz tradicija profetističke predaje koja je tijekom europske povijesti imala različite funkcije i popimala različite oblike (2017: 35). U antici su sibile

shvaćane kao vjerodostojne proročice, bilo ih je deset, a u srednjem su vijeku pridodane još dvije kako bi odgovarale broju apostola i proroka, a proročanstva sibila donose se u kršćanskoj interpretaciji.²¹ Zanimanje za profetističku literaturu nastavlja se i u 16. i 17. stoljeću u kojima knjige gatalica parodiraju tradiciju sibilskih proročanstava (*isto*). Među njih spada i *Sibila Katarine Zrinske*, koja pruža uvid u manje poznatu ludičku sferu života Zrinskih i Frankopana.

Sibile, gatalice, bajalice i slični tekstovi književne su tvorevine koje nisu nastale iz kakvih umjetničkih pobuda, iako koriste formalna literarna sredstva poput stiha, ne dosižu relevantne estetske domete, stoga ih Divna Zečević uvrštava pod imenom pučke književnosti, točnije za tu vrstu književnosti, pokraj narodne i umjetničke, koristi termin *treći književni fenomen* (1978: 357).

3.2.1. *Sibila*

Javnost je prvi puta upoznata s postojanjem *Sibile* 1901. godine u članku Ljudevita Ivančana *Sibila Katarine Zrinske*, objavljenom u *Vjesniku Hrvatskoga kraljevskoga zemaljskog arkiva* (1901: 261–265). Pet godina kasnije, 1906, u istom *Vjesniku* Ivančan je objavio *Sibilu* poprativši je raspravom *Knjiga gatalica Katarine Zrinske* (1906: 42–102). Danas se rukopis *Sibile* čuva u zagrebačkoj nadbiskupskoj knjižnici Metropolitana.

Sibila je izvanredno bogato ilustrirana rukopisna knjiga gatalica, nastala u drugoj polovici 17. stoljeća, smatra se najstarijom knjigom te vrste u hrvatskoj književnosti (Šegvić 1908: 213). Nije originalno djelo niti Petara Zrinskog niti Katarine Zrinski, nego je prijevod mađarske *Fortune* odnosno *Fortune kereke* (*Kola sreće*) iz 1594. godine (Ivančan 1906: 45). Ali ni ono nije originalno djelo. Nastalo je prema poljskomu predlošku iz prve polovice 16. stoljeća, vjerojatno iz 1531. godine, *Fortuna abo szczęście* (*Fortuna ili sreća*) humanističkog pisca, svećenika, kapelana kralja Sigismunda Starijeg, Stanisława z Bochniea Gąsioreka (o. 1500–1562) (Pelc 2017: 27). Zbog poklapanja tekstualnih sadržaja mađarske i poljske, odnosno hrvatske i mađarske gatalice, Gąsiorek se smatra autorom svih triju knjiga (*isto*).

²¹ Deset antičkih sibila: perzijska, libijska, delfijska, kimerska, eritejska, samijska, kumejska, helespontska, frigijska, tiburtinska; opisao je u 1. st. pr. Kr. rimski povjesničar Mark Varon, a njima se u srednjem vijeku pridodaju europska i agripinska sibila (vidi Pelc 2017: 36–37).

Istrošeni hrbat i smeđe mrlje nastale od otisaka prstiju uz rubove stranica rukopisne hrvatske *Sibile*, dokazi su njezine česte uporabe. Na poledini prednje strane korica, uz gornji rub, rukom Katarine Zrinski zapisan je nadnevak: „1670. na 2. Apryla u Chakouchu“ (1670. 2. travnja u Čakovcu). Desno od te bilješke crtež je ispružene ruke, dva para očiju nacrtanih jedan ispod drugog i slovo W. Sve je to podvučeno crtom, ispod koje se nalazi slovo S, dva srca i još tri slova S. Milan Pelc navodi da je riječ o nerazriješenom simboličkom crtežu (2017: 12), a Zvonimir Bartolić pretpostavlja da se radi „o kakvoj zgodnoj sugestiji, didaskaliji, kakve se nalaze u gdjekojim starim hrvatskim rukopisima“ (2004: 163). U sredini stranice nalaze se dva florografa, slična onima na naslovnoj stranici Katarinine *Pjesmarice*, a ispod njih je zapis: „Groff Marques Frangipan Catarina Zrinska Grafficha manu propria“ (Grofica markiza Frankopanska Katarina Zrinska grofica vlastoručno).

Na trećem je listu ilustracija kola sreće²² s mladim kraljem, odnosno Fortunom, na njegovu vrhu. S desne strane uspinje se čovjek na kotač, a s lijeve pada. Taj prizor promatraju dvije osobe bogato obučene, vjerojatno pripadnici plemstva, sa zabrinutim izrazima lica.²³ Prema Šegviću (1908: 213) i Ivančanu (1906: 48) te osobe predstavljaju Petra Zrinskog i Katarinu Zrinski. Milan Pelc opovrgava to mišljenje jer lik Petra ne odgovara njegovom prikazu s njegovih brojnih portreta, a za Katarinu nema usporedne građe (2017: 57). Na sljedećoj je stranici prikaz Fortune, božice sreće i dobra ili loša udesa, kao žene zavezanih očiju s napuhanim jedrom u rukama. Stojeći jednom nogom na krilatoj kugli koja je smještena u veliku školjku, plovi uzburkanim morem. Bitna razlika od antičkog, odnosno srednjovjekovnog ikonografskog obrasca je ta da Fortuna oko vrata nosi koraljni lančić s križićem, pa Pelc zaključuje da je „poganska božica postala kršćankom“ (2017: 62).

Simbolika Fortune pripada među najvažnije topose humanističke i barokne literature i amblemike, njezina je raširenost univerzalna i multimedijaska (Pelec 2017: 52), pa ju tako nalazimo i kod drugih pripadnika obitelji Frankopan i Zrinski. O njoj je pisao Fran Krsto Frankopan u svom *Gartlicu*. Šegvić navodi da Frankopan u jednoj pjesmi kaže da je sreća nestalna, u drugoj

²² Od 14. stoljeća, odnosno od najstarije njemačke rukopisne zbirke gatalica *Heilderbeškog kodeksa*, gotovo su sve gatalice popraćene raznim crtežima i bogatim ilustracijama od kojih je najčešći motiv „kotač sreće odnosno kolo sreće, kao simbol nestalnosti i varljivosti života“ (Bartolić 2007: 204).

²³ „Takvi se promatrači i svjedoci često pojavljuju i na srednjovjekovnim minijaturama s kolom sreće“ (Pelec 2017: 57).

uspoređuje njezinu moć sa suncem, a u trećoj navodi kako svatko za njom čezne (1908: 205). Da drži do dobrog usuda ili sreće, Nikola Zrinski istaknuo je u svom geslu *Sors bona nihil aliud* (*Dobar usud, ništa drugo*). Simboliku dobre sreće upisao je također i u metaforu broda s napuhanim jedrom, kojim on sam upravlja, a oko čijeg jarbola leprša vrpca s njegovim geslom, na alegorijskoj naslovnici svojega epa *Adriai Tengernek Syrenaia*. Pri njegovu prevođenju na hrvatski jezik, Petar Zrinski likovno je parafrazirao i njegovu alegorijsku naslovnicu. Pelc zaključuje da je invocacija Fortune na jedinstven način povezala ova četiri djela i njihove autore koji su, unatoč tolikom zazivanju dobre sreće, na koncu osjetili tragično djelovanje nesreće i zle sudbine (2017: 72).

Nakon toga slijedi 21 slika s koncentričnim krugovima u čijim su središtima slike raznih ptica, a iznad svakog kruga nalazi se pitanje. Krug je razdijeljen na 21 polje oko ptice. Na svakom polju naslikana je po jedna kombinacija dviju kocaka, te uputa koja vodi na drugi komplet od 21 kružnice s kriškama unutar kojih su slike sisavaca. Na obodima isječaka ispisana su imena hrvatskih naselja, gradova, kaštela, tvrđava, a u sredini svakog isječka napisan je broj sibile i broj stiha u kojem se nalazi odgovor na pitanje. Stoga Pelc navodi da je *Sibila* ujedno i katalog s više od 400 toponima s područja sjeverozapadne Hrvatske i Hrvatskog primorja (2017: 29). Na kraju je knjige dodatak s naslovom *Siromahom* u kojem se tješi čitatelje-igrače nadom u bolje dane.

Bartolić navodi da prema uzoru 12 *Sibilinskih knjiga*, Zrinska *Sibila* ima 12 poglavlja od kojih svako nosi ime jedne od 12 mitskih antičkih proročica, sibila: Persica, Libica, Delphica, Cymerea, Erythrea, Sumia, Cumana, Hellespontica, Phrigia, Tiburtina, Cumea, Agripina (2007: 207). Svaka je naslikana na početku dotičnog poglavlja u osmouglastom medaljonu, u obliku žene u bogatoj haljini, raspuštene kose, s vijencem, turbanom ili perjem na glavi i s određenim simboličnim predmetom u ruci (npr. križ, ruža, palma, trstika, baklja, zvijezda).

Pitanja su konvencionalna, katkad i banalna, a vezana su uz budućnost ljudi (npr. koliko će tko živjeti, hoće li se dobro oženiti/udati, hoće li tko postati bogat, kakvom će smrću tko umrijeti). Većina ih je dakle univerzalnog značenja, a neka su društveno i rodno određena (npr. pitanja o učitelju, trgovcu, svećeniku upućena su muškarcima, a ona o budućem mužu, ženama). Više od trećine pitanja odnose se na odnose među spolovima, čime se otvara najviše prostora za

„poigravanje šaljivim, lascivnim i erotskim aluzijama, ali i za satirički obojeno doziranje ćudoredne poruke“ (Pelc 2017: 15).

Proročanstva odnosno odgovori sibila „daleko su od odgovora trubadurske Pelegrinovićeve *Jeđupke*“ (Bartolić 2004: 163). Sibile nastupaju kao „mudre, ali zajedljive, pa i podrugljive poznavateljice čovjekova života i njegovih zastranjenja“ (Pelc 2017: 42). Svaka od njih daje 37 odgovora u 37 dvanaesteričkih katrena, koji sadrže zabavne, satiričke, ironične, a ujedno i poučne stihove. Erotskim, prostačkim, „vojničkim izrazima“ kritiziraju se ljudski grijesi i poroci, najčešće: bludnost, pijanstvo, proždrljivost, krađa, oholost i lakomost, ali i praznovjerje i pristajanje uz protestantizam. Bit je igre proricanja budućnosti prenijeti moralne poruke kroz zabavno-poučni sadržaj, osvijestiti loše navike kroz smijeh, ne vrijeđajući pri tome sudionike igre. Izrugujući se slabostima i anomalijama u javnom i privatnom životu suvremenika nastoji se, u duhu humanističke pedagogike, popraviti ponašanje i sklonosti pojedinca, a time i cijeloga društva (Pelc 2017: 42). Bartolić ističe da je *Sibila* služila za *čas kratiti*, za druženja s prijateljima i znancima u rijetkim prilikama mira i predaha od stalnih ratnih sukoba (2004: 164).

Prilagodba mađarskog predloška domaćoj kulturnoj sredini svjedoči o brizi za hrvatski jezik na dvorovima Zrinskih i Frankopana, ali i o doticanju i prožimanju hrvatske i mađarske kulture (Pelc 2017: 33). Jezičnim izričajem pripada sjevernohrvatskoj baroknoj književnosti, odnosno ozaljskom književnom krugu. Kao unikatna rukom pisana i ručno oslikana knjiga, nastala je u vremenu kada je ručna izrada knjiga posvuda u Europi sve veća rijetkost (*isto*: 8). Zvonimir Bartolić naziva ju „najljepšim rukopisom starije hrvatske baštine“ (2004: 165). Osim njezine jezične i likovne vrijednosti, Milan Pelc pridodaje joj i značenje svojevrzne metafore uspona i pada Zrinskih i Frankopana (2017: 7).

Pitanjem prevoditelja *Sibile* pozabavio se već Ljudevit Ivančan, koji tvrdi da je njezin prevoditelj Petar Zrinski, i to na temelju uspoređivanja s jezikom Petrove *Sirene* (1906: 85). U književnoj se historiografiji dugo zadržalo takvo mišljenje. U svojim znanstvenim radovima i književnim historiografijama podržavaju ga Cherubin Šegvić (1908: 215), Branko Vodnik (1913: 283), Krešimir Georgijević (1969: 102), Franjo Švelec (1974: 248), Josip Vončina (1976: 16) i mnogi drugi. S time se ne slaže Zvonimir Bartolić koji, zbog nedotjeranosti stihova, sumnja da je prevoditelj Petar Zrinski, nego pretpostavlja da bi to mogao biti jedan od njegovih pisara ili više njih (2007: 172). Također smatra da je najmanja mogućnost da bi prevoditeljica teksta bila

Katarina Zrinski, iako je na knjizi njezin vlastoručni potpis (*isto*). Olga Šojat Katarinin potpis tumači samo kao oznaku njezinog vlasništva (1977b: 16). Milan Pelc navodi da je moguće da je Katarina, osim vlasnice, bila i naručiteljica knjige (2017: 12). Iznosi i hipotezu prema kojoj bi prevoditelj bio Fran Krsto Frankopan, zbog njegova karaktera, odnosno satiričkih i lascivnih pjesama iz njegova *Gartlica*, iako nije sasvim sigurno da je znao mađarski jezik (*isto*: 31–32). U svakom slučaju u svojim djelima i Petar i Katarina Zrinski „pokazuju veću razinu versifikatorske vještine“ od one koja je zastupljena u *Sibili*, tako da pitanje njezina prevoditelja ostaje otvorenim (Bartolić 2004: 164).

Sibila je ponajprije instrument igre i društvene zabave, stoga joj se nikada nije pridavala visoka književna vrijednost (Pelec 2017: 12). Da se ne radi o autorski reprezentativnom tekstu, posredno nam svjedoči i činjenica da njezin prevoditelj nije naznačen. Iako je zadržala određene formalističke okvire, i premda je raskošno opremljena, Zvonimir Bartolić zaključuje da je „u književnome smislu trivijalna, a u jezičnom nedotjerana“ (2004: 163). Bez obzira na njezinu estetsku vrijednost, *Sibila* je jasan dokaz „postojanja popularnih zabavnih formi u kulturi hrvatske društvene elite 17. stoljeća“, kao i sudjelovanja u ludističkom raspoloženju baroknoga vremena, sa satiričkim i moralizatorskim crtama, što povijesni sociolog Norbert Elias prepoznaje kao sastavnicu civilizacijskog procesa (Pelec 2017: 33).

3.3. Rukopisne pjesmarice na sjeverozapadu Hrvatske

Kajkavske rukopisne pjesmarice značajan su dio književnosti sjeverozapadne Hrvatske, a nastaju krajem srednjega vijeka pa sve do 19. stoljeća. Sadrže u najvećoj mjeri pjesme nabožnog karaktera, od kojih su mnoge prijevodi s latinskog, talijanskog, njemačkog, mađarskog i drugih jezika, ali i pjesme svjetovnog karaktera, među kojima su se mogle naći razne ljubavne, lascivne, humoristične, didaktičke pjesme, prozni kroničarski zapisi, popisi starih računa i dugova i slični zapisi. Iste se pjesme, odnosno njihove varijacije, često ponavljaju u različitim rukopisima kroz više stoljeća. Neke je pjesmarice sastavio jedan sastavljač, neke je pisalo više ruku kroz dulji vremenski period. Većina je pjesama anonimna, tj. autorstvo i izvori prijevoda rijetko su se navodili. Ivan Zvonar ističe da su se sastavljači zbirke slobodno odnosili prema tekstovima i da nisu pretjerano marili za njihove autore, a da se autori nisu ni potpisivali ili su koristili neutralne

formule zbog svijesti o svojoj ovisnosti o uzorima, dijelom zbog osobne skromnosti ili društvenog statusa (1996: 286). Kao osnovne značajke rukopisnih pjesmarica Zvonar navodi: mađarsku grafiju bez diakritičkih znakova, prilično ujednačeni pravopis, razvijeni književni jezik s kajkavskom osnovom podjednako otvorenoj čakavskim i štokavskim osobinama, labave granice između usmenog i pisanog i njihovo međusobno preplitanje, zbog čega i dolazi do varijantnosti pjesama (*isto*: 285).

Pjesmarice prema Divni Zečević pružaju sliku o književnom životu u kome su nastajale jer su kao književni žanr oblikovane svakodnevnim književnim potrebama svojih sastavljača, njihovim spašavanjem od zaborava svega što su smatrali značajnim (1978: 400). Slično piše i Ivan Zvonar koji za pjesmarice tvrdi da svjedoče o procesu preuzimanja, prevođenja i stvaranja poetskih vrijednosti, te recepciji i širenju te poezije među onodobnom čitateljskom publikom (1996: 285).

Vrijednost se rukopisnih pjesmarica u novije vrijeme ponovno uočava i one se revaloriziraju, nakon zanemarivanja, pa i obezvrjeđivanja u starijim istraživanjima. Kako je riječ o hibridnom, rukom pisanom žanru koji se stavlja u okvir pučke književnosti,²⁴ njegova se estetska vrijednost stereotipno umanjivala. Također često su se pjesmarice percipirale kao skup slučajno odabranih pjesama iz kojeg bi se izdvajale i proučavale samo neke, obično one s poznatim autorom ili one sa zanimljivijim temam poput zrinsko-frankopanske urote, umjesto da ih se promatra kao žanrovsku cjelinu sa svim specifičnostima koje sadržavaju.

3.3.1. *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*

Katarinin „nesretan život najdublji je i najintimniji poticaj za mnoge usrdne i tople ispovjedne pjesme - molitve“ zapisane u zborniku s kojim je javnost prvi puta upoznata 1986. godine na izložbi *Pisana riječ u Hrvatskoj*, pod naslovom *Libar od spominka* (Bartolić 2004: 287, 155). Josip Bratulić priredio je kritičko izdanje rukopisa kojeg je Matica hrvatska izdala 2014. godine pod naslovom *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*.

²⁴ Pojam pučke književnosti i njegov opseg određen je prvi put u studijskom projektu Maje Bošković-Stulli za usmenu književnost: „kao prelazni oblik među umjetničkom pisanom i tradicionalnom usmenom književnošću, kao ono područje koje na svoj način ukida jaz među ta dva vida književnog stvaralaštva“ (Bošković-Stulli 1967: 257).

Riječ je o debljoj, tvrdo ukoričenoj rukopisnoj knjizi dužine 24 centimetara i visine 19 centimetara sa 160 ispisanih i nekoliko praznih listova, odnosno 320 stranica ispisanih raznim rukopisima (Bratulić 2014: 302). Grofičin autograf s unutrašnje strane prve korice „Groff Frankopan Cattarina Zrinski“ svjedoči nam o neupitnoj pripadnosti zbirke Katarini Zrinskoj. Ispod potpisa nalazi se crtež dvaju cvjetova s okolnim simbolima i brojevima. Florograf je to vrlo sličan onom u *Sibili*. Na desnoj stranici nalazi se nekoliko bilježaka koje su zapisane različitim rukama, a za koje Bartolić vjeruje da su nastale nakon Katarinine smrti (2004: 156). Na vrhu stranice nalazi se bilješka napisana hrvatskom ćirilicom iz koje saznajemo povijest vlasništva rukopisa, odnosno da je pavlin Pavao Jurjević naslijedio pjesmaricu od pokojne grofice Barbare Sidonije Peranski od Perne,²⁵ udane za Franju Delišimunovića, po rođenju Jelačića. Ispod toga istom je rukom zapisan naslov satirične pjesme upućene protiv Petra Zrinskog *Cantio de Rebellionem Comitum olim Petri Zrinski* i zapis: „Probatio Catarini et fragmenti“. Na dnu stranice bilješka je zapisana drugim rukopisom: „In anno 1793. die 27. Julij posudil sem Ferencu Kučiću Ds 29“, nakon čega slijedi popis kmetova i njihovih dugova.

Pjesmarica otvara niz književnopovijesnih problema, primjerice: koje se pjesme sa sigurnošću mogu pripisati Katarini, tko su drugi autori; kakav je odnos poetike *Pjesmarice* prema poetici Frana Krste Frankopana, sadrži li *Pjesmarica* i neku njegovu pjesmu; što iz toga saznajemo o književnopovijesnom kontekstu ozaljskoga književnojezičnog kruga (Dukić i Lukec 2017: 277). Ivan Zvonar dao je odgovore na neka od tih pitanja. Ustanovio je da je Katarina autorica 31 pjesmi; na temelju izražajnih, metričkih i leksičkih podudarnosti pet je pjesama pripisao Franu Krsti Frankopanu; prikazao je motivsko-frazeološke podudarnosti pjesama *Pjesmarice* s pjesmama onodobnih kajkavskih pjesmarica (Zvonar 2006: 277).

Pjesmarica sadrži 84 pjesme, od kojih je 70 na hrvatskom jeziku (dvije su hrvatske pjesme varijante iste pjesme, a jedna je prijevod njemačke pjesme), pet na njemačkom, četiri na latinskom i jedna na slovenskom. Više je zapisivača zapisivalo pjesme i teško je odrediti jesu li oni ujedno bili i njihovi autori, a neke pjesme nisu originalne nego su prijevodi s drugih jezika.

²⁵ Barbara Sidonija Peranski, daljnja rođakinja obitelji Zrinski, najzaslužnija je za očuvanje *Pjesmarice* i njezina je vlasnica bila sve do svoje smrti 1713. godine kada ju oporučno daruje pavlinima, a nakon ukinuća tog reda 1786. godine, dospijeva u franjevačku knjižnicu u Karlovcu (Bratulić 2014: 317). Nije poznato kako je od tamo dospjela u Beč, gdje je i otkupljena (Zvonar 2009b: 184).

Dakle u *Pjesmarici* su pjesme različitih autora/zapisivača/prevoditelja, a imena nekih od njih pojavljuju se u svega 20-ak pjesama, i to najčešće na njihovim krajevima (Dukić i Lukec 2017: 278). Tako deset pjesama na hrvatskome i dvije na njemačkome jeziku nose potpis grofa Franje (Ferenza) Delišimunovića uz latinsku frazu *fecit manu propria*, a iz jedne bilješke saznajemo da je preveo jednu njemačku pjesmu svoje supruge Barbare Sidonije Peranske na hrvatski jezik. Bratulić navodi kako njezinih pjesama u zborniku ima više, a ispod jedne nalaze se njezini inicijali B gr P (2014: 304). Delišimunovićev otac Joannes (Ivan, Janko) Jelačić autor je triju pjesama; dvije se pjesme pasionske tematike pripisuju dvorskome savjetniku Baltazaru Patačiću, koji je bio poznat po pjesmama svjetovne tematike, pohvalnicama i epigramima; a dvije su pjesme potpisane nerazriješenim inicijalima C.E.B. i MM.

Većina je tih pjesama zapisana u drugom dijelu *Pjesmarice* te Dukić i Lukec navode kako se metrički i tematski razlikuju od onih pjesama iz prvoga dijela za koje se pretpostavlja da im je autorica Katarina (2017: 279). U istraživanjima *Pjesmarice* uvriježila se stoga njezina podjela na dva dijela, a prvoga dijela na *Katarinine pjesme* i *katarinske pjesme*. Pod *Katarinine pjesme* podrazumijevaju se one za koje se sigurno zna da im je Katarina autorica, a to su uvodna pjesma u molitveniku *Putni tovaruš, Vsakomu onomu, ki štal bude ove knjižice* i pjesma u *Pjesmarici* naslova *Popivka od razboja Čengičevoga* jer se u njezinim završnim stihovima nalazi autoričin potpis:

Ovo za spominak ja hotih spisati
A za veću diku činit ću spivati,
Katarina Zrinska svitu napred dati
Da im Bog da lip glas uvijek uživati (br. [22]).²⁶

Prema istraživanju Dukić i Lukec u skupini *katarinskih pjesama* nalazi se trideset pjesama: pjesme br. [5], [6], [8 - 18], [23 - 31], [34 - 37], [40], [43], [50], [56], a jedna se pjesma javlja u dvjema varijantama: pjesma br. [24] i br. [52] (2017: 279). Nadalje navode kako među njima nema čisto religiozne pjesme kakva je uvodna pjesma Katarinina molitvenika, niti političko-ratničke tematike kakva je *Popivka od razboja Čengičevoga* (isto). Ali postoje metričko-strofičke sličnosti između te dvije skupine pjesama. Pa je tako od četiri osmeračkih

²⁶ Svi su citati preuzeti iz *Pjesmarice Ane Katarine Zrinske*, koju je priredio Josip Bratulić, a izdala Matica hrvatska, Zagreb 2014, str. 29–188.

pjesama iz *katarinskih pjesama* njih tri²⁷ napisano u katrenima s ukrštenom rimom, odnosno u istom obliku u kojem je i pjesma *Vsakomu onomu, ki štal bude ove knjižice. Popivka od razboja Čengičevoga* napisana je u dvanaesteričkim katrenima s nagomilanom rimom, a u skupini *katarinskih pjesama* nalazi se 14 pjesama u tomu obliku od ukupno 24 pjesme koje su pisane dvanaestercima. Zajedničko obilježje *Katarininh* i *katarinskih pjesama* njihova je pripadnost ozaljskom jezično-književnom krugu, odnosno jezik koji se temelji na kajkavskoj osnovici s elementima čakavskog i kajkavskog.

Za razliku od Petrove *Sirene* koja je pretežno napisana istim metrom, dvostruko rimovanim dvanaestercem, a slično Franovu *Gartlicu*, u *katarinskim pjesmama* nalazimo versifikatorsku raznolikost. Naime uz dominantan dvanaesterac i frekventan osmerac, ispjevane su i u lirskom desetercu, zatim češće u jedanaestercu, te rjeđe u šesnaestercu s cezuruom nakon osmoga sloga. Rima se ponekad proteže kroz cijelu strofu, a ponekad se zanemaruje. Često se samo s prethodnim stihom slaže posljednji slog sljedećeg stiha, po zvuku ili pismu, tj. često je riječ o rimi za uho, rimi za oko, što se tada, kako navodi Bratulić, smatralo „dobrom“ rimom (npr. *szvita – leta; mores – kolies; szlavna – znana*) (2014: 314). Vrste rima u pjesmama najčešće su nagomilana, parna i unakrsna. Tražeći nove metričke i pjesničke forme, u nekim pjesmama pisanim dvanaestercima rima se ostvaruje samo na krajevima distiha:

Stvoritelju svita, da bih pitat smila
 Zašto sam se na svit ja kada rodila
 Bud mi sad slobodno prez griha pitati
 ono što pred tobom i tak ni sakriti (br. [6]);

a u nekima se, u duhu tradicije hrvatskog pjesništva, rima proteže kroz cijelu strofu u dvostruko rimovanim dvanaesteracima u kojima se unutarnje rime rimuju na jedan, a vanjske na drugi način:

Ki to glas za Boga: ki se [v] svitu čuje
 Po puščinah koga: Eho razglasuje
 Miklovuša Zrinskoga: smert glasom šetuje
 Černa zemlja koga: i nedomnje krije (br. [21]).

Sve su pjesme podijeljene na pravilne strofe koje su označene ili rednim brojem ili istaknutijim početnim slovom, a stihovi nisu pisani po cijeloj širini stranice, bez obzira na broj

²⁷ Pjesme br. [14], [23] i [36].

slogova, za razliku od većine onodobnih rukopisnih pjesmarica (Zvonar 2009b: 185). Svi su stihovi precizno određeni i ritmom i brojem slogova, čak i tamo gdje se koriste distisi ili naracija u stihovima (*isto*: 187). Josip Bratulić navodi da Katarina piše u stihu oslobođenom krutosti te da su joj strofe u pjesmama „raznolikije nego u pjesmama njezinih suvremenika” (2014: 295). Najčešće su to katreni i distisi. U većini pjesama prvi stihovi strofa grafički su izdvojeni od ostalih stihova u strofi koji su uvučeni prema desno. U nekim pjesmama ponavljaju se stihovi iz prijašnjih pjesama, češće kao njihove varijante, a ponekad u istome obliku, pa se tako naprimjer cijela peta strofa pjesme br. [9] nalazi kao osma strofa pjesme br. [12].

Katarinske pjesame osim metričke ujednačenosti povezuje i lirski subjekt koji je ispovjedni, samosažalijevajući ton ženskog subjekta u prvom licu jednine (Dukić i Lukec 2017: 280). Stvarni životni događaji, nesreća i zla sudbina koja je snašla ne samo Katarinu nego i cijelu njezinu obitelj i domovinu, bili su joj poticaj i motivacija za pisanje pjesama. U njima tragičnim tonom najčešće tematizira tešku svakodnevicu, zbog čega se i pretpostavlja da su pjesme pisane u vrijeme zrinsko-frankopanske pobune.²⁸ Osim povijesnih tema, dominiraju intimne, domoljubne i religiozne. Pjesme promatrane u vezi s kronologijom zbivanja, koja je u njima očigledna, predstavljaju „iskreni poetski dnevnik jedne duboko nesretne, upravo tragične junakinje” (Zvonar 2009b: 193).

Pjesme nisu poredane po kronološkom slijedu stvarnih zbivanja, ali Zvonar navodi da se taj slijed može ustanoviti njihovim iščitavanjem, te datacijama koje se nalaze u nekima od njih (*isto*: 187). Prva bi prema tomu bila *Popivka od razboja Čengičevoga*. Ona je jedina pjesma u kojoj Katarina navodi svoje ime kao autora, te jedna od triju pjesama koje u zbirci imaju naslove s time da je ona jedina s pravim naslovom, dok su druge dvije pjesme naslovljene kao: *Popivka novič ispravljena* i *Druga novič ispravljena popivka* (*isto*: 185). *Popivka od razboja Čengičevoga* epska je panegirička pjesma u dvanaesteračkim katrenima koja tematizira vojne uspjehe Nikole i Petra Zrinskoga, a posebno apostrofira Petrovu pobjedu kod Jurjevih stijena 1663. godine u kojoj

²⁸ Takvo određivanje *katarinskih pjesama* potvrđuje Ivan Zvonar (2009b: 187). Nadalje Rafo Bogišić koji ih na temelju njihova sadržaja i ugođaja datira u desetljeće nakon 1660. godine i u proljetne dane 1670. godine (1998: 722), te Zvonimir Bartolić koji zaključuje da su nastale u doba Katarinina zatočeništva povezujući to s činjenicom da je *Pjesmarica* bila u njezinom vlasništvu do 15. srpnja 1670. godine kada je iz Čakovca odvedena u zatvor u Grazu (2004: 157).

je, prema pjesmi, s dvije i pol tisuće boraca porazio osam tisuća Turaka. Pjesma je nastala početkom 1664. godine:

Jezero i šest sto šesdeset i treto
Ko se je pisalo to prošatno leto,
Car Mahomet posla porobit keršćanstvo
Svoju moč pokazat nad nevojlno ljustvo (br. [22]).

U toj se bitci proslavio i Fran Krsto Frankopan, opisan brojnim pohvalničkim epitetima:

Zrinskoga slidjaše gospodin Frankopan
Viteza odvitak i cvit starih Rimljan
Grof vridan, mlad vitez, markez imenovan
Što vse posvedoči na ta junački dan (br. [22]).

Smrt bana Nikole Zrinskog opjevana je u pjesmi za koju Ivan Zvonar navodi da je u obliku tužaljke, odnosno „međimurskih kantorskih *spričavanja* (opraštanja od pokojnika) što su u 17. stoljeću počela zamjenjivati *jafkanja* plaćenih narikača” (2009b: 188):

Bože moj, ki bi smil: pokorno pitati
To l’ si nam odlučil? za kaštigu dati
I za pokoru htíl? zverh nas prepuščati
Da j’ takva divjak²⁹ smil: viteza skončati (br. [21]).

O neizbježnoj tragičnoj sudbini obitelji Zrinski i Frankopan i njihove domovine, govori pjesma *Popivka novič ispravljena*:

Jezero i šest sto šezdeset i šesto
Kad se je pisalo to nesrično leto,
Tad sam u nesriču upala zaisto
V kojoj mi zginuti, vidim očivesto (br. [26]).

Tekstualni subjekt na sebe preuzima krivnju podizanja urote protiv vladajuće dinastije:

Krivičnim brimenom jer sam obteržena,
Vsa nesriča moja jur mi je sad znana,
Križi moji teški, ak prem ne zna vsaki
Ki me te skončati, da bi listom taki (br. [26]).

To čini iz ljubavi prema mužu, bratu i domovini: „Da bih ja tujini tako verna bila, / još bih veću hvalu bila zaslužila” (br. [10]), ali i zbog vjere u postizanje pravde na drugome svijetu: „Ar ti, Bože, vidiš vsu pravicu moju / Zato se i ufam u milošću tvoju” (br. [26]). Naposljetku postaje

²⁹ *Divjak* je vepar.

jasno da se izvana ne može računati ni na kakvu pomoć: „Pomoć mi ne htihu lugi ni bereci / (...) / Znadući da jesam posud ostavljena / Od kud se ufahi, zavsim pozabljena” (br. [5]).

Slijede pjesme o teškoj unutrašnjoj boli o čijim uzrocima lirski subjekt ne smije javno govoriti. Pesimizam u monološkom iskazu lirskoga subjekta prisutan je već i na samim počecima pjesama koje započinju apostrofom uzdaha: „Oh”, „Ah”, „Jaj”.³⁰ Svoj nemir i svoje probleme mora skrivati raskošnim haljinama, veselim i bezbrižnim izrazima lica: „Vsi ljudi govore da sam dobre volje, / Neg ti, Bože, vidiš tužne misli moje” (br. [10]). Podvojenost lirskog subjekta često se iskazuje antitezom, npr.: „Kak je goder teško veselu plakati / Još je teže vnogo žalostnu smijati” (br. [50]). Nepovjerenje u druge i prikrivanje pravoga emocionalnoga stanja lirskoga subjekta potaknuto je izdajom bliske ženske osobe, za koju Ivan Zvonar pretpostavlja da je riječ o Mariji Széchi, supruzi palatina Wesselényja (2009b: 190):

Ki će se jur sada v tujega ufati
kad me tako bližnja htıla podkopati
ka mi veče biše neg sini i brati
sad mi se neverom začela kazati (br. [11]).

Osjećaj krivnje zbog nesreće koja je snašla njezine najbliže toliko je intenzivan da se tekstualni subjekt uspoređuje s biblijskom Evom:

Kot Eva z jabukom paradiš izgubih
učinjenu grišku očivisto vidih
prisege obite verovati ne htih
misto žitka smert si telovnu uhitih (br. [16]).

U pjesmi *Oh! Neverna zemlja – nejednaka reda* zemlja je personificirana te ju se proklinje zbog smrti brata lirskoga subjekta: „Nisi li se mogla ti s drugeh nesričom, / Zemlja, zasititi neg sad z mojim bracom” (br. [24]).

U pjesmama se često apostrofira nesreća, odnosno promjenjivost sreće, fortune. Pa tako pjesma *Jaj, čemu je radost neg mal čas terpeča* tematizira put slavne obitelji od blagostanja do propasti. Nekadašnji osjećaj ponosa tekstualnog subjekta zbog bratova uspješnog ratovanja s njezinim mužem, zamijenili su tuga i gorčina zbog nevjere njihove zemlje Hrvatske:

Oh! Hervatska zemlja, kako si nesrična

³⁰ Apostrofa uzdaha karakteristična je stilka figura u baroknim plačevima, a *katarinske pjesme* koje njome počinju su pjesme br: [8], [12], [23 - 26], [28], [31], [34], [37].

Da češ pogubiti čim si bila dična.
Od vnogo let bila j' familija slavna
I v tujih orsagih kak je bila znana (br. [25]).

Domoljublje u svojim pjesmama Katarina iskazuje „ne samo pišući na hrvatskom jeziku, o hrvatskim središnjim temama, nego i izricanjem geopolitičkih pojmova” kao što su: *Hervacka zemlja, Hervacki ban, Hervatska krajina* (Bratulić 2014: 291). To se posebno vidi u pjesmi o smrti bana Nikole Zrinskoga u kojoj „poziva na sućut zavičaja i domovine nad smrću gospodara” (isto: 292):

Plači Mejumorje: gospodina tvoga
Orsagi žalujte: bana Hervackoga
Vi Vugerske strane: prijatela svoga
Varoši Krajine: glavara vridnoga (br. [21]).

Hiperbolom se naglašavaju zasluge Zrinskih u obranama kršćanskih zemalja, o čemu se proširio glas po cijelome svijetu: „Je li ki kraj svita gdi niste hvaljena? / Europa, Afrika, Amerika, Asija / Vašimi imeni dično okripljena” (br. [22]). Tako su zaslužni i za spas Austrije:

To su dva viteza glavari hervacki
Miklovuš i Petar, slavni grofi Zrinski
Dal im je Bog jakost da već otomanski
Miseć moći nima neg zrak Austrijanski (br. [22]).

U ratničko-povijesnim, pohvalničkim pjesmama *Zrinskomu* (br. [21]) i *Popivci od razboja Čengičevoga* prisutna je predodžba Zrinskih, odnosno Hrvatske koja se suprostavlja Drugome i koja je u ulozi predziđa kršćanstva: „Hervackoga bana: ščita kršćenikov / Vsemu svitu znana: triska protivnikov” (br. [21]). Uz općekršćanski ideologem prisutan je i slavenofilski koji je iskazan hrvatskim imenima: *Hervacka zemlja, Hervacki ban, Hervatska krajina, vitezi hervacke*; i veličanjem vojnih uspjeha Zrinskih, tj. Hrvata. Kritizira se nesložnost kršćana koja je prikazana kao uzrok napredovanja turske sile: „Ćete čut nesložnost tu Nimšku z Ugrinom / Kot vuki z ovčami koljuć ih puščinom” (br. [22]). Protuturskim ideologemima negativno se atribuiraju Turci: „Biše, i u potribi ar sila poganska / Nad nju se spravljaše nazlobščina turska / Da pali, da robi verne prez prestanka” (br. [22]). Prikazani su kao snažni neprijatelji kršćana: „Car Mahomet posla porobit kršćanstvo / svoju moć pokazat nad nevojlno ljustvo” (br. [22]), odnosno kao slabići pred nadmoćnim Zrinskim: „Vsimi je dobro znano najveć turskoj sili / Kim viteštvom Turke grof Zrinski rascvili” (br. [22]).

Nesrećama nema kraja pa, analogno historiografskoj predodžbi Katarinina života, iskazni subjekt prisilno odvode i zatvaraju u gradački samostan:

Stojim na vom gradu kod sužanj v tamnici
suznim prolivanjem tužeč se v hižici
bolje da b' se bila nigdar ne rodila
nego da sam v tugu ter žalost dospila (br. [12]).

Nekada uvažavana grofica, sada plače nad svojim životom, i to čestim motivom kojim žali što se uopće rodila, odnosno motivom kojim priziva svoju skorašnju smrt kao jedinu utjehu:

Ah, kadi ste sada, strašne morske ribe,
Kamo ste jur prošle vi, plahe zvirine
Sad se naplatite nad životom mojim,
moje meso mladima odnesite svojim (br. [12]).

Poetska reakcija na vijest o smrti brata i muža ispjevana je u pjesmi iznad koje je kasnija vlasnica rukopisa Barbara Sidonija Peranska svojom rukom zapisala: „Popivka žalosna žaljenju mojemu najbolje spodobna”. To je prva izrečena kritička misao o nekoj Katarininoj pjesmi iz zbornika. Pjesma sadrži potresnu spoznaju o kraju desetogodišnje agonije nakon koje lirski subjekt više ne nalazi smisao življenja:

Tužbu tešku jizam prot tebi, nesriča,
ka s' me mentovala dva najlipša kinča
s kimi sam najveće bila veseleča
oh! Sada i ne znam kaj sam učinječa (br. [37]).

Samo joj duboka religioznost pomaže da si ne presudi sama, ali zato u mnogim pjesmama formulativno zaziva Boga da ju pozove k sebi i tako je spasi iz nepodnošljive svakodnevice:

Ne morem jur dalje, nego ču sveršiti
Konac žitka moga od Boga prositi
Zveličitel svita, podaj mi veselje
Ali skradnjoj vuri daj mi zaveršenje (br. [9]).

Dakle prevladavajuća je tema nesretna sudbina koja je snašla tekstualni subjekt, koja se rijetko detaljnije određuje. Samo iz nekih pjesama saznaje se da je iskazni subjekt zatvoren, da žali zbog gubitka svojih najbližih i prijašnjeg načina života. Krivci za tu nesreću također nisu pobliže određeni, moguće zbog političkih razloga, pa se tako u pojedinim pjesmama prozivaju *nazlobnici*: „Vsamogući Bože, hoti mi pomoći, / nazlobnike moje od mene odvriči” (br. [10]); u nekima je to *čalarni (varljivi) svit*: „Ter svitu čalarnu ništar ni povojlno / Što je god pravično, vse

mu je odurno” (br. [27]); a u nekima su to *himbenost* i *jalnost*: „Žijuč pri narodu himbenom i jalnom, / koji me odurija ter se špota s manom” (br. [43]).

Tekstualni subjekt s nostalgijom prikazuje raskošnu prošlost u kojoj je bila poštovana, cijenjena grofica, a njezina obitelj vladajuća i moćna. Bilo je to doba blagostanja, bogatstva i sreće: „Gospockoga roda zna svit da sam bila, / i da su mi vnoga svitovna služila” (br. [35]). Suprotno tomu sadašnje je vrijeme u kojem joj je sve to oduzeto i u kojem se osjeća bespomoćno, daleko od svih, odbačeno i zatvoreno poput ptice u krletci: „U kerletki, ada, sada moram živit, / suznim prolivanjem serce moram hranit” (br. [16]); ili kao uhvaćena mrežom sudbine: „Prepreženu mrižu nesriče ne vidih / kot nedužna ptica nut u nju ja dospih” (br. [16]). Prisilno je zatvorena u prostoriju koja metaforički postaje pećinom, a jedinu utjehu nalazi u Bogu i molitvi: „kad sam odlučena pećinom služiti / jedinomu Bogu hoću se moliti” (br. [9]). Uz budućnost veže se briga za očuvanjem dobrog glasa, ugleda, stalo joj je kako će ostati zapamćena u povijesti: „S dobrim glasom kim sam u svitu spoznana / S kojim daj da budem v zemlju zakopana” (br. [6]).

Josip Bratulić ističe kako su nakon tragične pogibije Katarininih najdražih, i rasapa obitelji, najveći dio njezinih pjesama zapravo jobovske usrdne molitve Bogu (2014: 288). Obično na krajevima pjesama zaziva Boga: *Bože vsamogući, Stvoritelju svita, Odkupitel svita, Zveličitelju*; te Ga moli ili da joj promijeni sadašnju tešku situaciju:

Zaman se j' z nesričum drugače boriti
Neg Boga zmožnoga u jedno moliti,
Da ne da človiku pamet izgubiti
I nesriči hudoj kuda god voditi (br. [29]);

ili da joj se smiluje, skрати joj muke i uzme je k sebi:

Primi moju dušu, Odkupitel, ada,
Da me od vse strani žalost ne oblada.
U vike da s tobom bum se veselila
Ime sveto tvoje prez konca dičila. Amen (br. [9]).

Također „sve pjesme iz toga razdoblja završavaju riječju *amen*, kao kršćanske molitve, a ta riječ znači *neka tako bude*” (Bratulić 2014: 288).

Utjecaj Biblije, ali i tradicijskih pučkih pjesama, vidljiv je i u uspoređivanju tekstualnog subjekta s Jobom, ona je Adamova kći, Eva koja je izgubila Raj, nesretna Oliva; spominjanju grada Sodome, Magdalene te diva Samsona koji nije mogao izbjeći svoju sudbinu baš kao što ni

tekstualni subjekt ne može promijeniti svoju. Uz kršćansku legendarnu književnost prisutna je i klasična metaforika: Eho, Minerva, Jupiter.

Stihovi: „Ne znam kak ću tužne ove verse počet / Izmed vnogeh nesrič ku ću naprij uzet” (br. [27]) i „Človičanski cvitu, ti me vidiš pišuć / gdi pero u tintu vmačem teško zdišuć” (br. [8]) primjeri su autoreferencijalnosti koja doprinosi pesimističnu tonu pjesama, ali i ukazuje na autoričinu svijest o procesu pisanja, tj. njezinu versifikacijsku vještinu.

Od stilskih sredstava najčešće se koriste antiteza (sretne prošlosti i nesretne sadašnjosti), hiperbola (zasluga Zrinskih; teškog stanja lirskoga subjekta), metafora (prolaznosti; smrti), usporedba (s pticama, ribama, biblijskim likovima) i apostrofa (nesreće, životinja, rijeka, Boga). Baroknim motivom suza i plača razvija se i pjesnički postupak *conchetto*:

Jur sam zdiHAVANjem nebo napunila
suzami mojimi vode povekšala
čemernim mišlenjem vse strani obašla
a z mućANjem vnoGim serce si skončala (br. [16]).

Katarinske su *pjesme* različite po vrsti, tematici, formi i metru, a povezuje ih samosažalijevajući lirski subjekt u prvome licu ženskoga roda, pesimistični ton pjesama i otvorenost baroknoj metaforici. Prevladavaju svjetovne, intimne, domoljubne, religiozne teme u kojima se jasno osjeća utjecaj katoličke obnove, pogotovo u posttridentskim motivima: preziranju zemaljskoga života, njegovih vrijednosti (bogatstva, tjelesnih užitaka) i težnji za prelazak u onostrano, odnosno u ideji o svemogućem, milosrdnom Bogu nasuprot kojemu stoji jedno, krhko i grešno ljudsko biće. *Katarinske pjesme* prikazuju intimniji, osobniji odnos prema Bogu i vjeri, koji nije vezan uz crkvene obrede, za razliku od većine pjesama kajkavskih rukopisnih pjesmarica 17. stoljeća. Karakteristično barokne teme: smrt, prolaznost i ispraznost ovozemaljskog života, prikaz svakodnevice, nestalnost i promjenjivost sreće; donose se u različitim varijantama kroz metričku šarolikost i bogati figuralni sloj uz elemente baroknog ornatusa. Dakle s obzirom na specifičan motivsko-tematski repertoar i izraženu stilsku figuralnost, *katarinske pjesme* možemo promatrati kao barokne, i u smislu *baroka* kao književnoga razdoblja i u smislu *baroka* kao stila.

Rafo Bogišić za pet *katarinskih pjesama* koje je analizirao³¹ navodi da su „tematski i oblikom jasan i prepoznatljiv pjesnički dokument hrvatskoga književnog baroka”, te da se „uočljivi znakovi ovoga književnog razdoblja iskazuju prije svega tematsko-idejnim znakom” (1998: 738). Nadalje piše da je autorica „baroknom stilu vjerna i u načinu iznošenja intime, svoga stanja i raspoloženja, a zatim i u svim životno-egzistencijalnim refleksijama” (*isto*: 739). Bartolić također uvrštava *Pjesmaricu* u kontekst baroka: „Kodeks nije u cjelini objavljen niti proučen, a prema onome što je poznato, A. K. Zrinski može se ubrajati u red najistaknutijih pjesnika hrv. barokne književnosti” (2012: 549). Sud o zbirci i njezinoj pripadnosti baroku iznio je i Ivan Zvonar, aludirajući na studiju Kukuljevića Sakcinskog: „Nema nikakve sumnje da je to i najbolji dio hrvatske svjetovne barokne poezije »... s ove strane Velebita«“ (2009b: 193).

3.3.2. Odnos *katarinskih pjesama* prema poetici pjesničkih opusa Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskog

Iako nisu potpisane ili na neki drugi način označene, na temelju izražajnih, metričkih i leksičkih podudarnosti Ivan Zvonar ustvrdio je da se u *Pjesmarici* nalazi pet pjesama Frana Krste Frankopana: *Batro neka bude, drugo bit ne more* (br. [7]), *O gora zelena, puna si veselja* (br. [19]), *Drugo bit ne more, neg što je sujeno* (br. [20]), *Skoro mi to žarkost sunčena bijaše* (br. [38]) i *Žalosna je ona vura koja nama ne da mira* (br. [41]) (2009b: 194).

Pjesma br. [7] sastoji se od 12 katrena u dvanaestercima i šestercima s rimom *aabb*, te s muškim samosažalijevajućim lirskim subjektom. Pjesma br. [19] tematski i metrički odudara od većine *katarinskih pjesama* jer opisuje žensku ljepotu (oči, lice, usne, zubi, grudi) u sedam kvintina u dvanaestercima, osmercima i petercima. U 15 katrena u dvanaestercima s rimom *aaaa* ispjevana je pjesma br. [20] o ljepoti i razumu drage koja odbija ljubav lirskoga subjekta. U pjesmi br. [38] u 23 numerirana katrena u dvanaestercima i s rimom *aabb* prikazan je razgovor u shemi lovac – žena – lovac. Pjesma br. [41] ispjevana je u dvostruko rimovanim dvanaestercima u 16 dvostiha s rimom *aa/aa*, a u njoj muški lirski subjekt ostavlja svoje srce vili te odlazi od nje.

U navedenim je pjesmama lirski subjekt u muškome rodu, dok je u pjesmama koje se pripisuju Katarini u ženskome rodu, i to je prvi argument Zvonarovu atribuiranju tih pjesama

³¹ *Popivka od razboja Čingičevoga; Ki to glas za boga: ki se [v] svitu čuje; Jur bihi ravnice plačem napunila, Černu farbu sam si izabrala i Ah! Povi mi, mati Eva.*

Frankopanu (2009b: 194). Također u tim pjesmama lirski subjekt opisuje žensku ljepotu, a toga u *katarinskim pjesmama* nema. Nadalje leksik koji je „identičan onome u dosad poznatoj ostavštini Frana Krste Frankopana” (*isto*), što je vidljivo u uporabi ključnih izraza,³² sintagmi,³³ opisu pojedinih dijelova ženskoga tijela³⁴ i opisu ponašanja lovca u lovu na plijen³⁵ (Dukić i Lukec 2017: 288). Zvonar isto primjećuje i za stil, pogotovo za početke pojedinih stihova: „O gora zelena, puna si veselja”, „Vi lugi, kamenja i morske pučine” (2009b: 194). Analizirajući građu strofe u pjesmi *Srce žaluje da vilu ne vidi*, Franjo Švelec ustvrdio je da je ispjevana u katrenima u kojima nakon prva dva dvanaesterca dolazi šesterac, „iza kojega onda kao udar dolazi opet pun dvanaesterac i taj je nosilac siline smisla” (1974: 252). Na isti je način organizirana pjesma *Bator neka bude, drugo bit ne more* (br. [7]). Zvonar navodi da takvih paralela i sličnosti, odnosno dokaza za pripisivanje navedenih pjesama iz *Pjesmarice* Franu Krsti, ima mnogo (2009b: 195).

Od citiranih pjesama njih su četiri „izrazito ljubavne i pripadaju drugoj fazi pjesnikova stvaralaštva koja obuhvaća razdoblje od 1656. do 1663. godine, a označuju je galantna poetska ostvarenja u *Gartlicu*” (*isto*). Josip Vončina navodi da u toj fazi prevladava „ljubavna tematika, ali i konvencionalan, putenosti lišen odnos prema ženama”, tj. da je još „u pravom smislu *ljubavnik sramežljiv*” (1976: 192). Iako ponegdje postoji „poziva na iskorištavanje mladosti i ljepote, nadanja, trpljenja i zdvajanja zbog neuslišane ljubavi”, pri tome ostaje suzdržan „pa je zadovoljan ako *vili* može poželjeti laku noć” (*isto*). Od tih se pjesama razlikuje pjesma *Skoro mi to žarkost sunčena bijaše* (br. [38]) po dijaloškome obliku i izrazitoj refleksivnosti, stoga ju Zvonar ubraja u kraj treće faze Frankopanova stvaralaštva (2009b: 195).

³² Riječi poput: *bator*, *nastoruvati*, *pruditi*, *batrivost*, *klariš*, *kotriga*, *kaštiga*, *ništar*, *gingavo*, *zvirar* i dr.

³³ Poput sintagme „drugo bit ne more” koju nalazimo u *Gartlicu* u pjesmi br. [77] *Penelope sramežljivost* („Drugo bit ne more, Penelope slavna, / otca je ostavit, a z Ulišom pojti”) te u početnim stihovima pjesama u *Pjesmarici*: br. [7] *Bator neka bude, drugo bit ne more* i br. [20] *Drugo bit ne more, neg što je sujeno*.

³⁴ Npr. opis grudi u *Gartlicu* u pjesmi br. [9] *Lipote zemajlske jesu ništar* („Il su persi tak nasladne, / snigu, mliku prem prikladne?”) te u pjesmi br. [19] *O gora zelena, puna si veselja* u *Pjesmarici* („Persi tvoje gledati je kako nasladno / zigravaju kad se giblju kruto odičeno”).

³⁵ U *Gartlicu* u pjesmi br. [62] *Zvirara marljivo lovljenje čini sercu povojlno življenje* („zvirar jur na nogah pušku pripravluje, / gdi će zvire najti, u sebi misleči, / priko rosna polja marljivo šetuje, / po zelenom lugu poslušno hodeči) te u pjesmi br. [38] *Skoro mi to žarkost sunčena bijaše* u *Pjesmarici* („Po lugu hodeči, marljivo pazeči, / plahoga jelena po lugu iščeči, / i sebi misleči / sobum govoreči”).

O utjecajima na Frankopanovo poetsko djelo, obično se spominju dva čimbenika. Prvi su talijanski sečentisti, točnije zbirka talijanskih pjesama *Diporti* nadvojvode Leopolda Vilima (pseudonim Crescente) čije je stihove Frankopan preveo i uvrstio u *Gartlic*. Sečentistički utjecaj Zvonar primjećuje u pjesmi iz *Pjesmarice O gora zelena...*, koja se pripisuje Franu (2009b: 195): „Kamo zubi pred kim gubi padani snig belost, / vsak reč more verh bisera da je njih lipost” (br. [19]). Drugi je utjecaj hrvatska usmena poezija pjesnikova vremena, koji je najvidljiviji u ciklusu pjesmama *Dijačke junačke*, ali je prisutan i u njegovim pjesmama u *Pjesmarici*: „Oči svoje tužne rupcem otiraše / Pelin žuhko zelje čemerno zbiraše” (br. [38]).

Pronalaskom *Pjesmarice* uočen je još jedan utjecaj na Frankopanovo pjesništvo, a to je utjecaj njegove starije sestre Katarine, za koju se nerijetko kaže da je veći pjesnički talent od njega (Zvonar 2009b: 197). Da su poznavali međusobne poetske radove svjedoči korištenje identičnih ili neznatno variranih stihova, pa i čitavih strofa. Pa tako Katarina piše: „Oh! neverna zemlja nejednaka reda, / Činiš led zmrznuti i razvalit v reda” (br. [24]), a Fran u svojoj zbirci: „Oh neverna sriča, nejednaka reda / vnoga dobra daješ i prevzimlješ v reda” (br. [2] *Od sriče nestalnosti*). Katarinini su stihovi: „Kak je goder teško veselu plakati / Još je teže vnogo žalostnu smijati” (br. [50]), a Franovi u *Pjesmarici*: „Kako se j' god teško veselu plakati / tako se j' još teže žalostnu smijati” (br. [7]). Isti su stihovi u Katarininoj pjesmi br. [12] i Franovoj pjesmi br. [38]: „Sad se naplatite nad životom mojim, / moje meso mladim odnesite svojim”. Iako, prema Zvonaru, s čijim se mišljenjem slažem, ti su stihovi u Katarininoj pjesmi duboko doživljeni, a kod Frankopana potpuno nefunkcionalni i patetični (2009b: 199). Vezano za preuzimanje stihova, zanimljiva je Franova dijaloška pjesma br. [38] koja pjeva o slučajnom susretu i razgovoru mladog lovca i tužne gospođe, u kojoj je personificirana sama Katarina, koja mu govori o razlozima svoje tuge i to stihovima koji su ili varijacije ili doslovno preuzeti iz Katarininih pjesma, ponajviše iz pjesama br. [30] i br. [12].

Ivan Zvonar navodi još jedan dokaz srodnosti Franove i Katarinine poezije, a to je pjesma *Ne morem jur dalje, k tebi ću vapiti* (br. [17]) kojoj je „prepisivač prosto dodao tri zadnje strofe potekle iz Franova pera” (2009b: 199). A kao ključnu razliku njihova pjesništva navodi nedostatak motivsko-tematske raznolikosti i razigranosti u Katarininim pjesmama koje su izravan odjek prilika u kojima se pjesnikinja našla između 1663. i 1673. godine (*isto*). Nadalje u Franovim je pjesmama prisutniji utjecaj talijanskog sečenta, dok Katarinine pjesme, „bez obzira

na klasicističke elemente u manjem broju primjera, već svojom tematikom i formom jako odišu baroknim duhom” (*isto*: 200).

Pri usporedbi *katarinskih pjesama* s pjesničkim opusom Petra Zrinskog, Dukić i Lukec navode da su na metričko-strofičkoj razini prisutne male, ali indikativne razlike (2017: 286). Petar ne piše u osmeračkim katrenima s ukrštenom rimom, čestom stihu *katarinskih pjesama*, a u njihovu dominantnom stihu, dvanaesteračkim katrenima s nagomilanom rimom, napisao je samo prvu netiskanu verziju *Obside sigecke* (*isto*). Zbog toga Josip Bratulić pretpostavlja da mu je pri prevođenju djela svoga brata Nikole pomagala upravo supruga Katarina (2014: 310). Što se tiče Petrova dominantnoga oblika, dvanaesteračkih katrena s četverostruko rimovanim člancima i krajevima stihova (stih *Obside* i još triju njegovih pjesama), njime je napisana samo jedna *katarinska pjesma*, pjesma br. [21] koja pjeva o pogibiji Nikole Zrinskog u lovu (Dukić i Lukec 2017: 286). Sličnosti između poetike *katarinskih pjesama* i poetike pjesama Petra Zrinskog vidljive su na motivsko-tematskoj razini. I Petar npr. u *Obsidi* veliča vojne uspjehe Zrinskih, njihovu nadmoć nad Turcima: „vse krajine turske zdavni ga spoznahu / i njeg've odluke najveć se bojahu” (1660/2016: 118). Zasluge za uspješnost u ratovanju pripisuju se Bogu: „znaše da j' pod milost služica njegovu / zato mu batrivost staše v blagoslovu” (*isto*). Kao i u *katarinskim pjesmama*, prisutni su protuturski, kršćanski i slavenski ideologemi:

Vitezi kršćanski, kruno čovičanska,
Glavari viteški, obrambo hrvacka,
virom mučeniki, rad hiže, ostanka
proliste človečki krvcu prez prestanka (*isto*: 170)

Nadalje obje poetike sadrže motiv promjenjivosti sreće, biblijske motive, obraćanje Bogu i njegovo veličanje, antičku metaforiku (kod Petra npr. pjesme *Žalost Orfeuša za Euridice* i *Orfeuš k Plutonu za Euridice*; lik Kupida u *Obsidi*). Za razliku od Petrove *Sirene*, u *katarinskim pjesmama* izostaju elementi fantastike, ljubavne epizode, vojno-ratničke teme i motivi.

Kontekstualiziranje *katarinskih pjesama* u ozaljski jezično-književni krug, tj. njihova usporedba s pjesmama Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskog, pokazuje da je Ana Katarina Zrinski itekako bila uključena u njegovu književno-kulturnu proizvodnju, da je njezina „versifikatorska kultura bila na razini najistaknutijih onodobnih hrvatskih pjesnika” (Bartolić

2004: 148), te da je svojim djelima utjecala na poetski rad svoga brata i muža, od kojih je prema sudu mnogih književnih historiografa³⁶ bila bolja u stihotvorenju.

3.3.3. Odnos *katarinskih pjesama* prema poetici rukopisnih ranonovovjekovnih kajkavskih pjesmarica

Ivan Zvonar ističe kako je Katarinin pjesnički izraz „zasnovan na zakonima jedne nenapisane, ali sveprisutne poetike koja je dominirala na čitavom prostoru sjeverozapadne Hrvatske od 16. do 19. stoljeća” (2009b: 207). Ta je poetika jednako obilježila i pisanu i usmenu poeziju, te njihovo međusobno prožimanje u vidu umetanja stihova, strofa, formula iz jednog djela u drugo, bez obzira na usmeni ili pismeni način komuniciranja s publikom (*isto*). Pa tako neka obilježja koja su karakteristična za onodobnu hrvatsku usmenu poeziju, odnosno za kajkavske pjesmarice nalazimo i u *katarinskim pjesmama*.

Prvi je primjer datiranje pjesama, tj. isticanje godina koje se javlja na hrvatskom sjeverozapadu od *Prekomurske (Martjanske) pjesmarice* do niza međimurskih usmenih pjesama zapisanih u *Zborniku Vinka Žganeca*. Pa tako u *Prekomurskoj pjesmarici* stoji: „Da se je pisalo jezero i šeststo / pedeset i sedmo, to žalosno leto” (*Cantio de Rakoczio*),³⁷ u *Zborniku*: „Jezero osemsto sedemdeset peto / ravno se pisalo isto ono leto” (br. [127]),³⁸ a Katarina piše: „Jezero i šest sto šezdeset i šesto / Kad se je pisalo to nesrično leto” (br. [26]).

Nadalje „omiljena je fraza toga vremena i usporedba tumornog raspoloženja s pelinom” (Zvonar 2009b: 208). Tako će Katarina zapisati: „Morat ću hodje serce nimajući / Žuhko pelin zelje čemerno berući” (br. [30]). Kako Zvonar navodi (2009b: 208), u rukopisnoj *Ščerbačićevoj* ili *Drnjanskoj pjesmarici* stoji zapis Katarinina anonimnog suvremenika: „Vsi ljudi govore, pelin

³⁶ Vidi: Ivan Kukuljević Sakcinski (1869: 30), Krešimir Georgijević (1969: 114), Rafo Bogišić (1998: 740) Zvonimir Bartolić (2004: 148), Ivan Zvonar (2009b: 197).

³⁷ Citirano prema izboru iz *Prekomurske pjesmarice I (1593?)* koji je priredila Olga Šojat u knjizi *Hrvatski kajkavski pisci I. Druga polovina 16. stoljeća*, edicije Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 15/I, Matica hrvatska – Libar, Zagreb 1977a, str. 209–210.

³⁸ Citat je preuzet iz zbornika Vinka Žganeca *Zbornik jugoslavenskih pučkih popijevaka*, I. knjiga, *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*, I. svezak (Svjetovne), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1924, str. 85.

žuhko zelje / a men' ti je pelin vse moje veselje" (*Ah, Bože, smiluj se*).³⁹ Zvonar (2009b: 209) također primjećuje da Matija Kračmanov Valjavec u zbirci *Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici* donosi sljedeće stihove: „Pelinek trgala, k srcu zavijala: / Pelinek pelinek, žuhko cvetje moje” (br. [16] *Vmirajući junak*).⁴⁰ Spomenuti anonimni pjesnik iz *Drnjanske pjesmarice* piše: „Vsi ljudi govore da sam dobre volje, / Bog jê zna najbolje, kakove sam volje!” (*Ah, Bože, smiluj se*). U Katarine stoji: „Vsi ljudi govore da sam dobre volje, / Neg ti, Bože, vidiš tužne misli moje” (br. [10]). A Žganec u svom zborniku donosi stihove: „Si mi ljudi vele, kaj sam dobre volje; / moja dobra volja pri Bogu počiva” (br. [103]).⁴¹ Ivan Zvonar (2009b: 209) uspoređuje još i ove Katarinine stihove: „Neg me derži prez zdvojnosti, / Dojdi k meni v radosti prez žalosti” (br. [33]) sa stihovima iz *Drnjanske pjesmarice*: „veselja puni vu mladosti / i radosti prez žalosti” (*Alia cantio pulchra contra juventutem ludicram*).⁴²

Za Katarininu strofu:

Jedino još poslidnje moje je prošenje
 sinki i kčerčice, bratja i sestrice
 na me izmislite, stališ moj milujte
 u nebo zdišite, konac mi prosite (br. [9])

Zvonar navodi da i formom i sadžajem korespondira s međimurskim kantorskim (školačkim) *spričavanjima*, koja se do 17. stoljeća zovu *jafkanja*, a riječ je o opraštanju od pokojnika (2009b: 210). Nadalje karakteristični stihovi za kajkavsku usmenu poeziju, dvanaesterac i osmerac, dominantni su i u *katarinskim pjesmama*.

Opisane usporedbe svjedoče o „receptiji profane kajkavske poezije”, jasno vidljivoj unatoč tomu što se nije širila tiskom, nego isključivo usmenim putem i rukopisnim zbirkama (*isto*). Također vidljivo je da Katarinin jezični izraz pripada ozaljskom kulturnom krugu s „jakom

³⁹ Citirano prema izboru iz *Pjesmarice Jurja Ščerbačića (1687)* koji je priredila Olga Šojat u knjizi *Hrvatski kajkavski pisci II. 17. stoljeće*, edicije Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 15/II, Matica hrvatska – Libar, Zagreb 1977d, str. 343–344.

⁴⁰ Citat je preuzet iz zbirke *Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici*, sakupio Matija Kračmanov Valjavec, Zagreb 1890, str. 299.

⁴¹ Citatirano prema Žganec, *nav. dj.*, str. 70.

⁴² Citirano prema izboru iz *Pjesmarice Jurja Ščerbačića (1687)* u knjizi *Hrvatski kajkavski pisci II. 17. stoljeće*, str. 351.

kajkavskoikavskom osnovicom koja je jednako otvorena i čakavskim i štokavskim govornim značajkama” (*isto*). Zvonar navodi da je to sustav koji je jednako „uspješno funkcionirao i u govornoj komunikaciji i u poeziji, a bio je razumljiv vrlo širokom krugu čitatelja i slušatelja” (*isto*). Ali i sustav kojemu „političke prilike nisu dopustile da zaživi i kao zajednički hrvatski književni jezik”, baš kao što nisu dopustile ni Josipu Vončini da ga nazove *književno-jezični krug Zrinskih i Frankopana* (*isto*).

O *Pjesmarici Ane Katarine Zrinski* može se zaključiti da je nastajala kroz dulji vremenski period, da je imala više vlasnika i zapisivača, da sadrži pjesme različite duljine, forme, metra, teme i vrstovne pripadnosti, a neke su zapisane i na drugim jezicima. Od većine rukopisnih pjesmarica sjeverne Hrvatske 17. stoljeća razlikuje se po svjetovnoj namjeni, odnosno odvojenosti od crkvenih obreda. U pjesmama za koje se pretpostavlja da im je Katarina autorica prevladavajuća je tema nesretna sudbina ženskoga lirskoga subjekta, a zajedničke karakteristike: zazivanje Božje pomoći na krajevima pjesama; motiv pećine i krletke; motiv prolaznosti života; motiv promjenjivosti sreće. U pjesmama je vidljiv utjecaj Biblije, klasične metaforike i rukopisnih ranonovovjekovnih kajkavskih pjesmarica. Zbog figuralnog i metričkog bogatstva, pesimističnoga tona, prikaza intime, utjecaja katoličke obnove, tipično baroknih tema i motiva, *katarinske pjesme* pripadaju baroku. Također unutar zbirke nalazi se pet pjesama Katarinina brata Frana Krste Frankopana. Uočene su i neke sličnosti među poetikama *katarinskih pjesama* i pjesama Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskog. *Pjesmarica* nije još dostatno istražena, ali u svakom slučaju izdvaja se od većine onodobnih kajkavskih rukopisnih pjesmarica, te je dokaz Katarinine versifikatorske vještine i njezine važnije uloge u ozaljskom jezično-književnom krugu u odnosu na dosadašnja saznanja.

4. KATARININA ULOGA U STVARANJU ZRINSKO-FRANKOPANSKOG KULTA I LITERARIZACIJA NJEZINA LIKA

Josip Bratulić ističe kako je „smrt najbližih, gubitak posjeda i prava, žig izdajstva, zatočeništvo u samostanu, odvajanje od kćeri doista vrhunac obiteljske tragedije i ljudske žrtve“ koju je Ana Katarina Frankopan Zrinski morala podnijeti (2014: 296). Uzme li se u obzir i njezina uloga u uroti, sasvim je jasno zašto je postala „središnja osoba brojnih književnih tekstova o tom tragičnom i ujedno krucijalnom razdoblju hrvatske povijesti“ (*isto*).

U nastavku rada ukratko će se prikazati Katarinina uloga u formiranju zrinsko-frankopanskog kulta te literalizacija njezina lika od demonizacije u političkim pjesmama poslije urote preko nacionalne heroine u književnim djelima 19. i 20. stoljeća do prikaza u suvremenim djelima.

4.1. Katarinina kulturno-politička uloga u stvaranju zrinsko-frankopanskog kulta

Katarina se i mnogo godina prije organizacije i provedbe pobune, isticala i u gospodarskom životu Zrinskih. Kako je Petar bio zauzet sukobima s Turcima, Katarina je na sebe preuzimala odgovorne poslove pa se tako osim odgojem djece, pribavljanjem novca, bavila i sređivanjem urbarijalnih prava i njihovom provedbom na području zrinske vlasti, što nam potvrđuje korespondencija. Kao primjer Zvonar navodi njezino svojeručno pismo s nadnevkom: „Datum in castello nostra Božjakovina Die 4. July Anno 1647.“ u kojemu piše kako ona u suprugovo ime potvrđuje podanicima stara prava i obaveze što su ih imali još za njegova pradjeda Nikole Sigetskog Zrinskog (2009b: 161). Bartolić navodi kako 1656. godine Katarina piše pismo protonotaru Kraljevine Hrvatske u Turnišću Ivanu Zakmardyju o posudbi novaca (2004: 63). U *Mandatu Katarine Zrinski podložnicima u Grobniku 10. siječnja 1668.* piše o komunalnim obavezama i pravima pučanstva, traži da u svakom naselju vladaju red i čistoća, da se smeće odlaže na jedno mjesto izvan grada, da se redovito čiste i drže pod poklopcem cisterne za vodu (Zvonar 2009b: 162) te zabranjuje prostituciju:

Zapovidam da malovridne žene i nečiste imaju van iz kotra našega pretirati i ako bi se koj našel podložnik ki bi u svojoj hiži takov burdel ili ženu deržal, ima platiti penu toliko krat koliko se zateče (Kukuljević 1869: 224).

O protuhabsburškoj uroti aktivnije se počelo razmišljati nakon sklapanja sramotnog Vašvarskog mira 1664. godine. Umjesto da iskoristi sjajnu pobjedu austrijskog generala

Raimunda Montecuccolia kod Sv. Gotharda na Rábi nad turskom vojskom pod zapovijedi velikog vezira Fazila Ahmed-paše Köprülüja, austrijski car Leopold I. sklapa s Turcima mir na dvadeset godina prema kojemu im ostaju svi osvojeni prostori u Hrvatskoj i Ugarskoj, isplaćuje im se ratna odšteta u iznosu od 200.000 talira, te se zabranjuje obnavljanje tvrđave Nikole Zrinskog Novi Zrin (Zvonar 2009b: 163). Time je postalo jasno da car ne želi osloboditi hrvatske i ugarske krajeve od Turaka, nego ih svesti na status austrijskih provincija i time učvrstiti svoju centralističku vlast. Zbog potpisivanja dugotrajnoga mira, brojne vojne jedinice s isključivo njemačkim časnicima i vojnim zapovjednicima ostale su bez svrhe u Hrvatskoj, a kako ih Bečki dvor nije nikada uredno plaćao, pljačkali su i plemstvo i puk (*isto*). Ubrzo su nastale mnoge brošure i leci kojima se širilo nezadovoljstvo politikom Beča, a Katarini se pripisuje prijevod s mađarskog i prilagodba za hrvatske prilike proglasa vrhovnog ugarskog suca Franje Nádasdyja:

Kaži, narode, gdje je vjera, zadana od tvojih protektora? Gdje su povelje, gdje li prava, gdje su bezbrojna obećanja? Evo imaš volju protektorovu u mjesto prava, prevaru na mjesto povelja i lomljenje vjere u svim poslovima. Vjerniji su Turcima nego li kršćanima, vole Turke nego li nas za prijatelje, premda to biva na skrajnu propast i zemlje i naroda. (...) Naše tvrde daju u ruke njemačkih časnika i soldateske, a nas odstranjuju. (...) Gladna vojska našega protektora gore je opustošila zemlju nego Turci (Mijatović 1999: 64).

Osim širenja protuhabsburške propagande, Katarina je obavljala i veći dio diplomatskih poslova vezanih za urotu. U Veneciji je 1664. godine pregovarala s francuskim veleposlanikom biskupom Petrom de Bonzyjem, a iste godine u Beču s francuskim veleposlanikom Gremonvilleom, moleći ga za pomoć i nudeći mu za taoca svoga trinaestogodišnjeg sina Ivana. Za vrijeme udaje svoje najstarije kćeri Jelene za Franju Rákóczyja 1666. godine, Bartolić navodi kako je sudjelovala u brojnim razgovorima s mađarskim i raznim stranim prvacima (2004: 64). Nakon smrti generala Vojne krajine Vuka Auersperga 1669. godine Katarina putuje u Beč kako bi ishodila imenovanje svome suprugu na taj položaj (Mijatović 1999: 84). Iste godine u pregovorima s dvorom poljskoga kralja Mihalja Wisniowieckog, kako bi osigurala savez Poljske s Hrvatskom i Ugarskom, Katarina je nastojala onemogućiti kraljevu ženidbu s Leopoldovom sestrom nadvojvotkinjom Eleonorom (*isto*). Nekoliko mjeseci kasnije u Beču, nakon što su odbili postaviti Petra za gornjougarskog vrhovnog zapovjednika, Katarina je djelomično uspjela ublažiti njegovu burnu reakciju i njegov loš dojam koji je ostavio na bečkom dvoru. Kada su propali svi pregovori s Francuskom i Poljskom, Katarina je također poticala Petra da sklopi savez s Turcima, a kada i do njega nije došlo, pristupilo se sklapanju nagodbe s Bečkim dvorom pri čemu je sva

krivnja za pokretanje i vođenje urote pala na Katarinu, koja je i sama poticala tu ideju kako bi time olakšala položaj suprugu i bratu. Njihovim pogubljenjem te „okupacijom Čakovca i Hrvatske započela je životna kalvarija hrvatske banice, pjesnikinje i mučenice“ (Bartolić 2004: 66). Znamenito Petrovo oproštajno pismo Katarina nije nikada dobila, kao ni odgovore cara Leopolda na brojna žalbena pisma zbog surovog postupanja s njom i njezinom kćeri Zorom: „Uzeli su mi sve nekretnine i pokretnine, te smo sada ja i moja desetogodišnja kćerka ovdje u Grazu bez odijela, više mrtve nego žive“ (Mijatović 1999: 124) ni odgovore kneza Lobkowicza: „Pišem svakom prilikom u Beč, ali mi se nikad nitko neće smilovati niti jednim retkom“ (*isto*: 124). Svejedno je nastojala promijeniti careve odluke o sudbini nje i njezine kćeri:

Neka mi Vaše Veličanstvo dozvoli, da jedina moja kćerka Zora Veronika, kao štaka razalošćene starosti moje, kao utjeha zapuštene udovice, te kao nadglednica moje bolesti, ne bude od mene rastavljena. (...) Na koncu molim, da uboga moja osoba, koja i bez toga pada k smrti, ne bude kažnjena klauzurom, tj. zatvorom u samostanu, gdje bi me pratila jedino mržnja, što bi moju dušu samo dovodilo u pogibelj, a moje tijelo u preranu smrt (*isto*).

Bogata nam korespondencija svjedoči da se Katarina i prije urote bavila politikom: vodila je računa o gospodarskom razvoju obiteljskih imanja, poticala mnoge djelatnosti i aktivnosti, određivala prava i obveze kmetova i pučana, utjecala na način njihova života, nastojala ih savjetovati i poučavati. Njezino kulturno djelovanje, briga da se knjige tiskaju i rašire među čitatelje, samo je jedan od segmenata njezina raznolikoga angažmana, kako je detaljnije opisano u prethodnim poglavljima ovoga rada. Aktivno je sudjelovala u zrinsko-frankopanskoj pobuni kako usmjeravanjem i savjetima tako i donošenjem odluka i vlastitom diplomatskom djelatnošću.

4.2. Književna literalizacija lika Ane Katarine Frankopan Zrinski

Nakon pogubljenja urotnika, Bečki je dvor objavio službenu verziju zavjere na nekoliko jezika, koja je dugo vremena bila najutjecajniji izvor o njoj (Dukić 2018: 148). Paralelno je postojala publikacija na latinskom jeziku objavljena u Veneciji koja je zagovarala interese aktera urote, ali, kako navodi Dukić, ona je prošla neprimjetno (*isto*). Prikaz urote razlikovao se u mađarskoj i hrvatskoj književnosti. Blažević i Coha napominju kako je u više latinskih zapisa izraženo žaljenje zbog sudbine aktera urote, te kako su istovremeno na hrvatskom jezičnom području nastajale pjesme u kojima se ishod urote promatra kao nesretan splet okolnosti i one koje na njega gledaju kao na logičnu kaznu koju su je kao pobunjenici zaslužili (2008: 101). U potonjim su pjesmama Katarinu mnogi suvremenici optuživali za tragediju urote smatrajući je njezinom

začetnicom i voditeljicom. Među njima bili su i njezini najbliži ljudi, pa ju je tako zbog političkih okolnosti, ovisnosti Družbe o Dvoru, osudio i isusovac Boltižar Milovec u kronici Družbe.

S gledišta neprijatelja obitelji Zrinskih o uroti i protiv Katarine napisano je nekoliko anonimnih pjesama, političkih pamfleta kojima je cilj bio ocrniti sudionike urote, odnosno opravdati postupke Dvora. Posebno je nepravedna osuda bila u pjesmi *Alia vero de rebellione comitis Petri Zriny*, koja se širila u rukopisu i čiji je naslov zapisan i na prvoj stranici Katarinine *Pjesmarice*. Tomo Matić navodi da se najstariji zapis ove pjesme nalazi u *Ščerbačićevoj pjesmarici* iz 1687. godine, a njezine varijante javljaju se u pet rukopisa, od kojih je najstariji iz posljednjih desetljeća 17. stoljeća, a najmlađi iz polovice 19. stoljeća (1962: 233). Olga Šojat smatra da bi autor tog pamfleta mogao biti Boltižar Pogledić, osoba bliska obitelji Zrinskih i dobro upoznata sa samom urotom (1977b: 12–13). Pjesma je narativna, nedotjerana, bez umjetničke vrijednosti, pisana u svrhu političke propagande (usp. Bartolić 2004: 23), a opisuje razdoblje od priprema za urotu do smaknuća Zrinskog i Frankopana. Katarina je u njoj prikazana kao pohlepna i ohola, željna kraljevske pozicije, te kao inicijator sklapanja dogovora s Turcima:

Sanjala sem nočas, da bum još kraljica,
k čemu su prilična, štimam, moja lica.
Pošaljimo knigu do čestita Cara,
da smo ostavili našega Cesara (*Alia vero de rebellione comitis Petri Zriny*, 32–36).⁴³

Izruguje ju se i sljedećim stihovima: „Katarina v Čakovcu v tumbanu se šeče, / vsaki dan si za pâs svetli hanžar meče“ (*Alia vero de rebellione comitis Petri Zriny*, 94–95). Petar ju proklinje i uspoređuje s Evom jer je zbog njezinih savjeta propao: „O, prokleta žena, na kaj si me vsela / (...) / Kakti god Adama jesi me fkanila, / iz grofa petljara jesi me včinila“ (*Alia vero de rebellione comitis Petri Zriny*, 120, 144–145).

S izrazitim mizoginskim naglascima pjesma je *Cantio mixta* s podnaslovom, odnosno motom: *Summum malum mulier mala* (*Najveće zlo je zla žena*). U pjesmi Fran Krsto Frankopan Zagrepčanima opisuje događaje iz prvih mjeseci 1670. godine koji su doveli do urote, a njezine aktere prikazuje kao inferiorne strašljivce:

Mi se toga strašili i cesaru pisali

⁴³ Citati su preuzeti iz knjige Tome Matića *Urota P. Zrinskog i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova doba*, Građa za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 28, JAZU, Zagreb, 1962, str. 249–260.

naše bojezlivosti zroke pred njega dali
proseč i moleč da nam da pomoći
da ves naš orsag za pomoć suze toči (*Cantio mixta*, 245–248).⁴⁴

Katarinu se naziva *puntarskom kralicom* koja je svoje bogatstvo stekla otimajući drugima:

Katica Zrinska, puntarska kralica,
pred malemi leti ne imala kinča gde vzeti:
jemljuč vdovicam i siroticam brala,
još ta krivica bila ji je mala (*Cantio mixta*, 50–51).

Tomo Matić ističe kako je *Cantio mixta* „posve slaba, ni po misli, ni po dikciji, ni po formi ne bi danas zasluživala pažnje“ te kako joj je sva historijska vrijednost u tome što je najstarija dosad poznata pjesma o zrinsko-frankopanskoj uroti (1962: 233). Na dnu pjesme nalazi se bilješka u kojoj piše da je pjesmu prepisao Donat Fodroci 1762. iz rukopisa u koji je ona unesena 1699. u Čakovcu. Olga Šojat također tvrdi da pjesma nema umjetničke vrijednosti te ne otkriva njezina autora, ali je očito da se radi o osobi koja je bila upoznata s pripremanjem zavjere (1977b: 10). Ivan Zvonar smatra da je pjesma nastala po nalogu grofa Nikole Erdödyja koji se u njoj spominje kao uzor svih krijeposti i vjernosti caru (2009b: 171).

Na spomenute pjesme prvi je upozorio Ivan Kukuljević Sakcinski, te zabilježio da je još u 19. stoljeću u hrvatskom narodu živjela predaja da je Katarina izdala svojega muža i brata i da se zbog osjećaja krivnje bacila s prozora grada Ozlja u Kupu (1869: 230). Tomo Matić donosi i drugu verziju predaje koja je postojala u isto doba, a ta je da su je zbog izdaje drugi bacili u rijeku (1962: 236). Obje su verzije dokaz koliko je utjecajna bila antizrinska promidžba i koliki je animozitet bio spram Katarine. Ivan Zvonar navodi i podatak da su vremenski mlađi zapisi negativnije prikazivali Katarinin lik, te da je tako ostalo sve do 20. stoljeća (2009b: 177).

Jednu antizrinsku pjesmu ispjevao je i njegov suvremenik, Korčulanin Petar Kanavelić. U njoj se Petar Zrinski na stratištu kaje što je slušao svoju oholu i pohlepnu ženu, pripisuje joj krivnju za svoju nesreću, te opravdava Leopoldovu odluku kojom ga je osudio na smrt:

Čuj, česare, riječi moje:
tko oholne veličine
ženske ne tre, pravedno je,
da ko i tamna žena izgine (*Ban Petar Zrinski knez*, 24–28).⁴⁵

⁴⁴ Citirano prema Matić, *nav. dj.*, str. 240-249.

Navedenim pjesmama zajedničko je to što negativno prikazuju urotu, shvaćaju je kao izdaju Cara i Monarhije, ali ne umanjuju dotadašnje zasluge Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, već za jedinog i najvećeg krivca pobune drže ženu, Katarinu. Dakle iako pjesme osuđuju sudionike urote, prikazujući ih kao pripadnike „protivničkog tabora“ (jer su se pobunili protiv kralja i jer su pregovarali s Turcima), one ih ipak ne lišavaju svakog „heroizma“ (Blažević i Coha 2008: 103). Optužujući je sud u pjesama, prema Blažević i Cohi, ublažen polifonijskom strukturom koja akterima dopušta da iznesu „svoju stranu priče“, te pozitivnim atributima pri njihovoj karakterizaciji (*isto*). Za potonje treba napomenuti da je riječ o stilskoj zakonitosti usmene književnosti, tj. o stalnim epitetima i općim mjestima koji se javljaju pri opisima i „protivničkoga tabora“, a u ovom je slučaju njihova uporaba dodatno motivirana ulogom Zrinskih i Frankopana u obrani Kraljevine i kršćanstva, kojima su bili vjerni sve dok ih žena nije nagovorila na grijeh (*isto*). Osuda žene, tj. Katarine pojačava se biblijskom reminiscencijom pa ju se tako uspoređuje s Evom, a Petra s Adamom u pjesmi *Alia vero de rebellione comitis Petri Zriny*, odnosno sa Samsonom i Davidom u pjesmi *Cantio mixta*, koji „po bludu ženskom / peči se moraju vu ognu peklenskom“ (*Cantio mixta*, 12-13). Iako grešnici, ni biblijski likovi ni Petar i Fran Krsto nisu lišeni stanovitih kvaliteta i kreposti, za razliku od Katarine koja je krajnje negativno karakterizirana. Premda su u političkim pjesmama 17. stoljeća različito prikazani, dvojica urotnika i Katarina u drugoj polovici 19. stoljeća promatrati će se kao „pravednici“ i „mučenici“ te će ih historiografska i književna recepcija ovjeriti kao „nacionalne velikane“ (Blažević i Coha 2008: 104).

Nakon dvjesto godina zatišja, kult Zrinskih i Frankopana oživio je 60-ih godina 19. stoljeća, i to u kontekstu pravaške ideologije Ante Starčevića, koja je bila usmjerena protiv Austrije i njezinog uplitanja u hrvatsko državno pravo. Uoči proslave 300. obljetnice sigetske bitke, Nikola Batušić navodi kako se Starčević u Hrvatskom saboru žestoko protivio toj ideji navodeći kako je „jednoć također držao Nikolu Sigetskoga za hrvatskoga Leonidu, ali Leonida pade braneći svoju domovinu, a taj Zrinski pade braneći neprijatelje svoje domovine“; dok je prigodom obilježavanja 200. godišnjice smaknuća aktera urote izjavio: „Zrinski i Frankopani podavljani su, a sav njihov grijeh bijaše da bijahu bogati i da ljubljahu svoju domovinu i njezinu slobodu“ (1993: 163). Tako je u Starčevićевой reviziji nacionalnih idola pravaški program

⁴⁵ Citirano prema Matić, *nav. dj.*, str. 260–261.

paralelno deheroizirao Nikolu Sigetskoga, a heroizirao aktere urote. Ubrzo je došlo do objavljivanja povijesnih rasprava i dokumenata o uroti, u prvom redu Kukuljevića Sakcinskog, Račkog, Bogišića, Lopašića, Smičiklasa,⁴⁶ što je pridonijelo stvaranju mita, ali i potaknulo objavljivanje pjesama i drugih literarnih sastava na temu urote. U pravaškim su glasilima izlazile lirske pjesme, povjestice i brojne prigodne pjesme u kojima se slave hrvatski mučenici Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan i njihova djela, a pobuna i njezin ishod promatraju se kao tragedija cijele nacije. Dakle više nisu doživljavani kao izdajnici nego „kao junaci koji se bore za vrednote kršćanske civilizacije ali i kao neustrašivi borci u obrani domovine Hrvatske“ (Bratulić 2014: 300). Kult Zrinskih prihvatili su i pravaški politički suparnici, ideolozi Narodne stranke. Uz lirske sastave, tema Zrinskih i Frankopana bila je pogodna za umjetničku obradu u tada sve popularnijem povijesnom romanu i još uvijek aktualnoj povijesnoj drami. Prema Dukiću, ubrzo se razvio tipičan nacionalistički narativ, koji uključuje ili implicira neke elemente velikog hrvatskog povijesnog narativa kao što su: kontinuitet tuđinske vlasti od srednjega vijeka, očuvanje državnosti u središnjim dijelovima zemlje pod vlašću izabranog ugarsko-hrvatskog kralja, status hrvatskih zemalja kao predziđa kršćanstva, što je središnja točka antiturskog podnarativa, sudjelovanje hrvatskih vojnika u ratovima izvan hrvatskih zemalja kao borbi za strane interese, te pretpostavka o kontinuiranom zajedničkom interesu hrvatskog plemstva i puka (2018: 149). Dukić nadalje piše o tri neugodne činjenice koje su otežale stvaranje koherentnog povijesnog mita o urotnicima kao o „herojima“ i „mučenicima“, a to su: njihova suradnja s Turcima, međusobno optuživanje tijekom istrage, izostanak potpore ostatka hrvatskog plemstva i svećenstva (*isto*). Kako bi održali mit o urotnicima, autori književnih djela nisu mogli zaobići navedene činjenice, nego su svaki na svoj način pronašli rješenja kako ih učiniti prihvatljivim (*isto*).

Kronološki poredano, prema Bratuliću (2014: 300-301) i Mijatoviću (1999: 152), najznačajnija djela iz toga razdoblja u kojima se afirmativno gleda na Zrinske i Frankopane i njihove zasluge, s naglaskom na lik Katarine Zrinski su: August Šenoa: *Na Ozlju gradu* (1872), Andrija Palmović: *Zora Veronika Zrinska* (1878), Ante Kovačić: *XXX travnja* (1884), August Harambašić: *Zrinsko-Frankopanska i Pojmo pjesmu, mili druži* (1881), Đuro Arnold: *Ja znadem*

⁴⁶ Ivan Kukuljević Sakcinski objavio je *Arkiv* (1869), Franjo Rački *Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza F. Frankopana* (1873), Baltazar Bogišić 1888. zbirku dokumenata iz pariških arhiva, Radoslav Lopašić *Nekoliko priloga za poviest urote Petra Zrinskoga i Franje Frankopana* (1883), Tadija Smičiklas *Poviest hrvatske* (1879).

pjesmu (1899), Ferdo Rožić: *Smrt Katarine Zrinske* (1889), Higin Dragošić: *Posljednji Zrinski* (tragedija u pet činova, 1893), Ante Tresić Pavičić: *Katarina Zrinska* (povijesna drama u pet činova, 1899), Eugen Kumičić: *P. Zrinski i Fr. K. Frankopan i njihovi klevetnici* (1899), *Urota Zrinsko-Frankopanska* (1893) i *Petar Zrinski* (povijesna drama u pet činova, 1901).

Od navedenih je djela najpoznatiji Kumičićev povijesni roman *Urota*, koji je posvećen *Ocu Domovine* Anti Starčeviću. U njemu kombinira povijesne činjenice i fikciju kako bi dokumentaristički rekonstruirao društvene i političke prilike u Hrvatskoj od 1664. do 1671. godine. Uz veliki broj likova, koji su crno-bijelo okarakterizirani, iscrpne i detaljne opise obiteljskih stabala Zrinskih i Frankopana, te potankim i umjetnički uspjelim opisima interijera i pejzaža, roman je obogaćen književnim referencama i povijesnim pisanim izvorima, a sve s intencijom slavljenja hrvatskih velikana i buđenjem nacionalne svijesti u duhu pravaške ideje državne suverenosti. Usprkos „realističkome inzistiranju na poštivanju povijesnih dokumenata“, Blažević i Coha ističu kako je Kumičić prilagodio povijesne činjenice zahtjevima pravaške politike ekskluzivnog i nepogrešivog hrvatstva, te prikazao romantičarske likove domoljuba koji se „perom i mačem“ bore za nacionalne interese, za koje naposljetku i umiru mučeničkom smrću (2008: 105). Pri stvaranju mita o urotnicima, tri neugodne činjenice koje Dukić navodi Kumičić je riješio tako što je suradnju s Osmanlijama prikazao kao ideju Leopolda I. i Bukovačkog, a ne Zrinskog; istražitelji su lagali Zrinskom i Frankopanu da se međusobno optužuju kako bi izvukli što više informacija o uroti; narod ih je napustio jer još ne razumije njihovu borbu za nacionalno oslobođenje. Zrinski i Frankopani, prema Dukiću, predstavljaju političku avangardu, oni su prethodnici nacionalista 19. stoljeća, i u tome se očituje njihova tragedija i uznemirujuće značenje njihove žrtve za buduću nacionalnu slobodu (2018: 159).

Katarina je u djelu prikazana kao odvažna, inteligentna, poštovana i lijepa žena, supruga i majka čije je mišljenje bilo važno i uvažavano pri donošenju političkih i obiteljskih odluka: „(...) ja joj se divim: eto nam za koji dan božićnih blagdana, a ona opet na put! Hoće da govori s francuskim poslanikom i s duždem“ (Kumičić 1965: 57). Također nositeljica je i one otegotnije sastavnice narativne figure, pa su tako Hrvati bili uvjereni „da je Katarina prava začetnica urote, da je ona svemu zlu kriva“, a to je mišljenje i sama poticala misleći kako će time pomoći svojoj obitelji (*isto*: 413). Marijana Ivić Katarinin lik promatra kroz motiv molitve, te navodi kako je Katarina najčešća moliteljica u romanu (2015: 182). Naime Kumičić na više mjesta u romanu

izravno navodi stihove Katarinine uvodne pjesme molitvenika *Putni tovaruš*, ali uspostavlja i suptilne intertekstualne veze s njezinim molitvenikom (*isto*). Primjerice Katarinin lik kaže: „Gospode, neka se smetu i poginu protivnici duše moje, neka padne stid i sramota na one koji mi traže zla” (Kumičić 1965: 407), što Ivić povezuje s prvih 40-ak stranica molitvenika u kojima dominira osvetnički ton u molitvama i u kojima moliteljica želi zatrti svoje neprijatelje (2015: 182). Nadalje Ivić (*isto*: 192) ističe kako u Katarininim molitvama ipak prevladavaju crte dobrote i pobožnosti, a da se molitve prožete uznemirenim i osvetničkim tonom trebaju promatrati, kako i pripovjedač napominje, kao kulminacije u nutrini: „u velikoj tjeskobi i nemoći Katarina nije mogla pomoliti se nego ovako (...)” (Kumičić 1965: 407).

Ivić navodi kako se sve od Kumičićeve *Urote* Katarinin lik u drugim književnim djelima razrađuje i razgrađuje, što je vidljivo i po atribuiranju molitve (2015: 192). Isto navode i Blažević i Coha, ali na razini cijeloga romana u kojem su „naznačene smjernice što će ih ubuduće slijediti hrvatska književnost koja će dijelom raz(g)rađivati, a dijelom nadograđivati njegove sadržajne, poetičke i ideološke okvire“ (2008: 105). Također ističu kako su u romanu *Zrinski i Frankopani* postali „ne samo simboli otpora Austrijancima i žrtve izdaje cijele Europe te dijela vlastitoga naroda nego i univerzalni simbol obrane od 'svih' onih od kojih se osjećamo ugroženima“ (*isto*).

Roman je postao iznimno popularan i utjecajan, Batušić tvrdi da je „više od desetljeća bio najčitanije hrvatsko štivo“, čime je u narodu stvorio kult Zrinskih i Frankopana te utjecao na buduća djela o hrvatskim velikanima (1993: 164). Kumičić je ubrzo napisao i dramu *Petar Zrinski* (1901) po motivima vlastita romana, koja je također doživjela golemi uspjeh. Batušić ističe kako je publika „na brojnim reprizama oduševljeno odobravalala na svim mjestima gdje je Kumičić jasno i deklarativno iznosio svoje protuaustrijske stavove“, pa su predstava te drame poprimale oblik političkih skupova i pretvarale se u „prave nacionalne manifestacije“ (*isto*).

U kontekstu pravaške ideologije i nacionalno-romantičarske poetike, zrinsko-frankopanska tema postala je ideologem od nacionalne važnosti te sredstvo političke agitacije, i to u „smislu otpora dominantnim, nadnacionalnim ideologijama, najprije represiji vlade Khuen-Héderváryja, a potom Karađorđevićevu režimu” (Blažević i Coha 2008: 107). Urotu je dodatno rasvijetlila spomen-knjiga *Posljednji Zrinski i Frankopani* (1908) s priložima najboljih

poznavatelja hrvatske povijesti i kulture iz razdoblja pobune.⁴⁷ Padom Austro-Ugarske nestali su nekadašnji neprijatelji urotnika, ali je tema njihove borbe za samostalnost i neovisnost i dalje aktualna u novonastaloj državi Kraljevini SHS. Hrvatska je vlada 1920. objavila natječaj za dramu koja bi se izvodila prigodom 250. obljetnice urote. Pobjedila je drama Milana Ogrizovića *U Bečkom Novom Mjestu* (1921) u kojoj do izražaja dolazi tadašnja jugoslavenska politička ideja unitarizma, pa tako Katarina izjavljuje: „Svi smo mi jedan narod – od Adrianskoga mora do Soluna“ (vidi Batušić 1993: 168). Prema Blažević i Cohi (2008: 107) temu urote kao paravan za kritiku političke situacije u Kraljevini SHS iskoristit će Higin Dragošić u drami *Posljednji dani Katarine Zrinjske* (1915), zatim Tito Strozzi u drami *Zrinjski* (1924) i Josip Freudenreich u pučkom igrokazu *Na Ozlju* (1927). Za temom zrinskih i frankopana posezalo se i u vremenu socijalističke Jugoslavije, pa je tako Viktor Car Emin napisao roman *Suor Aurora Veronika* (1940), a Nikola Šop dramu *Vječni preludij* (1965). Navedenim književnim djelima zajedničko je to što Katarinu i dalje prikazuju kao poticateljicu urote i osobu željnu moći i krune.

Tijekom faza socijalnog i socijalističkog realizma u hrvatskoj se književnosti, kako ističu Blažević i Cohi, ipak osjeća zazor spram romantiziranog historicizma, koji se izjednačavao s malograđanštinom i reakcionarstvom (2008: 108). Zrinsko-frankopanska tema ponovno je postala popularna u hrvatskoj književnosti u godini Hrvatskog proljeća u kojoj se obilježavalo 300 godina od smaknuća urotnika i 100 godina od Kvaternikove bune. Lončarević piše da se tada o uroti „moglo nešto slobodnije govoriti kao o činu s jasnim nacionalnim predznacima, što je bilo u funkciji tadašnje političke emancipacije Hrvatske u jugoslavenskom političkom kontekstu“ (2016: 604). Prema Blažević i Cohi, „odolijevajući (post)modernome preziranju ideologija, osporavanjima tradicije, znanstvenim nastojanjima da se „mit“ razgraniči od „stvarnosti“ kao i komunističkim imperativima netrpeljivosti prema nacionalnim herojima feudalnoga staleža“, zrinsko-frankopanska tema i dalje će inspirirati književnike koji će u svojim djelima iskorištavati njezin ideološki potencijal te donositi književne varijacije povijesnoga mita (2008: 108). Josip Bratulić navodi da su nakon sloma Hrvatskog proljeća, Zrinjski i Frankopani postali zabranjena tema jer se ona tumačila kao otpor beogradskom centralizmu (2014: 282). Raspadom Jugoslavije, odnosno u kontekstu Domovinskoga rata ponovno će se posezati za temom hrvatskih mučenika.

⁴⁷ Autori priloga su: Vjekoslav Klaić, Ferdo Šišić, Kerubin Šegvić, Velimir Deželić, Emilije Laszowski i slikar Oton Iveković.

Zapažena djela o uroti, s naglaskom na lik Katarine, nastala krajem 20. stoljeća i početkom 21. stoljeća su: Ivan Raos: *Navik on živi ki zgine pošteno* (1971), Virgil Kurbel: *Hrvatska nad ponorima* (1971), Janko Matko: *Plač šume* (1971), Krsto Špoljar: *Jutro pogubljenja* (1983), Ljerka Damjanov-Pintar: *Legenda i zbilja* (1993), Višnja Stahuljak: *Zlatna vuga* (1998), Darko Gašparović: *Katarina* (2002), Zvonimir Bartolić: *Majka Katarina* (2004), Ivan Vidić: *Gangabanga* (2006), Vladimir Stojsavljević: *Kronika nestajanja* (2011). Usto Igor Kuljerić komponirao je operu o Katarininom nesretnom sudbini, ali je ona ostala nedovršena.

Iako se smatralo da je Kumičićev roman idejno dosegao krajnji domet u toj temi, ponovnu romanesknu obradu zrinsko-frankopanske urote nalazimo u Kurbelovu romanu *Hrvatska nad ponorima*, koji je također nastao s političkim razlogom u vrijeme hrvatskog proljeća. Pisan je novinarsko-reportažnim stilom, a na samom početku donose se životopisi glavnih likova, pa tako i Katarinin. *Zlatna vuga* Višnje Stahuljak izdvaja se zbog postmodernističke izvedbe kojom izokreće odnose privatnog i povijesnog u romanu, dovodi obične ljude i događaje u središte povijesnog interesa, te izjednačuje razinu činjeničnog i fikcionalnog. Tako u primarnom fabularnom slijedu pratimo sudbinu lovca, a zrinsko-frankopansku urotu u sekundarnom. Glavni akteri urote, među kojima je i Katarina, više nisu prikazani kao savršeni junaci, idealizirane povijesne osobe kao u Kumičićevu romanu, nego kao obične osobe sa svojim manama i vrlinama.

Takvu razrađeniju karakterizaciju likova nalazimo i u *Kronici nestajanja* Vladimira Stojsavljevića koja se sastoji od četiri drame⁴⁸ u kojima pratimo političke snove likova i njihovo razočarenje. Riječ je o zasad posljednjoj hrvatskoj drami o uroti. Tetralogija *Kronika nestajanja* nastala je u kontekstu Domovinskoga rata, ugroženosti domovine strašnom agresijom pri čemu se tema zrinsko-frankopanske urote koristi kao poticaj ostvarivanja ideje vlastite, neovisne i samostalne države. Prema Dukiću, posebnost je Stojsavljevićevih drama u tome što autor računa na čitateljsko poznavanje povijesnoga mita, pa ne ponavlja poznate scene poput rastanka Zrinskog i Frankopana ili njihovoga pogubljenja (2018: 155). Iako historiografske činjenice utječu na fabulu, prikazuje se ono što je odsutno iz diskurza povijesti i nepostojeće u kolektivnom sjećanju. Tako u prvome planu nisu velikani Zrinski i Frankopan, nego žene, odnosno likovi „iz pozadine“, „slabi“ junaci: Katarina i njezina djeca, Sofija Löbel i Zsophie Bathory. Opisom

⁴⁸ *Katarina Zrinski od Frankopana* (1992), *Odlazak* (1996), *Nikola Sedmi* (2008) i *Kronika nestajanja* (2010).

svakidašnjice likova, sukoba unutar njih i među njima, prikazuju se povijesna zbivanja zrinsko-frankopanske urote.

Prva drama *Katarina Zrinska od Frankopana* (1992) započinje prikazom kraja urote, tj. odlaskom Zrinskog i Frankopana u Beč. Katarina ostaje u Čakovcu okružena austrijskom vojskom i čeka na njihov povratak. Prikazana je kao snažan lik, mudra je i snalažljiva u političkim pregovorima i spletkama, ali kao žena ne može djelovati već samo smišljati planove i slati pisma, čak joj i vlastita djeca izmiču kontroli. Ujedno je i tragični lik jer je svojim izdvojenim položajem predodređena za pad, iako se tomu pokušava oduprijeti, spletom okolnosti prisiljena je ne djelovati, čekati i pokoriti se. Patos povijesnoga mita, osim stavljanjem nedjelatnih likova i njihove trivijalne svakidašnjice u središte, umanjuje se i uvođenjem ljubavnog trokuta između Zore i izmišljenog lika, pokretača cjelokupne radnje, ađutanta Carla, odnosno između njega i Katarine. Uvođenjem romantičnog zapleta u primarni tragični tijek radnje, drama postaje melodrama, a obje razine završavaju tragično. Zatočena u Čakovcu, bolešću prikovana uz krevet, ostavši bez supruga i brata, i bez kontrole nad djecom i situacijom, Katarina može samo čekati i gledati kako sve ide svojem kraju. Nakon odlaska Petra i Frana, Ivan, suprotno njezinoj želji, odlazi u Beč, zatim slijedi smrt kapetana Frankulina i generala Spankaua, odnosno pljačka dvorca, Katarinin i Zorin pritvor, odvođenje Zore, te smaknuće Carla. Motiv Katarinine molitve veže se uz smrt osobe izvan obitelji, uz Frankulina, i to, prema Ivić (2015: 185), na tradicionalniji, devetanestostoljetni, razrađeniji način, po čemu se Stojšavljevićeva Katarina približuje Kumičićevoj i Tresić-Pavičićevoj, a od Tresić-Pavičićeve razlikuje se po ležernijem stilu i ekspresivnoj sintaksi: „Stjepane, čuješ li me? (*Gluha tišina.*) O, Bože, zašto? (*Tišina.*) Sveti... sveti... sveti... Gospode Bože svemogući. Zašto mi okrećeš leđa?” (Stojšavljević 2011: 48).

Druga drama pod naslovom *Odlazak* (1996) donosi emotivnu priču o odnosu triju žena: Jelene Zrinske, njezine mlađe sestre, zaređene Zore i Jelenine svekrve, kneginje Zsofije Bathory, te o neizbježnosti svakoga odlaska. U središtu je Jelena i njezina dvojba između ostanka u Munkaču zbog ljubavi prema djeci i svekrvi i odlaska u Tursku zbog ljubavi prema suprugu Thökölyju. Između ostanka u „prošlosti”, pokušaja povratka izgubljene obitelji i slave, i odlaska u neizvjesnu budućnost, Jelena se mora pomiriti s vlastitom nemoći, prihvatiti svoju sudbinu i poći dalje.

Nikola Sedmi (2008) treća je drama koja prikazuje vrijeme između Varšavskoga mira i smrti Nikole Zrinskoga. Stojsavljević u njoj propitkuje odnos povijesti i fikcije, odnos vlasti i pojedinca, privatnog i javnog, prava i obaveza, želje i mogućnosti, kako na ljubavnom tako i na političkom polju. Prikazujući svakodnevicu likova, u prvom planu Nikole Zrinskog, koja je prožeta vanjskim političkim događajima, Stojsavljević aludira na nedaće poratne Hrvatske.

Posljednja je drama *Kronika nestajanja* (2010) za koju Ivić navodi da se odriče „vječne” slike prošlosti jer ne prikazuje neki veliki, dramatični događaj, nego govori o tajni koja je uzrokovala slom obitelji Zrinski i njihov nestanak s pozornice povijesti (2015: 186). Drama je koncipirana kao ljetopis Ivanova učitelja Marka Forstalla koji komentira zbivanja u drami, a ona započinju Petrovim optuživanjem Katarine za preljub s grofom Erazmom Tattenbachom. Dukić ističe kako je motiv Tattenbachova udvaranja Katarini, ali i njezinoj kćeri, naznačen već u Strozzijskoj drami, dok se u Stojsavljevićevoj eksplicitno tematizira (2018: 155). Tijekom radnje potvrdit će se Katarinina nevjera, ali i saznati da ju je na to potaknula Petrova impotencija uzrokovana urođenim sifilisom, kao i njegova zaokupljenost politikom i ratovanjem, odnosno nepronalaženje vremena za nju i njihovu djecu prema kojima nastupa autoritativno, hladno i nezainteresirano. Katarina je i u ovoj drami snažan, inteligentan, djelotvoran lik, zbog čega ju Leopold naziva vješticom: “Ne znam čime te opčinila ta hrvatska vještica, ali ne mogu joj ispunjavati želje. Ni njezinom hrabrom Petru. On će ionako mlatiti Osmanlije i da ga ne imenujem za generala” (Stojsavljević 2011: 185). Katarina se zaštitnički odnosi prema svojoj obitelji, npr. moli se za Petrovo ozdravljenje, traži lijek za njegovu bolest, miri brata i supruga. Muči ju Petrova ljubomora: „(...) oprosti, mi Bože, što ne shvaćam njegovu ljubomoru... što meni ljubomora nije dokaz ljubavi, nego suprotno... ljubomora je kraj... kraj...” (Stojsavljević 2011: 166). Ivić (2015: 186) ističe kako Petar odustaje od molitve, na kraju i od ljubomore, pa njegovo oproštajno pismo: „pametnima govori o slobodi koju trebamo kako bismo prepoznali ljubav, ako nam se ona dogodi” (Stojsavljević 2011: 267). Drama završava Petrovim i Franovim odlaskom u Beč, čime se povezuje s početkom prve drame tetralogije, a tek završni Forstallov monolog spominje njihovo smaknuće, Zorin odlazak u samostan, Ivanov u vojsku, te Katarininu smrt.

Hrvatski historiografi i književnici posezali su za temom Zrinskih i Frankopana kad god bi se nastojala ostvariti samostalnost i neovisnost hrvatske države: u drugoj polovici 19. stoljeća s buđenjem nacionalne svijesti, zatim padom Austro-Ugarske i ulaskom u tvorevinu SHS, te u

socijalističkoj Jugoslaviji pokretom hrvatskoga proljeća; a kada bi se borba za neovisnost izjalovila, tema zrinsko-frankopanske urote postala bi zabranjena. Zadnji se put tema pobune aktualizirala padom Jugoslavije, odnosno tijekom Domovinskoga rata i konačnim osnivanjem suverene Republike Hrvatske. Blažević i Cođa navode da s obzirom „na prigodničarsku motivaciju i političko-propagandnu funkciju” zrinsko-frankopanske teme, ne čudi da je, osim u poeziji, „najvećega odjeka imala u dramskome žanru, pisanu za glamurozna uprizorenja i masovnu recepciju” (2008: 107). Đukić zaključuje kako je stalna karakteristika drama, ali i drugih literarnih sastava na temu urote, njihova opsesija historiografijom i povijesnim činjenicama, koja se ublažuje u (post)modernim djelima u kojima i privatna sfera likova dolazi do izražaja, te kako su „pojednostavljenja i političke aktualizacije nužne za očuvanje povijesnih mitova” (2018: 156). Batušić ističe kako se „i u tematskoj strukturi djela i u njihovoj naglašenoj želji za korespondencijom s političkom aktualnošću mogu jasno odčitati povijesne prilike vremena u kojem su nastala“, a isto se može uočiti i u literalizaciji Katarinina lika (1993: 197).

Iz više izvora vidljivo je da je Ana Katarina Zrinski bila iznimna žena, majka i političarka koja je imala značajan utjecaj na zbivanja vezana za unutarnju i vanjsku politiku Hrvatske. Stoga ne čudi da je postala inspiracija i lik mnogih književnih djela. Još za njezina života nastaju mnoge pjesme, politički pamfleti koji ju negativno prikazuju kao oholu, bešćutnu, zlu ženu koja je kriva za propast svoje obitelji. Objavljivanjem povijesnih rasprava i dokumenata u 19. stoljeću ta slika mijenja i Katarina postaje idealizirana glavna junakinja književnih djela i uzor u borbi za domovinu i istinske vrijednosti. U 20. stoljeću obilježavaju se mnoge obljetnice i manifestacije u vezi sa zrinsko-frankopanskom urotom koje su potaknule književnu proizvodnju djela o toj temi. U njima je lik Katarine također poslužio kao simbol otpora protiv nepravde u kriznim vremenima. Krajem 20. stoljeća i početkom 21. stoljeća isprepliću se povijest i svakidašnjica, a lik Katarine prikazan je bez patetike, kao obična osoba sa svojim manama i vrlinama.

5. ZAKLJUČAK

Književno i kulturno stvaralaštvo Ane Katarine Zrinski u hrvatskoj književnoj historiografiji uglavnom zauzima tek rubno mjesto. Od prve duže rasprave Ivana Kukuljevića Sakcinskog (1868: 158–183) preko važnijih književnih povijesti (Vodnik 1913: 285, Kombol 1945: 262, Georgijević 1969: 114), mnogo se više prostora daje opisu tragične sudbine koja je zadesila najmoćnije plemićke obitelji Frankopan i Zrinski te Katarininoj političkoj ulozi u protuhabsburškoj uroti negoli poetičkom opisu njezina stvaralaštva i kulturnoj ulozi u ozaljskom krugu. Također se u historiografijama više pozornosti pridaje književnim djelima Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, dok se za Katarinina djela nerijetko vežu nepotpuni i pogrešni podaci, što se u starijim historiografijama može opravdati nedostatkom informacija, pogotovo uzme li se u obzir kada je pronađena *Pjesmarica*, ali iznenađuje činjenica što ju i suvremeni historiografi izostavljaju, a danas se bez osvrta na tu zbirku više i ne može govoriti o Katarini kao književnici, na što upozorava i Zvonar (2009a: 69).

Katarina je djelovala u patrijarhalnoj sredini koja nije bila sklona ženskom bavljenju javnim djelatnostima, poput književnosti, kulture i politike. Bez obzira na to Katarina je ostavila značajan utjecaj upravo na tim poljima. Svjesna didaktičke i utilitarne uloge knjiga, poticala je njihovo tiskanje i širenje među čitateljima. Cilj joj je bio opismeniti narod, kulturno i duhovno ga uzdignuti te stvoriti čitateljsku publiku koja uključuje i žene. To je ostvarila podupiranjem raznih kulturno-književnih pothvata u sjevernoj Hrvatskoj, kao i mecenatstvom molitvenika Baltazara Milovca *Dvoji dušni kinč*, te prikupljanjem i prevođenjem molitvi i kratkih razmišljanja pretežno iz njemačkih, ali i domaćih molitvenika, koje je potom objavila u molitveniku *Putni tovaruš*, za koji je napisala predgovor i uvodnu pjesmu. Oba su djela tiskana u Veneciji 1661. godine, te razdijeljena čitateljima. Time je postala prva žena književnica sjeverne i Banske Hrvatske, ali i prva i jedina žena laik koja je sastavila molitvenik. *Putni tovaruš* bio je jedan od rijetkih onodobnih hrvatskih uspješnica, svojom toplinom i neposrednošću brzo je osvojio simpatije čitatelja, te doživio tri izdanja, što je za hrvatske prilike bio doista izvanredan književni uspjeh. Katarinin predgovor i uvodna pjesma u *Putnome tovarušu*, osim što odišu njezinom brigom za hrvatsku knjigu, pisani su jezikom ozaljskoga kruga te sadrže slične motive i postupke koji se nalaze u djelima njezinih suvremenika, što dokazuje njezino sudjelovanje u književno-kulturnom djelovanju kruga. Zanimljiva je tvrdnja, koja otvara prostora novim istraživanjima, Zlate

Šundalić prema kojoj se Katarinino autorstvo u *Putnome tovarušu* proširuje na prve 43. stranice molitvenika (2003: 169).

Zbirka pjesama-gatalica *Sibila* koju je Katarina posjedovala, kao instrument igre i društvene zabave, na prvu odskače od Katarinina književnog djelovanja, ali i onodobne ideje katoličke obnove. Uzme li se u obzir da je riječ o igri s moralno-poučnim karakterom, sa satiričkim i moralizatorskim crtama, odnosno o djelu koje odiše ludističkim raspoloženjem baroknoga vremena, postaje jasno zašto je prevedena s mađarskog jezika na jezik ozaljskoga kruga. Iako je pitanje prevoditelja *Sibile* i dalje otvoreno, najvjerojatnija mi se čini pretpostavka Zvonimira Bartolića (2007: 172) kako je riječ o više prevoditelja, pisara na dvorovima Zrinskih i Frankopana te teza Milana Pelca (2017: 12) kako je moguće da je Katarina osim vlasnice, bila i naručiteljica knjige. Premda je u književnom smislu trivijalna i jezično nedotjerana, *Sibila* je jedan od rijetkih dokaza postojanja „popularnih zabavnih formi u kulturi hrvatske društvene elite 17. stoljeća“ (Pelc 2017: 33).

Otkrićem *Pjesmarice Ane Katarine Zrinske* do izražaja je došla Katarinina versifikatorska vještina, kao i njezina značajnija uloga, u odnosu na dosadašnja saznanja, kako u ozaljskom jezično-književnom krugu tako i u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti. *Pjesmarica* je nastajala kroz dulji vremenski period, u njoj se nalazi više zapisivača/autora/prevoditelja pjesama, a od većine rukopisnih ranonovovjekovnih kajkavskih pjesmarica razlikuje se po svjetovnom karakteru pjesama i njihovoj odvojenosti od crkvenih obreda. Pjesme koje se sa sigurnošću pripisuju Katarini u literaturi se nazivaju *Katarinine*, odnosno *katarinske pjesme*. Prevladavajuća im je tema nesretna sudbina lirskoga subjekta; zajedničke su im karakteristike: zazivanje Božje pomoći, motiv pećine i krletke, motiv prolaznosti života, motiv promjenjivosti sreće; a zbog utjecaja Biblije, katoličke obnove, klasične metaforike, odnosno figuralnog i metričkog bogatstva, pesimističnoga tona, prikaza intime, tipično baroknih tema i motiva, *katarinske pjesme* pripadaju baroku. Također unutar zbirke nalazi se pet pjesama Katarinina brata Frana Krste Frankopana. Uočene su i neke sličnosti među poetikama *katarinskih pjesama* i pjesama Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskog, što potvrđuje međusobne utjecaje pisaca unutar ozaljskoga jezično-književnoga kruga. *Pjesmarica* nije još dostatno istražena, ali je zanimljiva i relevantna jer proširuje sliku o Katarini kao o književnici te jer svjedoči kako je Katarina u versifikaciji bila spretnija i bolja od Petra i Frana.

Katarina se uz književni i kulturni rad aktivno bavila politikom i gospodarstvom. Zbog značajne političke uloge u zrinsko-frankopanskoj pobuni, postala je središnji lik mnogih književnih djela. Njezina je literalizacija u djelima uvelike ovisila o dominantnoj politici vremena u kojem su ona napisana, a čija su nastajanja često bila potaknuta i raznim obljetnicama vezanim za zrinsko-frankopansku urotu. Osim u pjesmama, tema urote najčešće je obrađivana u dramama.

Najprije po slamanju urote nastaju brojni politički pamfleti u kojima je Katarina negativno prikazana kao ohola, zla, sebična žena. Objavljivanjem povijesnih rasprava i dokumenata u 19. stoljeću, odnosno revizijom nacionalnih idola u kontekstu pravaške ideologije, njezin lik doživljava transformaciju te nastaju brojne pjesme, romani, drame u kojima je prikazana kao nacionalna heroína. Djelo u kojem je najbolje iskorištena povijesna građa o uroti i koje je najzaslužnije za mitologizaciju njezinih aktera, svakako je roman Eugena Kumičića *Urota zrinsko-frankopanska*. Katarinin se lik slično prikazuje i u književnim djelima 20. stoljeća. U 21. stoljeću propituje se odnos povijesti i svakidašnjice, a Katarinin se lik karakterizira bez patetike, s manama i vrlinama, ali je i dalje riječ o inteligentnom, snažnom, hrabrom, snalažljivom, požrtvovnom liku žene, supruge, majke, grofice, književnice i političarke. Posljednja drama o uroti i s takvim prikazom Katarinina lika, drama je Vladimira Stojsavljevića *Kronika nestajanja*.

6. KRATKI SADRŽAJ

Ovaj rad govori o književnom i kulturnom stvaralaštvu Ane Katarine Frankopan Zrinski (o. 1625–1673). U prvom dijelu rada prikazuje se Katarinina biografija, njezino književno stvaralaštvo u djelima književne historiografije te njezino kulturno djelovanje, tj. njezina briga da se knjige tiskaju i rašire među čitatelje. U drugom dijelu rada predstavlja se djelo koje je izdano pod Katarininim mecenatstvom, molitvenik *Dvoji dušni kinč*, Baltazara Milovca. Zatim se analizira Katarinin molitvenik *Putni tovaruš*, s naglaskom na autoričin predgovor i uvodnu pjesmu. Potom slijedi prikaz zbirke pjesama-gatalica *Sibila*, koja je dokaz postojanja popularnih zabavnih formi na dvorovima Zrinskih i Frankopana. U središnjem dijelu rada detaljnije se analizira nedavno pronađena *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*, koja pokazuje Katarininu versifikatorsku vještinu, ali i važnost njezine uloge kako u ozaljskom jezično-književnom krugu tako i u književnoj historiografiji. Na kraju se prikazuje Katarinin kulturno-politički utjecaj u stvaranju zrinsko-frankopanskoga kulta te literalizacija njezina lika od demonizacije u političkim pjesmama poslije urote preko nacionalne heroine u književnim djelima 19. i 20. stoljeća do prikaza u suvremenim djelima.

Ključne riječi: Ana Katarina Frankopan Zrinski, ozaljski jezično-književni krug, barok, molitvenik, pjesmarica, *Putni tovaruš*, *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*, zrinsko-frankopanska urota

7. SUMMARY

This thesis is about the literary and cultural work of Ana Katarina Frankopan Zrinski (d. 1625–1673). In the first part, the author describes Katarina's biography, her literary work in literary works of historiography, and her cultural activities, that is her concern for books to be printed and distributed among readers. In the second part of the thesis, author presents a work published under Catherine's patronage, the prayer book *Dvoji dušni kinč*, by Baltazar Milovec. Afterwards Katarina's prayer book *Putni tovaruš* is analyzed, with an emphasis on the author's preface and introductory poem. Later is followed by a presentation of the collection of poems-fortune tellers *Sibila*, which is proof of the existence of popular entertainment forms at the courts of Zrinski and Frankopan. In the central part of the thesis, author analyzes in detail recently found *Songbook of Ana Katarina Zrinske*, which shows Katarina's versification skills, but also the importance of her role in the Ozalj language and literature circle and in literary historiography. Finally, Katarina's cultural-political influence in the creation of the Zrinsko-Frankopan cult is presented, as well as the literalization of her character from demonization in political songs after conspiracy through national heroine in 19th and 20th-century literary works to contemporary works.

Keywords: Ana Katarina Frankopan Zrinski, Ozalj Linguistic and Literary Circle, Baroque, prayer book, songbook, *Putni tovaruš*, *Songbook of Ana Katarina Zrinske*, Zrinski-Frankopan conspiracy

8. LITERATURA

1. Bartolić, Zvonimir. 2004. *Majka Katarina*. Čakovec: Matica hrvatska.
2. Bartolić, Zvonimir. 2007. *Sibila*, knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu. U: *Sibila: knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu*. 2007. Prir. Zvonimir Bartolić. Čakovec-Zagreb: Matica hrvatska; Zrinski; Metropolitana.
3. Bartolić, Zvonimir. 2012. Zrinski, Ana Katarina (Frankopan). U: Velimir Visković (gl. ur.). *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. IV. (S–Ž). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 549.
4. Batušić, Nikola. 1993. Zrinski i Frankopani u hrvatskoj drami. *Umjetnost riječi* 3–4: 155–181.
5. Blažević, Zrinka – Coha, Suzana. 2008. Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu. U: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 40, 1. Zagreb: FF Press, 91–117.
6. Bratulić, Josip. 2000. Zrinski, Ana Katarina rođena Frankopan. U: Dunja Fališevac – Krešimir Nemec – Darko Novaković (ur.) 2000. *Leksikon hrvatskih pisaca*. Zagreb: Školska knjiga, 808–809.
7. Bratulić, Josip. 2014. Pjesnikinja Ana Katarina Zrinska i pjesme u njezinoj *Pjesmarici*. U: *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*. 2014. Prir. Josip Bratulić. Zagreb: Matica hrvatska, 277–319.
8. Bogdanović, David. 1914. *Pregled književnosti hrvatske i srpske*. Zagreb: Dionička tiskara.
9. Bogišić, Rafo. 1998. Katarina Frankopan-Zrinski: U povodu 325. godišnjice pjesnikinjinine smrti (1673–1998). *Forum* 7-8: 719-740.
10. Bošković-Stulli, Maja. 1967. Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti. *Umjetnost riječi* 3: 257–260.
11. Dukić, Davor. 2003. Hrvatska književnost: Neke temeljne značajke. U: Ivan Golub (ur.) 2003. *Hrvatska i Europa: Kultura, znanost i umjetnost: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII. stoljeće)*. Zagreb: HAZU, Školska knjiga, 487–499.
12. Dukić, Davor. 2018. The Zrinski-Frankopan conspiracy as a national sacrificial narrative. *De Gruyter* 4, 1: 146–157.

13. Dukić, Davor – Lukec, Jasmina. 2017. Pjesme Ane Katarine Zrinski – poetika i kontekst. *Croatica* 41, 61: 273–294.
14. Fališevac, Dunja. 2007a. *Concetto* kao pojam barokne poetike i pjesnički postupak u hrvatskoj književnosti 17. stoljeća. U: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 201–228.
15. Fališevac, Dunja. 2007b. Žensko i muško pismo u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti. U: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 301–325.
16. Feletar, Dragutin. 2003. Banica Katarina i sjevernohrvatski krug Zrinskih. *Podravina* 2, 4: 101–120.
17. Frankopan, Fran Krsto. 1995. *Djela*. Prir. J. Vončina, Stari pisci hrvatski, knj. 32. Zagreb: HAZU.
18. Georgijević, Krešimir. 1969. *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb: Matica hrvatska.
19. *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*. 1924. Prir. Vinko Žganec. U: *Zbornik jugoslavenskih pučkih popijevaka*. Knj. 1, Zagreb: JAZU, 70–85.
20. Huizinga, Johan. 1970. *Homo ludens: o podrijetlu kulture u igri*. Zagreb: Matica hrvatska.
21. Ivančan, Ljudevit. 1901. Sibila Katarine Zrinske. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 3: 261–265.
22. Ivančan, Ljudevit. 1906. Knjiga gatalica Katarine Zrinski. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 8: 42–102.
23. Ivić, Marijana. 2015. Jedna molitva i urota: proturječja u dramama na zrinsko-frankopansku temu. *Anafora* 2, 2: 181–195.
24. Jelčić, Dubravko. 2004. *Povijest hrvatske književnosti: Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*. Drugo, znatno prošireno izdanje. Zagreb: Naklada Pavičić.
25. Ježić, Slavko. 1993. *Hrvatska književnost od početaka do danas: 1100–1941*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
26. Klaić, Nada. 1986. Frankapani. U: Jakov Sirotković (gl. ur.) *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. IV. (E - Hrv). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 256.

27. Kolarić, Juraj. 1996. Hrvatski kajkavski molitvenici i njihov utjecaj na duhovnost. U: Alojz Jembrih (ur.) 1996. *Kajkaviana Croatica: Hrvatska kajkavska riječ*. Zagreb – Donja Stubica: Družba Braća hrvatskog zmaja; Muzej za umjetnost i obrt; Kajkaviana, 121.
28. Kombol, Mihovil. 1945. *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska.
29. Krajačević, Nikola. 1640. *Molitvene knyisicze*. Posone: sine nomine.
30. Kravar, Zoran. 1993. Književnost 17. stoljeća i pojam „barok“. U: *Nakon godine MDC: studije o baroku i dodirnim temama*. Dubrovnik: Matica hrvatska.
31. Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1868. Ana Katarina grofinja Frankopan-Zrinska. U: *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 9: 158–183.
32. Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1869. *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. vieka s ove strane Velebita*. Zagreb: tiskara Dragutina Albrechta.
33. Kumičić, Eugen. 1965. *Urota zrinsko-frankopanska*. Zagreb: Matica hrvatska.
34. Lončarević, Hrvoje. 2016. Zrinsko-frankopanska urota u hrvatskom romanu. *Crkva u svijetu* 51, 4: 596–614.
35. Matić, Tomo. 1962. Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova doba. U: *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 28, Zagreb: JAZU, 226–261.
36. Mijatović, Anđelko. 1999. *Zrinsko-Frankopanska urota*. Drugo izdanje. Zagreb: Alfa.
37. Milovec, Baltazar. 1661. *Dvoji dušni kinč*. Beč: Pri Mattheu Cosmeroviu.
38. *Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici*. 1890. Prir. Matija Kračmanov Valjavec. Zagreb: Knjižara dioničke tiskare.
39. Novak, Blaženka. 2013. Katarine Zrinski i njihovi molitvenici. U: *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu* 4, 1. Čakovec: Međimursko veleučilište u Čakovcu, 57–63.
40. Novak, Slobodan Prosperov. 2003. *Povijest hrvatske književnosti: Od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing.
41. Pavličić, Pavao. 1979. Barok kao period starije. U: *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*. Split: Čakavski sabor, 31–67.
42. Pelc, Milan. 2017. *Sibila Katarine Zrinske*. Zagreb: AGM.
43. *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*. 2014. Prir. Josip Bratulić. Zagreb: Matica hrvatska.

44. Rapić, Mirica. 2014. Molitvenik *Putni tovaruš* Katarine Zrinski i ostale molitvene knjižice obitelji Zrinski-Frankopan. *Svjetlo* 3–4: 77–94.
45. Rožić, Ferdo – Šegvić, Cherubin. 1908. Neoteta baština. U: *Posljednji Zrinski i Frankopani*. Zagreb: Matica hrvatska, 205–229.
46. Stojšavljević, Vladimir. 2011. *Kronika nestajanja: Drame o obitelji Zrinski*. Zagreb: Leykam international.
47. Šidak, Jaroslav. 1971. Zrinski. U: Miroslav Krleža (gl. ur.) *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. VIII. (S–Ž). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 632.
48. Šojat, Olga. 1977a. Prekomurska pjesmarica I. U: *Hrvatski kajkavski pisci I. Druga polovina 16. stoljeća*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 15/I, Zagreb: Matica hrvatska – Zora.
49. Šojat, Olga. 1977b. Ana Katarina Frankopan-Zrinska. U: *Hrvatski kajkavski pisci II. 17. stoljeće*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 15/II, Zagreb: Matica hrvatska – Zora.
50. Šojat, Olga. 1977c. Boltižar Milovec. U: *Hrvatski kajkavski pisci II. 17. stoljeće*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 15/II, Zagreb: Matica hrvatska – Zora.
51. Šojat, Olga. 1977d. Pjesmarica Jurja Ščrbačića. U: *Hrvatski kajkavski pisci II. 17. stoljeće*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 15/II, Zagreb: Matica hrvatska – Zora.
52. Šundalić, Zlata. 2003. *Studenac nebeski: molitvenici u hrvatskoj književnosti od 16. do kraja 18. stoljeća (s posebnim osvrtom na Antuna Kanižlića)*. Split: Književni krug.
53. Šurmin, Đuro. 1898. *Povjest književnosti hrvatske i srpske: s 21 ispravom i 70 portreta*. Zagreb: L. Hartman.
54. Švelec, Franjo. 1974. Od renesanse do prosvjetiteljstva. U: Marin Franičević – Franjo Švelec – Rafo Bogišić. 1974. *Povijest hrvatske književnosti: Od renesanse do prosvjetiteljstva*. Knj. 3, Zagreb: Liber – Mladost.
55. Tvorčić, Alojzija. 2013. *Žene autorice i čitateljice hrvatskih molitvenika od 16. do 19. stoljeća*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
56. Vodnik, Branko. 1913. *Povijest hrvatske književnosti: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, knj. 1. Zagreb: Matica hrvatska.
57. Vončina, Josip. 1971. O jeziku ozaljskoga kruga. *Kaj* 9: 61–64.
58. Vončina, Josip. 1976. Fran Krsto Frankopan. U: *Zrinski, Frankopan, Vitezović*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 17, Zagreb: Matica hrvatska – Zora.

59. Vončina, Josip. 1977. *Analize starih hrvatskih pisaca*. Split: Čakavski sabor.
60. Vončina, Josip. 1988. *Jezična baština*. Split: Književni krug.
61. Zečević, Divna. 1978. Pučki književni fenomen. U: Maja Bošković-Stulli – Divna Zečević. 1978. *Povijest hrvatske književnosti: Usmena i pučka književnost*. Knj. 1. Zagreb: Liber-Mladost, 356–617.
62. Zrinski, Katarnina. 1661/2005. *Putni tovaruš*. Prir. Zvonimir Bartolić. Čakovec – Zagreb: Matica hrvatska, Zrinski, Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
63. Zrinski, Petar. 1660/1957. *Adrijanskoga mora sirena*. Prir. Tomo Matić. Stari pisci hrvatski, knj. 32, Zagreb: JAZU.
64. Zrinski, Petar. 1660/2016. *Adrijanskoga mora sirena i Obsida Sigecka*, Prir. Josip Bratulić. Zagreb: Matica hrvatska.
65. Zvonar, Ivan. 1996. Kajkavske rukopisne pjesmarice do hrvatskog narodnog preporoda. U: Alojz Jembrih (ur.) 1996. *Kajkaviana Croatica: Hrvatska kajkavska riječ*. Zagreb – Donja Stubica: Družba Braća hrvatskog zmaja; Muzej za umjetnost i obrt; Kajkaviana, 285–315.
66. Zvonar, Ivan. 2006. Ljudski i književni lik Ane Katarine Frankopan-Zrinski. U: Nikola Capar – Alojz Jembrih – Vladimir Poljanec (ur.) *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju 1: zbornik radova s okruglih stolova (znanstvenih kolokvija i skupova) u Krapini 2002.–2006*. Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskog srca, 264–302.
67. Zvonar, Ivan. 2009a. Kajkavska književnost do preporoda u povijestima hrvatske književnosti. U: *Na kajkavskim korijenima. Rasprave i studije*. Samobor: Meridijani, 5–75.
68. Zvonar, Ivan. 2009b. Ljudski i književni lik Ane Katarine Frankopan-Zrinski. U: *Na kajkavskim korijenima. Rasprave i studije*. Samobor: Meridijani, 158–213.